

175 754017

ELEMENTE DE ISTORIA ROMANILORU

PENTRU
CLASSILE PRIMARIE

DE

A. Treb. Laurianu.

CONDITIUNA A ȘESA.

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201800323

BUCUREȘCI,

—
IMPRIMERIA STATULUI.

1866.

INSTRUCȚIUNE.

PENTRU PROPUNEREA ISTORIEI.

La propunerea Istoriei Profesorii voru narrà mai ântêiu ei însiși bucata istorică despre care au se trac-teție, cu cuvinte câtu voru puté mai simple și mai po-trivite cu înțelegerea scolariloru, le voru desceptà lua-rea aminte asupra locului în care s'au petrecutu eve-nimentele, și asupra timpului cându s'au întâmplatu acestea. Ei voru repeți acésta de dóue, și unde cere trebuinția, și de trei ori; apoi voru încercà mai ân-têiu pe scolarii cei buni se reproduceă celle narrate de dînșii, după acea a voru provocà pre cei mai târ-dii la minte. Cându Professorii se voru fi convinsu că scolarii au coprinsu deplina obiectulu, voru pune sê citéscă testulu din carte, făcêndu-i se iée a minte la fra-sile și la terminii întrebunțiați. Cându ar veni la nisce termini necunoscați, Professorii i voru esplicà cu tótă esactitatea, și nu voru lăssà pre scolari se i întrebun-țieție pînă ce nu voru fi încredințiați că i au înțellesu deplinu.

În fine după doué sau trei recitiri, Professorii vo-ru provocà pre scolari se reciteție bucata istorică în trasi correcte. Dérã se voru pădi de a lăssà pre sco-lari se memoreție, în modu mechanicu, frasi mórte sau neînțellesse de dînșii, cari nu facu alta de câtu obos-sescu mintea scolariloru și i descuragiédiã de la în-vețiaturã.

TABLA DE MATERIE.

	Pagina
ISTORIA ROMÂNILORU	
<i>A. Starea Daciei înainte de venirea Romaniloru</i>	9
I. Scirile celle mai vechi despre leui torii țerriloru de la Dunăriă	9
II. Contactulu Romaniloru cu Dacii	12
<i>B. Starea Daciei suptu Traianu și următorii lui</i>	17
I. Bătăile lui Traianu cu Dacii	17
II. Dacia suptu domnia Romaniloru	22
<i>C. Starea Daciei suptu imperatorii bizantini suptu incursele barbariloru.</i>	29
I Justinianu și următorii lui în imperiulu bizantinu	29
II. Venirea Bulgariloru	32
III Venirea Unguriloru.	43
IV. Cruceferii și Români din Moesia	38
V. Venirea Tătariloru	43
<i>D. Starea Daciei suptu domni indepedinți</i>	45
I. Starea României suptu Radu Negru și Michail Bas- sarabă	45
II. Starea Moldaviei suptu Stefanu I și fii lui	47
III. Venirea Turciloru în Europa.—Mircea I domnulu României	49
IV. Alessandru I domnulu Moldaviei și fii sei	53
V Joanne Corvinu de Unniade.	56
<i>E. Starea Daciei după căderea Constantinopolii</i>	61
I. Vladu V cu supranumele Țepeșiu organizediă țerră-a militeresce	61
II. Stefanu cellu Mare domnulu Moldaviei	64
III. Urmare.	69
IV Bogdanu domnulu Moldaviei, Radu cellu Mare și Négu Bassarabă domnii României.	75

V. Petru Rareșiu domnulu Moldaviei, și Joanne Zapolia domnulu Trasilvaniei	80
<i>F. Starea Daciei de la mórtea lui Petru Rareșiu pîno la mórtea lui Michail Vitéđiulu</i>	86
I. Mircea III și fiii lui	86
II. Starea țerriloru Române pre timpulu lui Michailu Vitéđiulu.	90
III. Michail se face domnu preste tótă Dacia.	95
IV. Adversitățile lui Michail Vitéđiulu, reenperărea Trasilvaniei, și mórtea lui.	100
<i>G Starea Daciei de la mórtea lui Michail Vitéđul pîno la mórtea lui Constantinu Brancovénu.</i>	105
I. Starea țerriloru Române pre timpulu lui Șerbanu Bassarabă.	105
II. Basiliu Lupu domnulu Moldaviei și Mateiu Bassarabă / domnulu României	108
III. Consttantinu Basarabă domnulu României.	112
IV. Șerbanu Cantaeuzenu domnulu României	117
V. Constantinu Brancovnanu domnulu României	120
<i>H. Starea Daciei de la mórtea lui Constantinu Brânooveanu 1714 pîno la scullarea lui Teodoru 1821—Periodubu Fanarioșiloru</i>	128
I. Nicólă Maurocordatu	128
II. Constantinu Maurocordatu	136
III. Alessandru Ipsilante	136
IV. Starea țerriloru Pomâne de la annulu 1797 pîně la annulu 1821	141
<i>I. Starea Daciei de la scullarea lui Teodoru 1821 pîně în zilele nóstre 1863</i>	146
I. Gregoriu Ghica domnulu României și Joanne Sturđia domnulu Moldaviei	146
II. Michail Sturđia, Alesandru Ghica, Georgiu Bibescu. Gregoriu Ghica. Barbu Stirbeiu, Alesandru Joanne I Cusa	150

I S T O R I A

R O M Â N I L O R U

A.

starea Daciei înainte de venirea Romanilor.

I.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*Scirile celle mai vechi despre locuitorii țerriloru de la
Dunăriă.*

1. Rîulu cellu mai mare allu Europei care curge de la appusu spre resăritu și se vėrsă în marea nėgră, se numiă în vechime *Istru*, mai pre urmă *Dunăriă*. Din celle d'ăntăiu timpuri de cari avemu cunoscinție istorice, țerrile de a drėpta acestui rîu eră locuite de *Geți*; acelle de a stânga din ținutulul Mușeșului și allu Tissei, de *Agatursi*; și celle din ținutulul Oltului, Argeșului, Prutului, Dunastrului, Dunapruului și Dunului, de *Scuți*.

2. *Geții* eră unu poporu curagiosu, credea în unu Țeu și în nemuirea sufletului, care invețiătură uă primisseră de la unu filosofu allu loru, a nume Zalmosse. *Agatursii* eră applegați la luxu, și purtă

sculle de aur. *Scuții* ducea uă viețiă nomadică, și prin incursele lor în Asia, interrîtară pre Persi asupra lor.

3. Darius fiulu lui Ustaspe, regele Persiloru, plecâ din Asia cu uă armată numerosă, și veni pînă la Bosporulu Tracicu, preste care făcù unu podu de vase și trecù în Europa. Înaintându prin Tracia, dede preste *Geți*, cari credîndu-se a fi destuli de tari, redicară armele asupra Persiloru, însă ei fură învinși și îndatorați a merge cu Darius în contra *Scuților*.

4. Din țerra *Geților*, Persii trecură Dunăria preste unu podu de lemn, și purcesseră asupra *Scuților*. Acestia se retrasseră prin locurile loru cele deșerte, și trimiseră soli la Grecii de la Dunăriă, ca se arđă podulu și se lasse pre Persi în mânilor loru. Cîndu înțellesse Darius de acêsta se întorse inderetu câtu putù mai currëndu; lăssă pre *Geți* se trăiescă in pace după legile și datinele loru, și ellu se dusse în Asia*) an înainte de Chr. 510.

5. După acêstă întîmplare *Geții* remasseră în țerra loru, și se luptară adese ori cu Tracii și cu Macedonii pînă pre timpurile lui Filippu, cîndu fură respinși de Macedoni cōtră Dunăriă. Atunci ei trecură de a stînga Dunării și coprinseseră locurile *Scuților*. După mórtea lui Filippu, se sculă fiulu seu Alessandru, și turburâ popórele de la Dunăriă. Sirmu, regele Tribaliloru, fugi în insula Peuce dintre gurile Dunării; *Geții* se apperară cu armele, însă nepu-tîndu-se mesurà cu falangea macedonică, se retrasse-

*) Herodotus historiærum libro IV, 48, 93, 100, 194 et seq.

ră în deșertele lor. Atunci veni ră deputați la Alessandru, cari fiindu întrebați de cōtră dînsulu, cã de cine se temũ ei mai multu? responderã: cã nu se temũ de altulu, numai de ceru se nu cadã pre ei.*)

6. Dupã mórtea lui Alessandru se scullã Lisimachu regele Traciei, asupra lui Dromichete care domniã atunci preste Geți. Dromichete trasse pre Lisimachu în nisce locuri sterpe și neãmblate, apoi lu incungiu rã și lu prinse cu tótã óstea lui. Dupã aceea-lu dusse lã cetatea Elia, și lu tractã cãtu se putũ mai omenesce, apoi i dede drumulu fõrã se i cerã prețiu de rescumpãrare.**)

annulũ înainte de Chr. 318.

Pușinu dup acesta venirã la Dunãriã Gallii cari, dupã mai multe ^{inter-placi} aventũre, intemeiarã cetãțile Taurunulũ (Semlinn), Singidunulu (Beligradu), Noviodunulu și altele. Din pãrțile de cōtrã mediã-nõpte venirã Bastarii încontra cãrora se luptarã Geții suptu conducerea lui Orole I. În una din bătãile acestea Geții se purtarã fõrte rãu; Orole i ossendi ca se se culce cu capulũ în locul picióreloru și se servescã ei pre femei. Aceste mesuri umilitõre remaserã în lucrare pinõ cândũ Geții prin uã nouã faptã bãrbãtescã șterserã rusșinea pãțitã***) an. înainte de Chr. 170.

*) Arrianus Exped. Alexandri libro I. 4.

**) Polyænus VII, 25. Diodorus Siculus de virt. et vitiis I. XXI.

***) Justinus historiarum lib. XXXII, 3.

II.

Contactulu Romaniloră cu Daci.

1. După ce Romanii și intemeiară statulu subtu șapte regi, in cursu de 244 de anni, prefăcură domnia in republică și coprinseră tótă Italia, apoi se intinseră preste celle-l-alte țeri alle Europei, Asiei și Africei. Multă resistentiă le făcură Macedonii, însă mai pre urmă cădură și ei. Attunci Romanii se apropiară de Dunăriă, și făcură cunnosciñtia cu Geții. Déră la Romani numai locuitorii din giosu de cataractele Dunării se numescu *Geți*, cei din susu de cataracte, din ținutul Tisei și allu Mureșului, se ȃicu *Daci*. Mai pre urmă numele acesta iea uă intindere totu mai mare, și tótă țerra de a stânga Dunării, incepându de la rîlu Margu (Morava) pînă la Borustene (Dunapru) se chiamă *Dacia*.*)

2. Côtă annulu 50 inainte de Christu, domnia preste Daci regele *Boirebiste*, care avea lîngă sene pre invețiatulu Cineu in calitate de profetu și de archiereu. Acestu invețiatu svătui pre Daci se sterpescă viile, și ei ascultară fôră oppunere. Boirebiste deprinse pe Daci la arme și suppose nu numai pre popórele vecine de a stânga Dunării, ci trezú și preste apă dincollo de bătú pre Gallii din vecinetate, și stinse cu totulu pre Boii din Pannonia; ellu coprinse și cetățile grecesci de pre lîngă marea négră pînă la Dunapru.**)

3. Incursele celle dese alle lui Boirebiste in Tracia, Illuria și celle-l-alte provincie alle Romani-

*) *Caesar de bello Gallico lib. VI, 25. Strabo Geogr. lib. VII cap. 3 §. 1, 12, et 13. Plinius nat. histor. lib. IV, 25*

**) *Strabo Geogr. lib. VII. cap. 3. § 11.*

loru de prin pregiuru, supperară așia de tare pre *Juliu Cesare*, în câtu acesta, după ce se întorse la Roma de la bătăile în contra lui Pompeiu și a Pompeianilor, și propuse se pornescă în contra Daciloru și apoi se trecă în Asia în contra Parțiloru. Înse mórtea lui Cesare mântui pre Daci și pre Parți de perirea cu care era amenințați.*)

4. După mórtea lui Cesare se trimise la Dunăriă Caiu, fratele lui Marcu Antoniu. Acesta fu bătutu de Daci și de Bastarni la cetatea *Istrianeloră*; semnele militare luate de la Antoniu se addusseră la Genucla, care eră uă cetate a Daciloru. Boirebiste, auđindu de certele ce se năcusseră între Antoniu și Octavianu, trimise deputați la acesta, și-i promise ajutoriu încontra lui Antoniu, decă și Octavianu va voi se i implinescă cererile selle. Déră Octavianu nu primi, și așia Boirebiste se dechieră pentru Antoniu, însé currându după áceaa peri într'uă rescollă ce se născu între Daci.

5. Murindu Boirebiste, imperiulu Daciloru se desfăcu în mai multe părți și se redusse așia de tare în câtu Dacii nu putea înarmă în contra Romaniloru, mai multu de 40,000 pînă la 50,000 de ómeni. Unulu dintre capii Daciloru a nume Orole II, fu îndemnatu de compatrioții sei se se scólle în contra Romaniloru cari eră atunci desbinați între Antoniu și Octavianu. Orole addusse înainte doi căni cari se încăierară între sene, déră cându se mância ei mai tare, le arretă unu lupu; căniî îndată ce lu vedură, se lăssară de a se mância între sene, și se

*) Appianus de bellis Illyricis III. Suetonius in Julio 44. Velejus Paterculus II, 59.

luară după dînsulu. Atunci și se cōtră Daci: așia potu se facă și Romanii cîndu ne vorū vedé pre noi; deci mai bine se-i lăssămu se se frece ei între denșii.*).

7. În adevèru, la annulu Romei 722 (31 înainte de Chr.) se făcū bătaia decisivă la promontoriulu Acțiu (în Epiru), și Octavianu prefăcū republica în imperiu, și luă numele de Augustu (adecă allessu de Deū). Liciniu Crassu care commandă în Macedonia, chiămatu de Orole în contra celloru alți Daci, trecū Dunăria, și în cea d'ântăiu lovitură împrestia pre Daci, apoi încungiurā cetatea în care se trās-sesseră după bătaia. Unu militaru grecu băgā nōp-tea pre Romani în cetate. Dacii vedîndu-se vënduți, se uccisseră unii pre alții ca se nu pice în mâ-nile Romaniloru. De acolo Crassu dusse óstea la uă pesceră mare și întărită fórte, numită Cira, la care se dicea că ar fi fugitu titanii cîndu fură învinși de dei. Acolo și dusseră Dacii tóte lucrurile loru celle prețioșe, și se închisseră într'insa. Crassu astupă tóte intrările și esșirile și constrinsse pre ómeni prin fóme a se supune.

7. După aceia Crassu purcesse în contra cello-ru alți Daci, și ajunse la cetatea Genucla, care erā cea mai tare dintre tóte cetățile ce stā suptu com-mândulu lui Zurasse, (altu capu alln Daciloru). A-collo se ținea semnele militare luate de la Antoniu. După multă luptă, Romanii luară cetatea; dēră pre Zurasse nu lu putură prinde, fiindu că acesta se dus-sesse la Scuți după ajutoriu. Liciniu Crassu se în-tórse în Tracia, erā de aci se dusse la Roma, și

*) Strabo Geogr. lib. VII. cap. 3. § 11. — Frontinus. cap 11.

triumfă despre Traci și despre Daci.*) an. înainte de Chr. 26.

8 Pre cându Liciniu Crassu triumfă la Roma, Dacii lăssându desbinările și certele d'între d'înșii, se adunără și-și alleseră rege pre *Cotusone* suptu care începură éráși a trece Dunăria preste ghiață și a prăda provinciile Romane. Octacianu trimisse la Dunăria superioare pre fii sei vitrici, Drusu și Tiberiu, érá la Dunăria inferioare pre Cneu Lentulu. Acesta respinse pre Daci preste Dunăriă, construi castre stativă pre lóngă rîpa Dunării, și le întări cu milițiă. Dacii áttacără castrele mai de multe ori, însă Leniului batù înfricoșiatu, uccise trei duci dintre ai loru, între acestia și pre regele *Cotusone*.**). Acéstă perdere nu desănimă pre Daci; după cinci anni de țille ei conspirară cu Pannonii și cu Sarmății în contra Romaniloru, și abia se domolliră de armele lui Tiberiu.***) an înainte de Chr. 10.— Eliu Catu strămută la 50,000 de Daci preste Dunăriă în Moesia.****) an. de la Chr. 3.

9. Cu tóte aceste-a Dacii nu perdea nici uă ocasiune spre a turburà provinciile Romane de a drépta Dunării, mai allesu suptu următorii cei desfrénați ai lui Augustu, pînă la domnia lui Vespasianu, annulu de la Chr. 69. — M. Plautiu, guvernatoriulu Moesiei, frânse pre Daci și pre cei-1-álți barbari cari se versasseră asupra provinciilor romane, și

*) Dio Cassius libro LI. 26.

**) Suetonius in, Augusto. XXI.

***) Dio Cassius libro LIV. 36.

****) Strabo Geogr. lib. VII. cap. 3. § 11.

strămută la 100,000 de ómeni în Moesia, și-i făcù tributari Romaniloru. *)

10. Pre timpul lui *Domitianu* se scullară é-răși Dacii asupra Romaniloru. *Domitianu* le dechiără resbellu, și trimise in contra loru pre *Oppiu Sabinu*. Dacii avea attunci în fruntea loru pre *Dura*; însé acesta nesimțindu-se destullu de tare, se lăssă de domniă, și investi cu dînsa pre *Decebalu*, omulu cel-lu, mai ageru și mai curagiosu dintre Daci. *Decebalu* se înțellesse cu *Pacoru* regele Parțiloru, și se uni cu *Sarmații* și cu *Cații* în contra Romaniloru. Ellu bătù pre *Oppiu Sabinu* de lu nimici dimpreună cu armata sa. Atunci *Domitianu* trimisese pre *Fuscu*, prefectulu pretoriului, care avù totu acea-ași sórte. Interrítatu prin atâtea perderi, *Domitianu* plecâ însuși asupra feroșiloru dușmani; dără abia ajunse în Moesia, și se arruncâ în braçiele plăceriloru și alle desfrênâriloru; ellu trimise cu ostile pre *Julianu* se se bătă cu Dacii. Acesta trecându Dunăria, întelnì pre Daci la *Tape*, și i frecâ de i stinse. *Decebalu* se retrasse la reședința sa, tăiâ arborii pînó în trunchiu și le impuse arme. Romanii veđindu-i din depărtare cređură că sunt mulțime de militari și nu cuteđiară a se apropià, ci se retrasseră. — *Domitianu* fu strîmtoratu în *Pannonia* de cōtră *Marcomani*, și așià se grăbi a face pace numai de cātù cu Dacii. Ellù invitâ pre *Decebalu* la conferințiã; însé acesta temîndu-se ca se nu lu prinďă, trimise pre frate-seu *Diege*. Dacii cerea se le dea fabricatorì de arme și de castelle, și unu stipendiu annual fôrte insem-

*) Gruterus Inscriptionum Nro. CCCCLIII.

nată Domitianu se învoi la toate acestea, ba dede lui Decebalu și uă diademă, ca cumu l'aru încoronă ellu, și i ar da țerra din grația sa. După aceea a se întorse la Roma și triumfă despre Daci și despre Cați, pentru care lu rîseră toți ómenii pricepuți. (*) Ellu se uccise la annulu Chr. 96

B.

Starea Daciei supțu Traianu și următorii lui.

I.

Bătălle lui Traianu cu Daci

1. *Marcu Ulpi Traianu* se născu în Ispania, în cetatea Italica, la annulu Chr. 53, și se distinse prin agerimea minții și prin tăria inimei în dregătoriele ce purtă de la cellu mai de giosu gradu pînă la cea mai înaltă demnitate, Imperatoriulu *Nerva*, petrunsu de mirare pentru virtuțile lui, lu adoptă de fiu, și de următoriu în imperiu. Îndată ce Traianu se numi imperatoriu, începù a cugetă la meșlόμεce de a sterge pata cea pusă pre numele Romanu prin tributulu dacicu, promissu de còtră Domitianu, și pre la annulu 100 de la Christu, plecă în contra Daciloru. (**)

(*). Dio Cassius LXVII. Tacitus hist. III. 4 et 22. Suetonius in Domitiano 6. Plinius lib. X. epist. 16. Panegyri. XVII. 1. Statius Theb. I. Martialis V. 3, VI, 10, 78, VII, 83, VII, 15, 50, 65.

**). Dio Cassius. LXVIII. 5—15; și scenele sculptite pre Columna lui Traianu cu commentariile lui Ciacconi și Fabretti.

2. Decebalu auđindu de acéstă întreprindere se speria fórté, sciindu pré b'ne că mai înainte n'a invinsu pre Romani, ci pre Domitianu, érá acumu are de a face cu poporulu romanu și cu imperatoriulu Traianu, pre care lu respectă încă depre timpulu cându guvernă Germania. Traianu petrecù iarna în Moesia, apoi în primăvéra annului 101 trecù Dunăria. Cându ajunse la Tape, militarii i addusseră unu burete mare pre care era scrisu cu litere latine: "Bunii cu toți soții loru spunu lui Traianu se se întórcă înapoi, și se fiiă pacea." Traianu nu se turburá de acéstă amenințiare, ci purcesse înainte, și în cea d'ântăiu lovire bătú pre Daci. Decebalu trimise la dinsulu deputați de rangulu de giosu, *comafi*, ca se céră pace. Traianu nu primí, ci purcesse mai departe, și bătú a dóua órá pre Daci și pre Sarmăți. Acumu Decebalu trimise alți deputați mai însemnați de cátu cei d'ântăiu, însă nici acestora nu se dede pacea. Bătaia a treia se încheiá prin greutățile iernei.

3. În primăvéra annului 102, se făcu cea mai cruntă bătaia între ostile romane și daciane. Romanii învinséră, însă numărulu plăgiloru fú așia de mare în cátu nu ajungea materia de a le face legături. După acésta, Romanii coprinsseră castrele Daciloru celle făcute printre munți și se arrettară dinzintea reședinței lui Decebalu. În aceste impregiurări, Decebalu desperatu trimise ua numărósă deputățune de bărbați, femei și copii, ca se róge pre Traianu de ertare, și se facă pace cu orí-ce prețiu. Traianu primí cererea loru, însă cu condițiunile, ca

să de înapoi pre toți fabricanții trimiși de Domitianu, pre toți fugarii, și toate machinile de resbellu; se strice toate castellele, și se recunoscă de amici și de inemici pre aceia cari sunt și ai poporului romanu. Decebalu se suppusse la toate, și trimise deputați la Roma, spre a mărturisi și înaintea senatului suppunerea sa și a țerei selle. Traianu triumfă, și luă numele de Dacieu (adecă învingătoriu allu Daciloru, annulu Chr. 103)

4. Dără un trecu multu timpu și vine serie la Roma că Decebalu nu se ține de condițiunile păcii, ei face arme, reparădă castelle, primesce fugari, invită pre popórele vecine la resbellu și turbuă pre cei ce ținu cu Romanii. Traianu încunnoseințiatu despre acésta, se supperá forțe, și plécă éráși in contra Daciloru cu scopu de a preface țerra lorū in provinciă romană. Venindu la Dunăriă, însărcinédă pre architectulu Apollodoru Damascenulu se facă unu podu de pétră preste acestu fluviu, din giosu de cataracte între Țierna și Egeta, érá ellu se ține in Moesia cu ostile selle. Decebalu vedându periclulu, chiámă la arme pre toate popórele vecine și trimise la Traianu pre nisce fugari prefăcuți, ca se lu uccidă; însă acestia se descoperiră, și plătiră cu vieția ^{viesă} attentatulu loru.

5. La annulu 105 se fini podulu, și Traianu trecu cu totă armata sa pre pământulu Daciei. Acumu se începü resbellulu in totă furórea sa. Longinu, prefectulu unei legiuni, fu chiámatu de Decebalu la conferință. Romanulu cu deplină încredere se dusse la dinsulu. Decebalu lu întrebă despre planurile lui Traianu, și neprimindu respunsu, lu puse

la închisóre, apoi trimise pre unulu dintre ai sei la Traianu, ca se i spuiă, că lu va da înapoi, decă imperatoriulu se va retrage din Dacia, și va plăti spessele resbellului. Longinu încunnosciniă pre Traianu prin unu libertu allu seu, că ellu are de cugetu se și scurtețe vieța prin veninū; prin urmare se nu primescă propunerile Dacului. Traianu nu perdū timpulu, cì înaintă cu armata asupra reședinței lui Decebalu. Romanii se înfuriară cându vedură capulu lui Longinu și alle altoru Romani înfipte în pegini pre vallurile cetății; ei se luptară ca nisce lei, și în fine luară cetatea, și i dederă focu de tóte părțile. Dacii, parte se ucciseră ei între sene, parte se adăpară cu veninu, partē cădură în mânile Romaniloru. Decebalu, vedîndu că totu e perdutu, și temêndu-se ca se nu pice de viu în mânile învingătoriloru, se adăpă însuși cu veninu, capulu lui se addusse la Roma, an. Ch, 106.

6. Traianu prefăcù Dacia în provinciă romană, asșediă spre pația ei doue legiuni: a cincia macedonică, și a trei-spre-decea gémină, și addusse nenumerată mulțime de ómeni din totu imperiulu romanu*), însē mai vertosu din Italia, spre a impopora acéstă țerră mare și frumósă, care se intindea de la Dunăriă spre médiă-nópte pînó la originea Tissei și a Prutulu, și de la Tissa spre resăritu pînó la marea négră și la Dunastru, și care e cunnoscută astăđi suptū numirea de Românía, Moldavia, Bassarabia, Bucovina, Trasilvania, Marmorosulu, Crișiana, și Te-mișiana.

(*) Eutropius lib. VII, 6.

7. Întru memoria victoriei ^{condusii} repurtate de Traianu asupra Daciloru, se redică la Roma ^{la la} columna lui Traianu, pre care se sculpiră ^{stabilizată în pământ} tote luptele cu Dacii din amëndoue resbellele, care se vede pînă în ziua dediădi (*). In Dacia se restaură Sarmizegetusa, reșenția lui Decebalu, și se numi Ulpia Traiana Augusta, care urmâ și de aci înainte a fi capitala Daciei, apoi se didi Apululū și Salinele în Dacia centrale; Tivisculu în Temișiana; Romula în România; Paloda, Su cidava, Petrodava, Carsidava, și Petridava în Moldavia, și altele mai multe (**). Se făcură drumuri astlernute cu pētră, se ^{Dacia} ^{apa} construiră apēducte, se redicără ^{locuri mari} temple, teatre, ^{scara} amfiteatre, se ^{lucru} lncrără sārīnele și minerele de auru și de argintu, și în scurtu tīmpu țerra deveni una dintre celle mai frumose provincie alle imperiului romanu,

8. Traianu, după ce ^{supinșă ul totu} cuceri Dacia, și întorse armele asupra resăritului, și prefăcu Armenia, Mesopotamia, Assuria, și parte din Arabia in provincie romane. Ellu muri la Salinuntu în Cilicia, la anulū Chr. 117, lăssāndu următoriu în imperiu pre adoptivulu seu *Adrianu*. Bunetatea lui remase de essemplu, în cātu senatulu romanu cāndu felicitā preimperiatori, dicea: „se fi mai fericitu de cātu Augusta, și mai bunu de cātu Traianu.“

*) Columna Traiani cum commentariis Ciaeconii et Fabretti.

***) Ptolemaei Geographia lib. III. cae. 8 Tabula Pentlugerian in Dacia.

Dacia supru domeniă Romnilor.

1. După morțea lui Traianu urmâ in imperiu Eliu Adrianu. Acesta, gelosu de gloriă lui Traianu, îndată părăssi trei provincie cucerite de d'nsulu, rechiâmându legiunile din Armenia, Mesopotamia și Assuria, și determină ca rîulu Eufratu se fiă marginea imperiului romanu de cōtră resăritu. Asseminé voi se facă și cu Dacia, însă amicii nu lu lăssară, arretându-i că ar fi ua. pre mare necuviință de a dă în mânia barbariloru pre atăția cetățiani romani. Cu tôte acestea, pentru ca se micușiorade gloriă lui Traianu, strică podulu cellu de preste Dunăriă, supru pretestu că servește numai de a înlesni barbariloru trecerea în Moesia, pre cîndu datoriu lui ar fi fostu de a lu apperă.

2. La începutu Adrianu puse numai unu președinte preste Dacia și Pannonia pre Marcu Turbine, apoi numai preste Dacia puse propretoriu pre Papiriu Elianu care guvernă țerra fôrte înțelepțeșce și făcú multe lucruri folositoare, între altele redicâ apeductele de la Sarmizegetusa; supru Plautiu Cesianu care commandă miliția din Dacia de giosu, se asșediară mai mulți militari cari servisseră 25 și mai bine de anni. Adrianu însărcină pre Salviu Julianu se cullégă legile civile din edictele pretoriloru, și apoi publică acéstă cullegere supru numele de edictu perpetuu. Ellu fu mare amatoriu de arhitectură, înfrumusețiă Roma și cetățile capitale din provincie; redicâ Elia Capitolina pre ruinele Jerusalimului, dēră

prin acésta ațițiã uã rescollã înfricoșiãtã între Jidani și ebiã putu se uã demolléscã dupã trei anni de dilie (*).

3. Dupã ce Adrianu îperãți 25 de anni, muri la Baia, în an. Chr. 138, lãssãndu urmatoriu în imperiu pe adoptivulu seu Titu Eliu *Antoninu*, cu supranumele *Piulu*, care fu și mai mare amatoriu de pace de câtã Adrianu; ellu se ocupã tótã viétiã sa cu îndreptarea stãrii din întru a imperiului; dreapta lui fu de modellu, în câtu chiaru barbarii din terrile celle mai depãrtate depunea armele și se adressã la dînsul ca se le judece causele. *Antoninu* meritã numele cellu mai gloriosu de pãrinte allu genului omenescu. Ellu domni 22 de anni, și muri la Lori în Etruria, betrãnu de 75 de anni, lãssãndu urmãtoriu în imperiu pre genere-seu *Marcu Aureliu*, an. Chr. 161.

4. *Marcu Aureliu* prin înțelepciunea sa meritã numele de *Filosofu*, și prin faptele selle celle mari numele de *eroi*. Ellu domni 19 anni pururea ocupatũ cu sciințele, cu administrațiunea statului și cu apperarea lui în contra barbariloru, mai allessu a *Marcomaniloru* și a *Sarmașiloru* cari neîncetatu trecea Dunãria de susu și de mijilocu, și devastã provinciile romane. Dupã multe lupte crunte, chiaru în momentulu cându erã se puiã capetu resbellulu, *Marcu Aureliu* muri la Carnuntu în Panonia de susu, în etate de 59 de anni, lãssãndu urmãtoriu în imperiu pre fiu seu *Marcu Aureliu Cõmmodu*, an. Chr. 180.

(*) Dio Cassius LXIX. Eutropius VII, 6. Inscriptiones în Dacia repertae.

5. *Commodu* încheiă pace cu *Marcomanii*,  ră cu *Burii* se învoi ca acestia se d e înapoi pre cei prinși în resbellu, se d e și  statici, și se jure că nu voru c lc  nici u  dată în ținuturile *Daciei*, și nu se voru  propria de marginile ei mai multu de cinci miliare. Ducii lui *Commodu* bătură apoi pre *Sarmați* și ellu lu  titlu de *Sarmaticu*. —  ntorc nduse la *Roma*, l ss  guvernula în m nile prefectului pretoriului și ellu și petrec  timpul lupt ndu-se în amfiteatru, și f c  mulțime de cruđimi, în urma c rora fu uccisu le annulu Chr. 192.

5. Cu *Antoninii*  ncet  periodulu cellu fericitu allu imperiului Romanu. De aci înainte începe despotismulu militariu. Pretorianii v ndu tronulu imperiale la cei ce le dau mai multu, și sc mb  pre imperatori după caprițiu. Rari ómeni se afla cari se le pui  fr u. *Septimiu Severu* constringe pre senatu ca se lu recunn c  de imperatoriu; la resăritu  nsuffl  respectu nașioniloru barbare, a cas  l muresce legile cu ajutoriulu juriconsulțiloru *Papinianu*, *Paulu* și *Ulpianu*, și m re la *Erboracu*  n *Britania* la an. Chr. 211.

7. *Antoninu Caracalla*, fiulu lui *Septimiu Severu*, d  la toți locuitorii din provinciile romane dreptulu de cetățiani romani. Trec ndu prin *Dacia*, bate pre *Goți* și-i respinge din țerră. Acesti barbari se arretar  atunci pentru  nt iași dată la *Dun ri *. *Caracalla* peri la annulu Chr. 217. — *Eliogabalu* domni ca unu copillu desfr natu și tic llosu. — *Allessandru Severu*, june virtuosu și plinu de curagiu, se uccise de militari, an. Chr. 235. — *Filippu* serb  millenniulu Romei la an. Chr. 247; dede Roma-

niloru din³ Dacia dreptulu de a bate monetă; însă Goții începură acumu a inundă țerra de toate părțile.

8. *Aurelianu*, născutu în țerrile de la Dunăriă, și cresutu suptu arme, bătù cu legiunile sèlle în mai multe rînduri pre barbari, și-i respinse preste marginile imperiului. La annulu Chr. 270, se făcu imperatoriu și luă mesurile celle mai înțelepte și mai severe spre a restabili disciplina militariă; ellu curăți Dacia de Goți, și Italia de Alemani, întări Roma prin unu mîru nou împregiurulu ei; apoi purcesse la resăritu și bătù pre Zenobia, regina Suriei, suppose Egiptulu, se întorce la appusu, și desarmă pre Tetricu în Gallia.

9. După ce restaură totu imperiulu romanu, și propuse se plece a doua oară la resăritu, și se bată și pre Persi; vedându că barbarii de la marea neagră nu încetădiă de a infesta Dacia, și că prin multele bătăi s'au deșertatu Illuriculu de omeni, otări se părăsescă Dacia lui Traianu, și se strămute legiunile în Moesia de a drepta Dunării. Mulți dintre locuitori trecură cu miliția în Moesia și se asșediară acolo. Țerra acea-a se numi *Dacia nouă* și se împărți în Dacia *ripiuă*, de pre lîngă rîpa Dunării, de la Margu (Morava) pînă la Escamu (Osmu), cu capitala *Rațiară*, și în Dacia *mediterrănă* de pre lîngă munții Macedoniei și ai Traciei, cu capitala *Sardica*, annulu Chr. 274. Dără cea mai mare parte de Romani din Dacia lui Traianu; fiindu legați de familiile și de pămîntulu nascerii care eră acumu patria loru, voiră mai bine a sufferi domnia Goților. de cătu espatriarea; din care causă ei nu urmară legioniloru lui Aurelianu, cu frații loru cei

mai puçiau legați de vechia lor țerră. Inse nici domnia Goșiloru nu fu atâta de aspră; că-ci acestia, ca nisce barbari cari trăia din pradele ^{asolului} belice de astăzi pînă mânei, veđundu-se în stăpânirea terrei, nu numai că nu turburà pre acesti locuitori ^{linșii} pacifici, ci încă-i și apperà în contra tutoru încurselor, și-i ini-mă ca se lucrede pămêntulu, ca se și pôtă avé și ei nutritura pentru pradele ce cástiga cu armele din alte țerri. Români din Dacia se înveșiaseră în cursu de dône-deci de ani, a trăi cu dinșii; ei cunno-scea de altă parte pré bine starea lunii de atunci, pentru ca se se induplice a și scâmbà patria cu speranța de uă securitate mai mare, cându vedea că tôte țerrile de prin pregiuru suntu assemine espuse, și că cu puçinu timpu mai înainte Allemanii căl-caseră chiaru Italia, centrulu imperiului; afară de aceste, despotismulu militaria din provincie erà mai puçinu de sufferitu de câtu guvernulu barbariloru. Nici nu se putea cugetà, pre lîngă tótã servitatea lui Aurelianu, că miliția se va ține în disciplinã, lucru ce se adeverì; că-ci imperatoriulu mergêndu cõt-ră resăritu, se uccise în Tracia, annulu Chr. 275 (*). Tacitu, Florianu și Probu cădură victime bunelor sêlle intențiuni suptu armele militariloru desfrênați.

✓ 10. *Diocletianu* restabilì disciplina militaria, și bătù de multeori pre barbari la Dunăriã. *Conctantinu* fundã *Roma-nouã* lîngã Bosporn, care mai în urmă luã numele de *Constantinopoli*, și, spre assecurarea părșiloru de là mēdã-nópte, facù unu podu preste Dunăriã din susu de gura Oltului, și trecêndu

(*) Gibon's the history of the Roman Empire. chap: XI.

cu armata în Dacia lui Traianu, bătù pre Goți, și allungâ preste Dunastru. Dacia veni éráși supu pùterea imperătoriloru (*). Constantinu đidi mai multe cetáți într'insa; între altele: Constanțiola și Reci-dua în Temisiana, Sicibida (astădi Cellei), și Dafne (mai în urmă Constanția) la gura Argeșului în România. Religiunea creștină care se semínasse în Dacia de pre timpul Antoniniloru, se recunoscù acumu ca religiune a statului. Barbarii însiși cari remasseră în provinciile romane fără nevoiti a se bap-tezà (**). Constantinu muri la annulu Chr. 237, în etate de 65 de anni, lăssându în urma sa trei fiii: pre *Constantinu*, *Constanțiu* și *Constante*, între cari împărțisse imperiulu romanu. Acestia se sfășiară ca tigrii între sene.

11. Dintre următorii lui *Constantinu* merită ad-ducere a minte, *Valentinianu* și frate-seú *Valente*, Pre timpul acestora veniră alți barbari din Asia, numiți Hunni, cari impinseră pre Goți de la Duna-stru în Dacia și apoi preste Dunăriă în Moesia. Va-lente căđu în bătăia de la Adrianopoli la annulu Chr. 378. — *Teodosiu* venindu cu ostile din Ispania bătù pre barbari, curăți imperiulu de ^{usurpatori și lu} ~~usurpatori și lu~~ ^{ap} ~~ap~~ peră cu multă viteđiă. Ellu stêrpi ^{paganismulu} ~~paganismulu~~ din totu imperiulu romanu, și se silli multu ca se intro-ducă ordinea în administrațiune; însă ^{dregătorii lui} ~~dregătorii lui~~ nu se sciură purtă totu-dé-una cu ^{competerea cu} ~~competerea cu~~ venită. Locuitorii de la Tessalonica se revoltară și uccisseră pre guvernatoriulu și pre mai mulți dre-

(*) Zosimus lib. II, in Constantinum. Theophane. Chronogr. ad annum 24 Constantinii. Julianus in Satyris. Eusebius lib IV, 5.

(2) Tertullianus contra Jud. cap. 7. Socrates hist. lib I,**

gători imperiali. Teodosiu se aprinse de mânia așia de tare, în cătu măcellări la 7000 de Tesalonicani; măcellăria acésta desceptă terróre în totu imperiulu. Cându Teodosiu veni la Milanu, episcopulu Ambrosiu lu oppri la ușia bisericei ca pre unu nedemnu. Teodosiu și recunnoscù greșélla, și se puse ca se se împăce cu D-đeu și cu ómenii. Întórcerea acésta i căstigá inimile ómeniloru. Încă înainte de a essi din viețiã, ellu împărți imperiulu între fiii sei Arcadiu și Onoriu. Suptu dînșii și succesoriiloru mersse imperiulu totu spre cădere; annulu Chr. 395.

12. În țerrile de la Dunăriã se puse *Attila* în capulu Hunniloru, derimã Sirmiulu, coprinse Viminatiulu, stricã Singidunulu și Naissulu cu mai multe alte cetãți; după aceea predã Macedonia și Tracia, luã cu assaltu cetatea Rațiară, capitala Daciei ripiane, și enceri tótã Dacia lui Aurelianu pînó la riulu Iatrului. Barbarulu se asșediã cu castrele selle la Tissa, și de acollo amenințiã atãtu imperiulu de la resăritu cătu și cellu de appussu. La annulu Chr. 450, plecã cu Hunnii sei pînó în Galia; insě acollo fu bătutu de ducele Romanu *Aetiu*. *Attila* nu se desperã, ci întorcându-se în ținuturile selle, strinse óste nóuã și purcesse asupra Italiei; prefăcù Aquileia în ruine, și predã tótã Italia pînó la Roma, unde fu întimpinatu de ponteficele Leone, care lu înduplecã prin rugãminte se cruție acéstã capitale. *Attila* predându totu, se întórse éráși la Tissa, unde și avea reședinția sa, și muri innecatu în sânge, și așia scãpã lumea de biciulu lui D-đeu, că-ci acestu unmeși dedesse barbarulu; annulu Chr. 453.— După

mórtea lui Attila, fiii lui începuŃă a se dispută între sene, și acésta cășiună căderea lor. Ei fură bătúti în Dacia appusană de *Gepiđi* și în cea resăritană de *Ostrogođi*. Roma căđu în mánile barbariloru la annulu Chr. 476, după ce stettesse 1229 de anni de la fundarea ei prin *Romulu*, 982 anni de la înființierea republicei, și 505 anni de la prefacerea în monarhiă suptu *Octavianu Augustu*. — Prin unu jocu allu sorții, cellu din urmă imperatoriu fu *Romulu Augustulu*.

C.

Starea Daciei suptu Imperatorii Bizantini și suptu incursele barbariloru.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Justinianu și următorii lui în imperiulu bizantinu.

Justinianu se sui pre tronulu lui *Constantinu* la annulu Chr. 527. Ellu avusse uă crescere destullu de îngrigită, și învețiasse sciințele cu mare tragere de inimă, mai allessu jurisprudinția; pentru care păstră unu gustu distinsu în tótă vieția sa. Condussu de idea lui *Cesare* și a lui *Constantinu* de a formă unu corpu din tóte legile romane, convocă uă comissiune de dece bărbați suptu președinția lui *Tribonianu*, cari se cullégă legile și se le dée uă formă sistematică. Acestia prelucrară *codicele Justinianeu* și lu publicară la annulu Chr. 529; însă după șesse anni de đille, *codicele* se suppușe la uă nouă revisiune. La acesta se adauseră apoi elementele dreptului suptu nume de *Instituțiuni*, și uă cullegere de tractate de

patruzeci și mai bine de jurisconsulți, suptu numele de *Pandecte* sêu *Digeste*; în fine mai multe legi nôue făcute de Justinianu, suptu numele de *Novelle*. Tôtă acêstă lucrare căpetâ numele de *Corpulu dreptulu civile*, și este pînă astăzi fundamentulu tutoru legiloru civili în tôte statele civilisate.

2. Justinianu avea lîngă sene unu omu mare, cu numele *Bellisariu*, care prin talentele selle și vitejia sa ilustră seclulu acela — *Bellisariu* bătù la resăritu pre Perși și-i constrînse a face pace cu Romanii; apoi trecù în Africa, bătù pre Vandali, reluă Cartaginea, și prefăcù Africa érași în prefectură romană. După aceea-a trecù în Italia, coprinse Neapolia, apoi Roma. Inșe fiindu că la resăritu Persii rupsură pacea și începuseră a prăda érași provinciile romane, *Bellisariu* fu nevoitu a se întorce în contra lor. Brațulu lui cellu tare respinse pre Persi din ținutul imperiului, și-i assecură marginile. Dêră în restimpulu acesta, Goții turburară érași Italia. *Bellisariu* încunnoscîntiatu despre acêsta, lăssă pre Martinu la resăritu și allergă la appusu, smulse Roma din mânia Goșiloru, inșe lipsa de căllarime lu făcù se se retragă în Sicilia. Romanii trebuiură de nou se bată pre Goți spre a liberă Italia de dinșii; anulul Chr. 522.

3. În totu timpulu acesta nu încetară luptele nici la Dunăriă; că-cî din cei d'ântâi anni se grămădisseră în părțile acellea mulțime de barbari, Hunni, Bulgari și Selovani, și făcură multe sricățiuni Romaniloru. Mai pre urmă veniră și Avarii, cari întemeiară uă supremațiă preste cei-l-alți barbari; inșe Justinianu i frânse în mai multe rînduri, și luă din

mânile loru mare parte a Daciei celei vechi, co-
 prinse cetățile Lederata și Recidua în Temișiana, Si-
 cibida și Dafnea în Dacia australe; dără lăssâ în mâ-
 nile barbariloru Turnulu, cetatea cea vechiă fundată
 de Traianu de a stânga Dunării (care se pare a fi fos-
 tu aprópe de Galați, unde i se mai vedu încă ruinele)
 — Justinianu fundă summă de castelle, și repară mare
 numeru de cetăți pre lóngă améndoue ripele Du-
 nării, începându de la Singidunu pînó la versarea Du-
 nării în marea négră. Asseminé fundă mai multe
 cetăți în întrulu imperiului, și dede la multe numele
 de Justiniana. La Constantinopoli reedifică biserica
 sânteii Sofie care stá și pînó astăzi. În Dacia nóuă, lo-
 culu nascereii selle, fundă Prima Justiniana, înălțiá
 pre episcopulu de acollo la rangulu de archiepiscopu,
 căruia suppose pre toți mitropoliții și episcopii din
 améndoue Daciale, din Pannonia secundă, din Ma-
 cedonia primă și din Dardania.

4. Domnia lui Justinianu fu trburată și din
 intru prin mai multe conjurațiuni în contra lui. În
 celle din urmă căđu sub prepusu și marele Belli-
 sariu, ca unulu ce ar fi luat parte la dînsa, și fu lip-
 situ de tóte dregătorile selle. Dără preste doi anni
 se recunoscú întregitatea marelui erou; ellu fu resta-
 bilitu în tóte demnitățile selle, însé nu multu după
 acea-a muri de betránețiá,—dúpa dînsulu urmă și Ju-
 stinianu, annulu Chr. 565 (*).

5. Imperatorii cari urmară după Justinianu pre
 tronulu bizantiuu (sénu Constantinopolitanu), averă
 multe lupte cu barbarii de la Danăriá, mai allesu

(*) Procopius de bello Gothico. Historia arcana. De aedificiis.

cu *Avarii* cari se întărisseră foarte, coprinđindu tóte țerrile de la marea neđră pînó la confinele Germaniei. Románii din Dacia suspinară suptu jugulu loru, însé sperándu în D-đeu, nu și părăsiră patria. Ei vedúseră pînó ácumu mulțime de barbari străcarándu-se prin Dacia, fôră de a se întemeia în acéstă țerră, și credea tare, că și cei de acumu se voru duce la róndulu loru.

II.

Venirea Bulgariloru.

1. Pre timpul imperatoriului *Erachiú* (cară domni de la annulu Chr. 620, pînó la 641) începú *Machomede* în Arabia a predicà uă nouă religiune, și a uă propagà cu sabia; éra la Dunu, Cubratu ducele Bulgariloru, formâ uă domniă foarte însemnată. Ellu muri la annulu Chr. 666, și lăssâ cinci fii: pre Butaia, pre Contragu, pre Asparucu, pre Rean și pre Alsecu; svátuindu-i părintesce, se nu se despartă, ci se șediă și se domnescă împreună. Déră abia închise betrânulu ochii, și fiii începură á se desbinà. Numai Butaia remase în locul unde murisse tată-seu; Contragu trecú Dunulu în Asia, cei-l-alți trei plecară cótră appusu, Asparucu se asșediâ între Dunastru și între Dunăriă (în Dacia orientale séu Bassarabia), Reanu trecú în Pannonia și se suppose Avariloru, Alsecu înaintă pînó în Italia unde se suppose Longobarđiloru. — În annulu Chr. 680, Bulgarii, dintre Dunastru și Dunăriă, trecură suptu Asparucu în Moesia. De acumu înainte se rumpe tótă legătura Romániloru din améndoue Daciele cu im-

periuu bizantin (său Constantinopolitanu). Acumu încetădă de a mai fi imperiu romanu, cōci toți Romanii căți mai vorbescu limba părințiloru, nu mai sunt suptu sceptrulu imperial, ei suptu potestatea barbariloru: cei din drēpta Dunării și din Dacia inferiōre suptu a Bulgariloru, cei din Dacia superiōre suptu a Avariloru pînō laannulu Chr. 797, cāndu acestia se batu de cōtră Carlu cellu Mare, și se retragu la muntele Caucasului pentru totu-déuna.— La Sava se stabilescu Serbii și Corbații (*).

2. Romanii din drēpta Dunării intrāndu în bună înțelegere cu Bulgarii, semīnară între dînșii religiu-nea creștină. Cāndu se născu uă pestilențiă mare în țerra, și se speriasc totu poporulu, Romānii svătuiră pre regele Bogoru se chiane într'ajutoriu pre Deulu creștiniloru. Regele ascultă și poporulu se mântui de bōllă. Călugēruu romanu Metodiū, care se află la curtea lui Bogoru, însărcinatu de a zugrăvi în casa lui totu ce va sci mai înfricoșatu, făcū judecată cea mai de pre urmă, care lucră așia de tare asupra fantasiei lui, în cătu îndată se bapteză și luă numele creștinescu de Michail. Frații Metodiū și Curillu propagară cu mare successu creștinismulu între Bulgari, după acea-a născūndu-se dispute între biserica de la Roma și cea de la Constantinopoli, ei trecură în Panonia, și bāptezară pre Slovani. Acesti rați se dīcu a fi inventorii alfabetulu *curilicu* cellu compusu din littere grece și latine pentru limbele sclovane. — La Constantinopoli se întēplă de se scōsse din scaunu patriarhulu Ignatiū, și se se puse unu laicu, omu învețiātu, cu numele Fotiu. Noulu imperatoriu, *Basiliū Macedone*, strīnse la annulu Chr. 869 allu optulē sinodu ecunmenicu și scōsse pre

(*) Katona in Synopsi chronologica.

Fotiu din patriarhia și restabili pre Ignațiu. În sinodul acesta se determină ca Moesia (Bulgaria) se stee suptu patriarchulu Constantinopolitanu. Deci Ignatiu chirotoni episcopu pentru țerrile de la Dunăriă. La annulu 877 muri patriarchulu Ignațiu; atunci imperatoriulu cu sinodulu puseră patriarchu pre Fotiu, în contra voinței apusaniloru. Dintr'acesta se născu desbinarea (schisma) între amëndoue bisericile crestine, cea appusană și cea resăritană (*) — Imperitoriulu Basiliu, între alte lucrări însemnate, începù se prefacă corpulu legiloru, însă muri la annulu 886, și lăssă de successoriu pre fiulu seu Leon, cu supranumele *Întelleptulu*, care complini opera începută de tată-seu, și uă publică în 60 de cărți, suptu numele de *Basilice*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Venirea Ungurilor.

1. Pre timulu lui Leon întelleptulu, Pacinații allungară pre Unguri din ținutulu de la Dunu cōtră appusu. Acestia se asșediară lîngă apele Dunaprului, Prutului, și Seretului. Michail, regele Bulgariloru și allu Româniloru, musrisse și lăssasse de succesoriu pe fiu-seu Simeon, care avù multe lupte cu Leon Imperatoriulu. Leon, neputēdu frānge puterea Bulgariloru, invită pre Unguri asupra loru. Simeon înverșianatu pre Unguri, trimise deputați la Pacinați, și făcù legămintu cu dînsii se se scōlle asupra acestoru vecini periculoși, și se-i stergă de pre fața pămîntului. Cāndu Ungurii se affla la resbellu într'alte țerru, Pacinații de uă parte și Bulgarii de alta încurseră în ținutulu loru, ucciseră tōte familiiele și alungară de acollo pre

(*) Baronius in Annalibus ecclesiasticis.

cei ce remăsesseră spre pașia locului. Acești din urmă fugiră preste munți, și se asșediară la originea Oltului și a Mureșului suptu numele de Secui. Ceil-alți Unguri întorcându-se de la resbellu, și aflându țerra deșertă și devăstată, trecură pre lîngă Prutu în susu și se dusseră în Galiția. Domnulu Rusniaciloru i primi omenesce, însă i svătui se trecă preste Carpați în ținutul Tissei și allu Dunării de mișlocu, unde locuescu acumu Vlachie (Românii), Bulgarii, Sclovanii, și păstorii Romaniloru, într'o țerră fórte bună, și în care au domnitu óre-cându Attila. Ungurii trecură la Muncaci (annulu Chr. 889), érá în loculu loru în Dacia orientale se asșediară Pacinații (*).

2. Pre timpulu cându trecură Ungurii la Tisa și la Dunăria de mișlocu, domniá în Dacia centrale (Transilvania) ducele Româniloru Gelliu; érá în ținutul Crișului între Sameșulu de giosu, Tissa de mișlocu și Mureșulu de giosu, domniá altu duce allu Româniloru, a nume Mariotu care mostenise acéstă țerră din timpurile celle mai vechi, și pre a lu căruia străbunu lu uccisese Attila, după spunerea Unguriloru; în ținutul Temeșului, între Mureșiu și și Tissa de giosu, și între Dunăriă pînă la Tierna (care pre atunci se numia Rusșiava), domniá allu treile duce allu Româniloru, Claudiu. — Ținutul dintre Tissa și Dunăria de mișlocu (Jassugia) se guvernă de Salanu strănepotulu lui Reanu, domnulu Bulgariiloru; Pannonia eră suptu potestatea lui Svatopoleu, care formasse regatulu Moraviei mari. — Aceste popóre locuindu în pace de la resipirea Avariloru, nu se

(*) Constantinus Porphyrogenitus de adm. imp. cap. 40. Leo. Grammaticus în sua Chronographia.

afă preparate spre a întâmpina unu atacu din partea unei puteri mari și organizate milităresce. Ungurii în cursu de dece anni de ăille coprinseră ținutul dintre Tissa de susu pînă la Șieu și la pórta Messeșului.

3. La annulu 904, unulu dintre ducii Ungurilor, a nume Tuhutu, auđindu de la locuitori că pămîntulu dincollo de pădure, unde domnesce Românulu Gelliu, este bunu, ceru voiă de la Arpadu, capulu Ungurilor, se trecă în acea țerră, și se uă ocupe pentru sene. Gelliu îndată ce simți de venirea Ungurilor, adună óstea sa, și purcesse în contra loru. La rîulu Almașului se încinse uă cruntă bătăiă între Români și Unguri, însă Românii perdură, Gelliu fú tăiatu în fugă lîngă rîulu Căpușului. Atunci Românii, vedîndu mórtea domnului loru, dederă mîna de bună voia loru, și-și alleseră domnu pre Tuhutu, încheindu tractatu cu jurămentu în loculu care se ăice pînă astăzi Esculeu. Cu modulu acesta, Ungurii coprinseră ținutul Samesiului; însă ținutul Mureșului și allu Oltului remaseră încă lungu timpu în mânilor Românilor, unde acestia și avea ducii sei (numiți voevođi, și chineđi, după datina de atunci). — Totu în acestu timpu Ungurii coprinseră ținutul lui Salanu dintre Dunăriă și Tissa, apoi dechiarară resbellu lui Mariottu, care se apperă cu multă viteđiă în contra loru, érá mai pre urmă vedîndu că acestia au coprinsu tóte ținuturile de prin pregiuru, încheiă tractatu cu Arpadu, dede pre fiiă sa în căsătoriă lui Zoltanu fiulu lui Arpadu și, murindu fôră fiu de semințiă bărbătéscă, lăssă ducatulul seu lui Zoltanu ginere seu. — Claudiu încă fu supăratu de Unguri în

Temişiana, cu toate acestea ellu-și ținū ducatulul seu pînă la mörte, și lu lăssă de moscenire filoru sei pînă pre timpul regelui Stefanu. — Ungurii trecură apoi Dunăria, și desființară Moravia mare, și prefăcură Pannonia cu ținutulul de a stînga Dunării, în țerră unгурescă (*).

4. Simeon regele Româniloru și allu Bulgariloru muri la annulu Chr. 927, fiulu său Petru domni pînă la annulu 963. Atunci se ridicară patru frați Români: David, Moise, Aron și Samuel, și se făcură domni preste țerrile din drépta Dunării. Bizantinii invitară pre Rusșii de la Dunapru se viiă asupra Bulgariloru. Rusșii priimiră cu bucuriă acéstă invitare, însă după ce prădară țerrile de la Dunăriă, nu voiră a le mai deșertă, ci din contră ei se uniră cu Bulgarii, și chiămarăj într'ajutoriu pre Pacinați și pre Unguri, formară împreună uă putere de 300,000 de armați, și trecură Emulul, (Balcani), cu scopu de a resturnă imperiulu bizantinu. Trei anni de ținle predară acestia țerrile de la Dunăriă; mai pre urmă Bizantinii i desbinară, și făcundu pace cu Rusșii constrînseră pe cei-l-alți a se retrage. În nóuele încurcări ce se escară, periră trei dintre frații Români: David, Moise și Aron. Atunci Samuel se făcu rege preste tótă țerra, ba trecu chiaru și Emulu, coprinse Tracia, Macedonia, Tessalia, și Peloponnesulu; luă pre locuitorii cetății Larissa, și-i strămută în Moesia; acollo formă dintr'înșii unu corpu de milițiă, cu care se servi apoi în contra Bizantiniloru. În cursu de 37 de anni, Samuel se luptă neîncetatu cu imperătoriułu Basiliu

(*) Anonymus Belae regis notarius in historia septem Ducum Hun. cap. 9 et seqq. cap. 19, et seqq. eap. 44 et seqq.

II și cu ducii lui, și fû mai pretutindené învingătoriu. Déră Basiliu și propuse se desfînțedie regatulul bulgaro-românu din drépta Dunării, spre acestu scopu strinse unu mare numeru de óste, și uă essercitâ la luptă pîoă cându ajunse a întrece pre bulgari. După multe bătăi crunte, Samuel muri de dărere de inimă la annulu Chr. 1013. Dintre următorii lui unii se mai ținură pînă la annulu Chr. 1019 Basiliu coprinsse capitala Achrida unde aflâ mari tesaure de bani și de sculle, și luâ numele de *Bulgaroctonu*, adică sterpitoriu allu Bulgariloru, și lăssâ cu testamentu, că de s'ar scullâ cându va României, se facă cu dînșii cumu a făcu u ellu cu Bulgarii (*).

IV.
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Crucéferi, și României din Moesia.

1. După ce căduse imperiulu romanu de la appusu, se redicâ cu încetulu altă autoritate la Roma, adecă cea ecclesiastică, și în cursu de șésse centennie, ponteficii romani ajunseră a fi în adeveru domnii lumii crestine. Gregoriu VII nu se sfi a escomunica pre Enricu IV, imperătoriu Germaniei, și alu desbracă de autoritatea imperiale. Enricu fu nevoitu a se duce în međiulu iernei, annulu Chr. 1077, la Canossa unde petrebea Gregoriu, spre a se ruga de iertare, și abiâ fu primitu după ce făcu trei ñille penitențîă dinaintea ușei în sacu și desculțiu. Acestu pontefice proiectâ scullarea appusului cres-

(*) Georgius Cedrenus in compendio historico, et Nicetas Choniates hist lib. I, 6.

tinu asupra resăritului păgânu, spre a liberă Ierusalemu și celle-l-alte locuri sânte de servitutea Turcilloru; însě ellu muri la annulu Chr. 1086. După dînsulu Victoriu III abia șeșdū doi anni pre scaunulu apostolicu. Suptu pontificatulu lui Urbanu II, se întorse din Palestina eremitulū Petru de Amianu, și prin cuvintele și descrier-le selle, despre sufferințele creștiniloru de la resăritu, ațitiă tôte inimile asupra păgâniloru. Urbanu II strînse sinodu în anunlu Chr. 1096, la Clarmonte în Francia, unde se adunară mai multe mii de ómeni din tôte țerrile appusului, în care se vorbiă limba romană, și provocă pre creștini la arme, promițîndu-le iertare de păcate și resplătire în ceru. Mii de ómeni se dechiărară voioși a se inscrie în óstea cea sacră; ei și cusură uă cruce de pännura roșșiă pre umerulu cellu dreptu, și se numiră *crucéferi*. BCU Cluj / Central University Library Cluj

2. În primăvéra annului 1096, plecară la 300,000 de ómeni cōtră resăritu, suptu conducerea călugărulu *Petru de Amianu* și a căllariulu *Valter fôră-de-avere*, trecîndu prin Germania și Panonia, cându ajunseră la Singidunu împressurară cetatea, și se puseră a prădă Moesia. Niceta, prefectulu cetății, i respinse și i bă'ù ca pre nisce laironi, împrestîndu-i prin păduri; locuitorii țerrii i măcellăriră cu miile; cei-l-alți căți scăpară, ajunseră pî ò la Constantinopoli. De acollo trecură în Asia însě la Nicea periră de armele Turciloru; de abia remaseră la 3000. — Alți *crucéferi* plecară mai în urmă cu popa Godescalcu și cu comitele Enricu de Leiningen; acestia începură expedițiunea loru cu uciderea Judaniloru din Germania, apoi pățiră și ei ca cei d'ântăiu. În fine plecă Godofredu de Bullion cu frații sei Balduinu și Eustațiu, și cu unu mare nu-

meru de călari bine înarmați, trecură prin Pannonia și Moesia cōtră Constantinopli, érá comitele Ugon, fratele regelui Franciei, purcesse pre mare, precumu și Boemundu, fiulu lui Robertu Guiscardu, și verulu seu Tancredu, din Sicilia. Cându ajunseră la Constantinopli jurară credințiã imperatorului și-i promiseră tóte țerrile imperiului orientale care le voru luã de la Turci. După aceea-a trecură în Asia (an-nulu Chr. 1097), bătură Nicea, care se închinã imperatoriului; apoi luară Antiochia (1098), după uã împresurare de nóue luni de ȕille, și în fine coprinseră Jerusalemulu (1099). *Godofredu de Bullion* se prochiãmã rege de cōtră crucéferi; însé ellu abiã guvernã Jerusalemulu unu annu de ȕille și muri. Frate-seu Balduinu urmã în loculul lui (1100).

3. Numerulu cellu micu allu crucéferiloru nu putù apperã multu timpu pre crestini de la resăritu în contra Turciloru. Unu călugăru, renumitu pentru pietatea și învețiătura sa, Bernardu, predicã uã nouã înarmare asupra păgăniloru ce ocupã locurile sânte. Imperătoriulu Conradu III, și regele Franciei Ludovicu VII se puseră în fruntea crucéferiloru, (1143) și-și îndreptară callea prin Panonia. Germanii lui Conradu se purtară ca nisce prădători și dederă causã la nemulțiamiri din partea locuitoriloru. — În Asia ei fură măcelăriți de Turci, fórte puçini ajunseră la Jerusalemulu în starea cea mai miserabilă. — Pre timpulu acesta veniră și Sassii în transilvania. — Din contra, Manuel imperătoriulu Constantinopliu îndreptã armele selle spre appusu, și se bătù necumatu cu Ungurii, cu scopu de a desființiã regatulul acestora; ellu înarmã și de pre Români în contra loru, și-i trimise la

annulu 1166, suptu conducerea lui Batace prin Moldavia, de irrupseră în Transilvania, apoi suptu comăndulu lui Joanne Duca prădară Marmorosulu (*).

4. Manuel imperatoriulu murì la annulu Chr. 1180 și, după câte-va scene sângeróse, se suì pre tronu *Isaciu Angelu*. Fiindu că soția sa murisse, Isaciu peți pre uă copillă de 10 anni a regelui ungurescu Bela, și pentru accoperirea speseloru de nuntă, impuse tributulu pre cetăți și pre sate. Assuprirea acéstă ațiță pre locuitori în contra lui, și mai vertosu pre Români din Moesia și din muntele Emului. Doi frați Români, *Petru* și *Asanu*, cari se trăgea din familia regelui Samuel, mergându la imperatoriulu, cerură se se primescă în miliția, și pentru servițiulu lor se li se dea pămîntu în ținutulu Emului. Dără cererea lor nu se luă în considerațiune; ei se întorsără batjocoriți de bizantinu, și resculară totu ținutulu dintre Dunăriă și muntele Emului. Isaciu Angelu deschise în fine ochii, și trimise óste în contra Româniloru; însē în locu de a frânge ellu pre Români, remase așiă de tare bătutu, în cătu de abia scăpă cu fuga.— Spre a ațiția și mai tare la arme pre Români și pre Bulgari, frații *Petru* și *Asanu* fundară uă biserică în onórea sântului *Demetriu* și băgară în trînsa ómeni turburați la minte (demoniaci) cari profetiză strigându: „că lui Țeu i a plăcutu ca națiunea Româniloru și a Bulgariloru se scuture jugulu Greciloru și se și cerce libertatea, pentru acea-a marele marturu *Demetriu* a părăssitu *Tessalonica* și biserică Greciloru și a venitu la dînșii se le ajute; deci se appuce armele cu toții, și se uccidă pre Greci fôră de nici uă cruțarie.“ Prin aceste măiestrie se înterritară Româ-

(*) *Joannes Cinamus libro V, cap. 3.*

nii și Bulgarii și mai tare; ei chiămară într'ajutoru și pre locuitorii de a stânga Dunării, și bătură de stinse-ră óstea bizantină.— Isaciu Angelu se despoia de dom-niă de cõtră frateseu *Alessiu*, care i scõsse ochii, an-nulu Chr. 1195 (*).

5. Frații Petru și Asanu cari căstigasseră libertatea Româniloru, nu se putură bucură multu timpu de fruc-tele lor; cõci Asanu fu uccisu de vêrulu seu Iancu, érá Petru căđu prin mâna altui vinđutoriu totu din familia sa annulu Chr. 1197. Atunci se puse în fruntea Româniloru allu treilé frate, *Joanițiu* care luă titlulu de imperătoriu allu Româniloru și allu Bul-gariloru. *Allessiu*, bătutu din tóte părțile, făcù pace cu dînsulu la annulu Chr. 1200.—Scularea Români-loru și succesele loru asupra imperiului bizantinu fă-cură scommotu în tótă Europa. Sentimentulu loru de libertate și de naționalitate desceptă atențiunea ge-nerale, și făcù impressiune chiaru asupra curții de la Roma. Ponteficele romanu, *Innocențiu III*, desceptatu prin atâtea fapte glorióse, trimise lui *Joanitiu* corónă și sceptru, și unu stégu însemnatu cu cheile sântu-lui apostolu Petru, suptu care se se lupte pentru bi-serica crestină, și lu recunoscù de rege allu Români-loru și allu Bulgariloru annulu Chr. 1203 (**).

Francii carii plecasseră cõtră resăritu spre a cu-răți Palestina de păgâni, coprinseră Constantinopolia, în annulu Chr. 1204, și puseră imperatoriu pre *Bal-duvinu Flandrulu*. *Joanițiu* trimise deputati ca se se în-tellégă cu dînșii; însě ei respunseră cu superbiă, că

(*) Nicetas Choniates lib. I. de imp. Alexio Angelo cap. 5 et sepp.

(**) Gesta Innocentii III N. 20 — 81. Veđi Magaz. istor. Tomulu I. pag. 51 et seqq.

Joanițiu se deșerte Moesia care se ține de imperiulu bizantin, și se uă lasse loru. Din aceste cause se născu resbellu între Români și Crucéferi; în bătaia de la Adrianopoli (annulu Chr. 1205), Joanițiu frânse pre crucéferi și prinse pre Balduinu. Acesta muri în carcere, érá Frâncii din Constantinopoli allesseră imperatoriu pre Enricu fratele lui. — Joanițiu prădă totă Tracia și Macedonia ca se resbune stricățiunile făcute de Basiliu Bulgaroctonulu, apoi muri la annulu Chr. 1207; nepotulu seu Florillă i urmă în domniă pînă la annulu Chr. 1222 cându fu scossu de Joanne, fiulu lui Assanu.

V.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Venirea Tătarilor

1. Pre timpurile crucéferilor se arretâ la marea négră unu nou genu de barbari, adică Tătarii cari, după ce prădară Russia și Polonia, irrupseră în țerrile de la Tissa suptu conducerea lui Batu-chanu în numéru de 500,000, tăiară ómeni, copii, bătrâni, femei, fôrá distingere, arseră sate și cetâți, prădară vite și animali de totu genulu, și prefăcură regatulu Ungariei într'unu deșertu, în tîmpu de trei anni, annulu Chr. 1240. Érá după ce devăstară totu, trecură Dunăria, și continuându predățiunile prin Moesia, se întórseră la marea négră, ducêndu cu sene mulțime de ómeni prinși.

2. Regele Unguriloru, Bela căre fugisse dinaintea Tătariloru în Dalmația, se întórse acumu în țerra sa cu ajuteriulu căllaviloru Jerosolimitani, și atātu spre

recunoscința pentru acestu ajutoru câtu și spre im-
poporarea țerii și apperarea ei în contra incursiuni-
loru viitoare, dede acestora la annulu Chr. 1247, țin-
nutulu Severinului, afară de ducatulul lui *Linoiu*, care
remâne în potestatea *Româniloru*, și dincollo de Oitu
tótă Comania, afară de țerra lui *Senescu* ducele Ro-
mâniloru, care remâne assemine în posesiunea loru:
„Românii se fiă datori a stă căllariloru într'ajutoriu
spre apperarea țerii cu totu aparatulu loru de res-
bellu; assémine și căllarii se fiă datori a apperă
pre Romani cu tóte puterea loru“(*). Proiectulu acesta
nu se puse nici uă dată în lucrare, căllarii nu intrară nici
uă dată în posesiunea Daciei transalpine. Déră din
diploma prin care se stipulédiă condițiunile acestui
proiectu, se vede chiaru și luminatu că Românii din
Dacia avé ducatele loru proprie: ei avé și miliția
loru cu tóte aparatele de resbellu.

3. De aici înainte nùmele Româniloru figurédiă totu
mai multu și mai multu în Istoriă; appellațiunile
de Comani și de Pacinați, suptu cari se confusseră
ei pînă acumu, disparu cu încetulu: istoria devine cu
totulu naționale. Dacia transalpină se curățiă cu încetu-
lu de străini, și lucesse suptu numele de *România*:
cea australe de *România mică*, și cea orientele de *Ro-
mânia mare* séu *Basarabia*; însă mai pre urmă se lățe-
sse numele de *Moldavia* preste totu ținutul de la Car-
pați până la Dunastru; Dacia australe reține numele
de *țerra Românescă*,— În Dacia cisalpină figurédiă încă
ducatele române din țerra Oltului, a Sargețiului, a
Temișiului, a Crișiului, a Marmarosului, și altele suptu

(*) Diploma Belae IV. anno 1247, quarto nonas Junias fratri Rembolde
dom. hosp. Jerosolym. datum.

supremația Ungurilor.— De a dreapta Dunării înflorește imperiul româno-bulgaru suptu Michail Asanu, Déră la annulu Chr. 1277, Tătarii de la marea négră se revérsă éráși asupra Moesiei, și producu celle mai mari stricățiuni. În împregiurările acestea, se scóllă unu Român a nume *Curcubetă*, care fusse porcariu, strînge pre țerrani și bate pre Tătari, apoi cu armele în mână se dechiară imperatoriu și coprinde tóte cetățile. Între acestea Michail Paleologulu iea Constantinopolia din mânilé Frânciloru, și trimite în Moesia pre ginere-seu Joanne III Asanu spre a coprinde țerra. Atunci Curcubetă delăssatu de ai sei, se resólbe (determină) a fugi chiaru la Tătari și a cere ajutoru de la dînșii; însé ellu se înșellă în planulu seu, câ-ci Tătarii, în locu de a-i da ajutoru, i luară vieță (*).

D.

Starea Daciei suptu Domnul Independinți.

I.

Starea României suptu Radu Negru și Michail Basarabă.

1. Ducele Româniloru din țerra Oltului, *Radu Negru*, trece la annulu Chr. 1290 în Dacia australe, și-și asșediă scaunulu la Câmpu-lungu, de acollo se mută apoi la Argeșiu, đidesce uă reședință și uă biserică. Suptu dînșulu se unescu diversele ducate în *unu principatu Român*. Radu Negru organisediă țerra și domnesce cu multă gloriă 24 de anni. După dînșulu urmédiă *Michail Basarabă* (**).

(*) Georgia Pachimar histor. lib. VI, 2—19

(**) Istoria țerei românesce de cându aș descăllicata României tipărită în Magazinulu istoricu Tomu IV pagina 281.

2. În Ungaria se stinge viția arpadiană, și Carlu Robertu Neapolitanulu, chiămatu la tronulu regal, se desface cu încetulu de toți competiții sei, și se coronediă la annulu Chr. 1310. Acesta fū unu omu ambițiosu și fôrte întreprindetoriu; ellu bătù pre Venețiani și le luâ Dalmația, bătù pre Serbi, și infrenâ pre mai mulți rebelli cari se scullasseră în contra lui. Ellu cugetâ se-și suppuia și pre Români dîn principatele transalpine, și fôră vre-ună causă bine-cuvântată dechierâ rebellu lui Michail Bassarabă, domnulu țerei Românesci. Óstea Ungurésă se adunâ în Temișiana, de acollo trecù în ținutulu Medințiloru, și coprinsse castellulu Severinului. Carlu se aflâ în fruntea ostii. La Severinu veniră deputați din partea lui Michail Bassarabă, rugându-lu ca se éssă din térra unui principe care nu l'a supperatu întru nimica, căci alminsteré pôte se pația reu, și se éssă cu rușine. Carlu nu primi aceste propuneri, ci înaintâ în contra Româniloru. Români vedîndu periclulu se retrasseră, și aprinseră tóte satele ca se lipsésă óstea Ungurésă de provisiuni. Carlu remâindu în fine fôră miđilóce de a și puté ținé óstea, și prevedîndu fómetea ce ameninția pre militari, se stîmperâ și trimise deputați la Michail, promițîndu că va primi tóte celle propuse de dînsulu, numai se i dea conductori ca se lu scóță pre callea cea mai scurtă dîn țérră. Michail trimise conductori, însă acestia băgară pre Unguri între munții Carpați și i cofundară într'ună valle strîmtă. Atunci Români cari se aflâ ascunși pre culmile munțiloru, începură a arruncă cu petre asupra Unguriloru, și i bătură în patru dille de i stinseră. Regele ne mai sciindu ce se facă, și scâmbă vestimintele, și îmbracă cu dînsele

pre unu Desiu, pre care lu și ucciseră Români, cre-
dându că ellu ă regele; ăra Carlu scăpă cu multă ne-
voiă, însoțitu de trei patru, și fugi la Temișóra, și
de acollo se dusse la Vissegradu, unde mulțiămî lui
D-đeu pentru păstrarea vieții, anululu Chr. 1333 (*).
Michail Bassarabă muri la anululu Chr. 1333; fiulu
seu *Allessandru* cellu tineru se numi banu allu Seve-
rinului, ăra domnulu allu țerii se allesse *Danu I.* —
Carlu Robertu încă muri la anulu 1342, lăsându
în urma sa doi fii: pre *Andrei* regele Neapolii, și pre
Ludovicu regele Ungariei. Cellu d'ântăiu se uccise de
soția sa, regina Jónna, din care causă se născu fór-
te mare resbellu în Italia

II.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Starea Moldaviei supțu Stefanu I, și fii lui.

1. În Dacia orientale, — care de la riulu Moldova
ce se varsă în Seretu, se numi Moldavia, — se con-
centrară cu încetulu diversele ducate, și se uniră supțu
unu domnu. — *Stefanu I*, șiintinse principatulu pînă
la Dunastru și la marea négră, și ținu în respectu
pre vecinii sei cei tari și superbi. După uă domnire
lungă și gloriósă, ellu muri la anululu Chr. 1359, lăs-
sându doi fii în urma sa: pre *Stefanu II* și pre *Pe-
tru I*, între cari se născu mare dispută pentru dom-
niă. Petru, de și mai tineru, fiindu omu ageru la
minte și plinu de inimă, căstigă pre cei mai mulți
boiari ai țerii în partea sa, și cu ajutoriulu loru allungă
pre frate-seu Stefanu și pre cei ce ținea cu dînsulu;

(*) Thurotius Chronica Hung. parte II, cap. 97.

Stefanu II fugi la Casemiru regele Poloniei, de la care ceru ajutoru, promițându-i că decă-și va câștigă tronulu, va închină lui țerra Moldaviei. Casemiru chiamă la consiliu pre mai marii Poloniei, și cu învoirea loru strînse óste din Cracovia, Sandomiria și din Russia, și uă trimise cu Stefanu în Moldavia. Armata acésta ajunse drpă Sân-Petru la marginile țerrii, și începù a se bate cu Români, érá acestia se retrasseră în pădurile din Pocuția, și tăiară pre lóngă drumu arborii de améndoue laturile, însé așià în câtu remaseră în picióre. Cându intrară apoi Polonii ca se gonéscă pre Români, acestia împinseră arborii cei dindereptu, și arborii căđându unii preste alții, implură callea, și omorîră nu numai pre ómeni, ci și pre cai; celloru mai mulți le frânseră membrele, cei-l-alti se dederă prinși. Prada care uă câștigără Români le fù cu atâta mai plăcută, cu câtu le căđù întrégă în mâni, că-ci de și caii cei mai mulți eră struciți de arbori, însé armele, instrumentele, vestimentele și sarcinile se comprinseră tóte de Români, fiind-că nici un Polonu nu putù scăpà séu luà ceva cu sene. Auđindu Casemiru de perderea acésta, trimise pre unii dintre ai sei se rescumpere pre cei prinși, cari cu puçinu prețiu rescumpară și pre militari și pre cea-l-altă mulțime de ómeni. În acésta bătăiă tristă pentru Poloni, se prinsesse și Sbigneu străbunulu cardinarului și episcopulu Cracoviei, care schiopetă pînó la mórte de vëtëmarea ce i se cășiunasse la fiuere. Navogiu, fiulu palatinulu Cracoviei, scăpându cu fuga de mânilé Româniloru, se rușinâ de a mai da față cu tată-seu și cu amicii, și de acollo se dusse dreptu la Roma, și se făcù preotu, érá mai pre urmă întorcându-se în patriă, căpetâ decanatulú Cracoviei. Pădurile

acellea se tăiară mai în urmă, și se prefăcură în câmpuri. Unu-spre-dece stéguri se luară atunci de la Poloni (*). — La această memorabilă bătăia a Românilor din Moldavia cu Polonia luară parte și Trasilvanii și Marmoroșianii. *Dragoșiu*, ducele de Marmaros, se distinse prin viteția sa (**). Preste cinci ani de țille trecu în Moldavia *Bogdanu* din Marmaros, și se allesse domnu cu voia Moldavilor (***); érá Balcu, fiulu lui Sassu, cu frații sei Dragu, Stefanu și Dragomiru, se întórse în Marmaros (****).

III.

Venirea Turcilor în Europa. — Mircea I, Domnulu României.

1. Joanne Cantacozenu, episcopulu imperatoriului bizantin Joanne Paleologulu, pentru ca se pótă usurpá tronulu imperiale, chiámă într'ajutoriu pre Turcii din Asia. Acestia veniră la annulu Chr. 1342, ajutoră pre usurpartoriu, însă causeră celle mai mari stricățiuni tutoru creștinilor; ei occupară Adrinopolia la annulu Chr. 1361, și uă prefectură în reședinția turcescă. De aci înainte începu luptele celle mari între Turci și între creștinii de la Dunăria — Ludovicu regele Ungariei fu provocatu de doi pontefici a se scullă în contra Turcilor; imperatoriulu Joanne și fiulu seu Manuel Paleologulu lu invitară se se u-

(*) J. Dlugossiu hist Polon. lib. IX, de anno 1359. Martinus Cromerus de origine et reb gest. Polonor. lib. IV de anno 1359.

(**) Diploma regis Ludovici de anno 1360, aqud Fejer, cod. diplom Hung. Tomo IV, vol. 2. Num. 72, p g. 159.

(***) Thurotius Chronica Hung. parte. II. cap. 98.

(****) Carolus Wagner in dissertatione de Cumania Num. 4. La Giorgiu Șincanu se află tradusă această diplomă la annulu 1395, pag. 326.

nescă cu dinșii în contra inamicilor communi; însă Ludovicu și perdù timpul frecându-se cu vecinii sei cei crestini, fôră se-i pese de Turci, cari se află de parte de dînsulu. Ellu încercă în două rînduri se scó-
 țîă pre *Alessandru Basarabă* din țerra Românescă, și în alte dou se bată pre *Vladu* fiulu și următoriu lui *Alessandru* în domniă; însă ellu păți ca și tatálu seu *Carlu*, că-ci fu însuși bătutu de Români. În fine, Ludovicu muri la annulu Chr, 1382, lăssându două fete: pre *Edviga* care se mărită după *Vladislavu*, regele Poloniei, și pre *Maria* care se mărită după *Sigismundu* de Lusseburgu, și făcù rege pre bărbatulu seu. *Sigismundu* ajunse mai pre urmă și imperătoriu allu Germaniei.

2. În România se făcù domnu *Mircea Basarabă*, la annulu 1383. Acesta cîndată coprinse tóte cetățile de a drepta Dînării pînă la marea négră, împreună cu Dobrogiă. La annulu 1389, *Mircea* încheiă cu *Petru*, domnulu Moldaviei, și cu *Vladislavu*, regele Poloniei, unu tractatu offensivu și defensivu încontra lui *Sigismundu* regelui Ungurei (*). Între acestea Turcii făcea mari progresse în Europa, *Mircea* făcù unu legămîntu defensivu cu despotulu Serbiloru, cu domnulu Albaniei și cu regele Bosniei și se înarmară cu toți în contra Sultanului *Amuratu*, inamicului comune. Ungurii încă veniră într'ajutoriu suptu *Nicolă Gara*. Bătăia se făcù în câmpulu *Merlei* (*Cossova*) lîngă *Margu* (*Morava*). La 25 Iunie 1389, crestinii perdură, de și *Miloșiu Cobilovicu*, nobil Serbu, uccise pre sultanulu *Baiazetu*, fiulu lui *Amuratu*, coprinse tótă *Moesia*, puse mâna pre *Sismanu* cellu din urmă rege allu Bul-

(*) Dogiel codex diplomat. regni Poloniae, Tomo pag 597 et seqq.

gariei, și lu tăiâ la Filippopoli. Sigismundu regele Ungariei, supperatu pre Mircea pentru tractatulu încheiatu cu Polonia, se scullâ cu armele asupra lui. Cându intrară Ungurii în țerră, Mircea se retrasse dinaintea loru. Ei înaintară pînă la Turnulu, și lă luară cu assaltu; apoi creșându că au finitu totu, se întorseră cōtră casă; însă cându eră se trecă preste muntele Paserea, Români se aruncară preste Sigismundu și lu bătură, ca pre Carlu și pre Ludovicu. de unde regele abiă scăpâ cu ajutorulu lui Gara, perșundu uă nenumerată mulțime dintre ai sei.—Cu tôte acestea, Mircea veșundu-se imperssuratu și de Turci, cari luasseră tôte cetățile de pre rîpa dréptă a Dunării și coprinsera Serbia pînă la Singidunu (Beligradu), se induplecâ a încheia cu Sigismundu unu tractatu de apperare commune încontra păgâniloru, annulu Chr. 1395 (*).

3. Sigismundu ceru ajutoriu de la ponteficele romanu și de la regele Franciei, și determină ca cu puteri unite se facă uă lovitură decissivă asupra Turciloru. La 28 Septemvrie 1396, se concentră la Nicopoli în Moesia uă armată de 60,000 de Unguri, Romani, Boiemi, Germani, Belgi, și Frânci; din contră le s a la 200,000 de Turci. Crestinii perdură, Sigismundu scăpă pre uă barcă, și fugi pre Dunăriă în giosu la Constantinopoli, de acollo trecu în Dalmația și mai pre urmă în Ungaria: Baiazetu, înfuriatu asupra lui Mircea pentru ajutoriulu datu crestiniiloru; trecu în țerra Românescă. La Rovine se făcu uă mare versare de sânge între Turci și Români; dără în fine învinsără

(*) Diplomă lui Mircea la ... Diplom. Tomo X. vol 2.

Românii, și Turcii fură nevoiți a se retrage în Moeisia. Cu toate acestea, Mircea considerându starea țerei, ambițiunea cea ticăllósă a lui Sigismundu, și puterea cea mare a Turciloru, determină se încheie unu tractatu câtu se va puté mai favoratoriu pentru țerră, recunoscându supremația porții ottomane. Baiazetu garantisă autonomia țerei suptu domnulu ei, și legile ei, și pretinse dreptu recunoscințiă numai summa de 300 de arginți pre anu (*).

4. La annulu 1402, Baiazatu încurcându-se în rebellu cu Tamerlanu, chanulu Tătariloru din Asia, cădú în mânilé acestuia; fiii lui veniră la cértă pentru ocuparea tronulu. Musa, fugăritu de frate-seu Solimanu, allergă la Mircea și lu rugă de ajutoriu. Mircea lu luă suptu scutulu seu, strînse uă armată numerosă și uă trimise în Turcia suptu vitédulu seu nepotu Danu. După mai multe bătăi cu diversu succesu, Musa învinse pre Solimanu, și se sui pre tronulu sultaniloru. Acumu Mircea, veđându pre amiculu seu imperatoriu turcescu, se cređu assecuratu în contra Unguriloru, și încheiă unu nou tractatu cu Vladislavu în contra lui Sigismundu (**). — Déră Musa fu resturnatu de frate-seu Machomede la annulu Chr. 1413. Acesta înfuriatu asupra lui Mircea, coprinse Giurgiulu la annulu 1416, și lu întări cu valluri și cu milițiă turcésă. Mircea încercă îndeșertu se respingă pre barbari. După acéstă catastrofă, ellu abiă mai domni trei anni, și muri annulu Chr. 1419. — Mircea fu unu omu mare în toate respectele, însé împrejurările celle grele, și mai allesu perfidia lui Sigismundu, nu lu

(*) *Διονυσίου Φωτεινού Ἱστορία τῆς πάλαι Λακίας Τομ γ, σελ. 369.*

(**) Dogiel cod. diplom. regni Poloniae Tomo I, pag. 600 et seqq.

ertară se și închiță ochii mulțiamitu. Ellu întrodusse multe și mari reforme în administrațiunea țerei, organiză uă armată regulată pentru ântâia óră în tótă Europa; edifică monasteriele de la Coșia și de la Codména; mută reședinția de la Argeșiu la Tîrguvestei, și făcù curtea domnescă de la Bucuresci, împărțindu-și timpul așa, în câtu véra ședeă în Tîrguvestei, și iérna în Bucuresci.

IV.

Allessandru I, Domnulu Moldaviei și fii sei.

1. În Moldavia, după mórtea lui *Petru II*, urmă în domniă *Stefanu III*, care avù multe valluri cu Sigismundu regele Ungariei, și cu *Romanu* fiulu reposatului *Petru*, pînă la annulu 1397., Atunci *Stefanu III*, esșindu din viétiă, lăssă domnia fiului seu *Petru III*. Déră acesta abia domni trei anni și făcù locu lui *Allessandru I*. În împregiurările acestea, țerra de giosu se occupasse de *Juga*, bărbatu întreprinđetoriu și cu multă capacitate, cara đidi fortăreție pe lîngă Dunăriă și marea négră; și formă uă căllărime ce remase de modelu; însă căđù în mânilé lui *Mircea* și fu dussu la Argeșiu (*). *Alessandru* remase așa déră siuguru domnitoru în Moldavia la annulu Chr. 1401. Ellu se legă cu *Vladislavu* regele Poloniei, și i dede unu împrumtu de 1000 ruble de argintu, pentru care luă ipotecă *Senatinulu*, *Colomeia*, și tótă *Pocuția*. Însé *Vladislavu* lu vîndù lui *Sigismundu*, încheiându cu acesta unu tractatu secretu pentru împărțirea Moldaviei. *Alessandru* se uni cu *Mircea* domnulu României, însă acesta închise ochii la annulu Chr. 1419. Atunci se

(*) *Miron Costinu* în *Cronica Moldaviei și Peyssonel* pagina 229.

întorse éráși cõtră Vladislavu, și încheiá cu dînsulu unu tractatu încontra lui Sigismundu. La annulu 1421, murendu-i soția cea d'ântáiu, Alessandru se căsători cu Ringala sora lui Vladislavu, și la annulu 1423, trimise acestuia într'ajutoriũ 400 cãllari Moldavi încontra Prusianiloru. La Marienburgu, Românii frecarã pre Prusiani așia de tare, în câtu fapta acésta se însemnã în Annalile Poloniloru ca unu raru esemplu de viteđiã (*). La annulu Chr. 1426, Alessandru, cu unu corpu de Români și cu 5000 de cãllari trimissi de la Vladislavu, se asșediã la Brãilla și asteptã pre Sigismundu se viiã cu Ungurii, precumu promisesse, ca se se batã în contra Turciloru; însê Sigismundu nu veni. Cu tóte acestea ellu înculpã pre domnulu Moldaviei la regele Poloniei, ca pre unu adversariu allu loru, și stãrui pentru scóte-rea lui din scaunu. Alessandru simțindu aceste întrige, se uni cu Suidrigillu, ducele Lituaniei, încontra Poloniei, la annulu 1420. Vladislavu scullã pre Tãtari asupra Lituanieloru și a Româniloru. Alessandru luã castellele Galițiuulu și Cameniția, însê cându erã se se întórcã cu prada a casã, lu impresurã Tãtarii și Polonii, și lu despoiarã de tóte. Alessandru scãpã cu mare nevoiã preste Dunastru în Moldavia, și dupã aceea-a muri de supperare, la annulu Chr. 1432.

2. Alessandru fu unulu dintre cei mai buni domni ai Româniloru, înțeleptu, dreptu, inimosu, amatoriu de sciințe; însê avù de vecinu și de amicu pre Vladislavu care lu vîndu lui Sigismundu. Acésta faptã descoperindu ellu mai în urmă, lu făcù se se unescã cu Suidrigillu; érá regele Poloniei lu încurcã cu Tã-

(*) Mart. Cromerus libro XIX, pag. 290.

tarii, și-i amări vieția. Posteritatea-i dede numele de *Allessandru* cellu *Bunu*. Ellu făcù mai multe institute folositóre și pietóse, înființiã scóle și uã academiã de sciinție, didi monastiriele de la Pistriția și Moldaviția, episcopiele de la Romanu și de la Rădăuți, și mitropolia de la Suciava. Împerãtoriulu Joãne Paleologulu i dede numele de *Βασιλευς*; ponteficele romanu intitulã țerra lui, *Regnum Moldaviae*. — Suptu dîn-sulu venirà Armenii și Tiganii în țerrã.

Amêndoi acesti domni mari ai Româniloru, Mircea și Allessandru, avurã mai mulți fii, parte legitimi parte naturali, cari încurcarã țerrile prin aspirãrile loru la domniã: În România, dupã mai multe resturnãri se puse pre scaunu *Vladu* cu supranumele *Draculu*; în Moldavia, dupã mai multe lupte, se învoirã frații *Elia* și *Stefanu IV*, se împartã țerra între sene, și se domnescã împreună.

3. În Trasilvania pre timpurile acestea se atțițiã uã revoluțiune în contra feudalismulu, care se făcuse nesufferitu pentru țerrani, și abiã se stinse dupã mórtea lui Sigismundu, care se întîmplã în annulu Chr. 1437. Atunci se unirà Nobilii, Secui și Sassii în contre Româniloru.

La annlu Chr. 1439, se ținù sinodu mare la Florenția pentru unirea bisericei appusane și resăritane, la care merse și *Damianu* mitropolitulu Moldaviei. Dérã în țerrã cãllugãrulu Teoctistu produsse uã reacțiune așiã de mare în contra Latiniloru, în câtu Români arserã tóte cãrțile cu littere latine (*).

(*) Le-Quien in Oriente Christiano Tomo I. pag. 1253.—Cantemiru in descrierea Moldaviei.

V.

Joanne Corvinu de Unniade.

1. Pre timpul sinodului de la Florenția se află în Ungaria unu Românu estraordinariu, *Joanne Corvinu*, allu câruia tată *Voicu*, fiulu lui *Șerbanu*, căpetase de la Sigismundu, pentru meritile selle, castellulu Unniade, și cu acesta supranumele de *Unniade*, (annulu Chr. 1409). Prin faptele selle celle eroice, Joanne Corvinu se înălțasse de la militariu simplu pînă la duce supremu. De aci înainte istoria omului acestuia face parte din istoria universale. — La annulu Chr. 1438, Amuratu purcesse cu ostile selle asupra Singidunului, și trimise pre Megetu pasșia cu altu corpu prin România de irrupse în Trasilvania. Joanne Corvinu appără Singidunulu cu vitejia; însă în Trasilvania Turcii făcură mari predățiuni, și cândn veni în contra loru prefectulu țerrei, Loșonțiu, ei se retrasseră, ducându cu sene la 70,000 de prinși. După aceste întâmplări, Joanne Corvinu se numi prefectu Trasilvaniei și banu Severinului, și după mórtea lui Albertu, chiâmă la tronulu Ungariei pre Vladislavu II regele Poloniei, annulu Chr. 1440. Turcii veniră cu mare pũtere la Singidunu; însă ei fură frânți de cõtră Corvinu, annulu Chr. 1441. În cellu-altu annu veni din nou Megetu pasșia cu nenumărată mulțime de Turci: în cea d'ântâiu lovire la sânt'Imbru în Trasilvania, Corvinu fu bătuta, însă ellu nu perdũ curagiulu, ci strînse óste nouă și frecă pre Turci așia de tare, în câtu tăiã dintre dinșii la 15,000 și pre însuși Megetu pasșia. Sultanulu Amuratu, turbatu de rebunare, trimise atunci pre Șabatinu cu 80,000 de

Turci în Trasilvania; însă Corvinu frânse și pre acestia la Pórta de feru, și i respinse din țerră. După atâtea perderi, Amuratu se puse se facă apparate gigantice în contra crestinilor, déră Corvinu nu le dede timpu. Ellu plecâ cu Vladislavu prin Moesia, luâ Sardica și Naissulu, repurtâ mai multe victorie strălucite, și prinse pre Cambeiu, annulu Chr. 1443. Appropriârea iernei făcù se se retragă în Temișiana.

2. În annulu Chr. 1444, se făcù pace cu Turcii pre 10 anni. Însă imperatoriulu bizantinu Joanne II Paleologulu, principele Epirului Georgiu Castriotu Scanderbei, ponteficele romanu și magnații ce se strînsesseră în adunare generale la Segedinu, înduplecară pre Vladislavu se rumpă pacea. Regele plecâ cu armata din Temișiana prin Moesia; Corvinu trecu prin România, fôră de nici uă disciplină care supperă forte pre Vladu. Amêndóue corpurile se uniră la Nicopoli. Vladu domnulu României, vedându óstea cea mică a Ungurilor, desvătui pre rege de la acéstă întreprindere temerariă; ínse neputându-lu înduplecà, i dede 4,000 de cállari români suptu conducerea fiului seu Vladu celu tîneru. Armata iuaintâ pinó la Varna. Auđindu Amuratu care se află pre atuncea în Asia, le esși înainte cu uă putere cu multu mai mare; bătaia se începu la 10 Noembrie 1434, și ținù pinó séra, ba se continuâ și a dóua đi. În cea d'ântâiu surrise sórta armeloru creștine, déră în a dóua, de și Corvinu făcù totu ce póte mintea, inima și brațiulu omenescu, fu pentru dînșii fatale: Vladislavu căđù, Corvinu cu Românii fugi spre Dunăriă; cându acesta ajunsse în România, Vladu în desperațiunea sa, că nu scia ce se făcusse cu fiulu seu, lu prinse, déră puçinu după

acea-a sonsindu și Vladu cellu tîneru, lu dimisse și lu petrecu cu onóre pînă la Brașiovu. Cîndu se arretă Corvinu în Ungaria, afflă țerra în cea mai mare consternățiune; prezenția lui însufflă inimă ómeniloru. Déră ellu însuși supperatu pe Vladu pîntu rusșinea pățită, irrupse în România, și puse domnu pre cumnatu-seu *Danu* IV. La annulu 1446, Corvinu se allesse guvernătoriu regatului pînă cîndu va cresce copillulu Vlădislavu IV Postumulu. Vladu însě allungă pre Danu, și petrunse cu armele în Trasilvania. Atunci Corvinu se înțellesse cu Ștefanu domnulu Moldaviei, și luă pre Vladu între dóue armate. Acesta cădú în mînilu lui Danu, și peri de sabiă (*).

Pîntu resbunarea perderii de la Varna, Corvinu ajutatu de Danu, se scullă asupra Turciloru la annulu Chr. 1448; în câmpulu Merlei se încinse bătăia cea sângerosă cu Turcii, care essi tristă pîntu crestini. Corvinu cădú în mînilu lui Georgiu Vucoviei despotulu Serbiei, și abiă căștigă libertatea, după ce dedesse ostaticu pre fiulu seu Vladu.

3. În aceste timpuri se turburără lucrurile și în Moldavia. Ștefanu IV fu uccisu de Romauu, și acesta de Petru, care peri la annulu 1449. Atunci se sculla Bogdanu, fiulu naturale allu lui Alessandru cellu Bunu, și se făcu domnu. Casemiru, regele Poloniei, voi se asședie pre tronu pre Alessandru II fiulu lui Elia, și trimise pre acesta în țerră în fruntea unei armate, compuse de Poloni, Rusși și Români. Bogdanu se retrasse spre Bârladu în gosiu, și începu se tractedie cu Polonii. Acestia i promiseră epitropia asu-

(*) Chaleocondylas libro V. Joanes Vitez de Zredna apud Engel Gesehichte der Walachiei, I. Theil. pag 171.

pra lui Alessandru și guvernulu țerei pînă cîndu copillulu va ajunge la maturitate, (că-ci Alessandru era numai de 14 anni). Bogdanu se învoi, și Polonii începură a se întorce spre casă. Atunci Bogdanu se repeði iute cu ai sei, și închise passulu la satulu Crassina, și bātu de stinse pre Poloni, uccise pre conductorî și mulțime de militari; cei ce scăpară mulțiamiră lui D-șeu (*).

4. La Constantinopoli murisse Joanne IV Paleologulu (annulu Chr. 1448), lăssându pre frate-seu *Constantinu XI* de succesoriu în imperiulu bizantin, care se mărginia acumu la cetatea Constantinopoli și territoriulu ei de prin pregiuru; tóte celle-l-alte părți era coprinse de Turci. Amuratu II, care se lăssasse în dóue rînduri de domniă în favórea fiiulu seu, încă muri la ânnullu Chr. 1451, lăssându tronulu sultaneloru lui *Machomede II*. Acesta determină se puiă capetu imperiului bizantin, și se-și asședie scaunlu în cetatea lui Constantinu. Cu unu curagiu demnu de Romanii cei vechi, Constantinu provocă pre cetățiani la arme, și ajutatu de Genovesii comandați de Justinianu, appără cetatea 52 de ðille în contra puterei cellei gigantice a Turciloru. În fine, vedîndu că puterea omenéscă nu mai este în stare de a mîntui ultimulu monumentu allu imperiului romanu, se dusse nóptea cu amicii sei de se cumminecă în Sânta-Sofia, determinatu a muri pre ruinele imperiului. In 29 Maiu, Machomede commândă assaltu. Appărătorii de pre ðidurile cetății se luptară cu gloriă. Multe mii cădură dintre bārbarii assăltători. Însē numerulu decisse. Osteniții cetățiani fură frânți. Jus-

(*) Dlugossius libro XIII. Cromerus libro XXII.

tinianu plăgitu fugi în cetate prin uă stirbitură de diduri. Turcii străbătură după dînsulu Constantinu, după uă apărare eroică, cădû suptu armele loru, și cu dînsulu d'împreună se îngropă imperiulu bizantin, annulu Chr. 1453.

5. După acéstă catastrofă, Machomede trimise la Dunăriă uă armată numerosă spre a petruhde în intrulu Europei; însă Corvinu uă sferimă la Crusolați, annulu Chr. 1454. În annulu următoriu, plecâ însuși Machomede cu uă armată de 150,000. de Turci pre uscatu, și cu unu mare numeru de vase pre Dunăriă, și impressură Singidunulu. Corvinu cu puçini crucéferi adduși de missionariulu Joanne Capistranulu, și cu 25,000 de militari domestici, attăcâ puterea cea înfricoșiată a Turciloru, și uă sparse cu totulu. La 20,000 de Turci remaseră pre câmpulu bătăii; cei-l-alți împreună cu Machomede luară fuga în cea mai mare disordine. Eroulu acestei țille memorabile nu se putû bucură multu de succesele selle, că-ci puçine țille după acésta muri de friguri la Taurunu, 11 Augustu 1456 (*).

(*) Thurotius, Bonfinius, et Pray historia regum hung Tomo. II.

E.

Starea Daciei după căderea Constantinopolii.

I.

Vladu V, cu supranumele Țepeșiu, organisédiă țerra milităresce.

1. Principatele române, după căderea Constantinopolii, se află turburate de partitele pretendenților la domnie. În România se scullă Vladu V, fiulu lui Vladu Draculu, și cu sabia în mână și deschise drumulu la tron. Acestu domnu tirranu și formâ uă armată numerosă, tăiâ la 500 de boiari cari i era încontră, uccise în scurtu timpulu la 20,000 de ómeni din țerră suptu diverse cuvinte, arse in unu magazinu la 4000 de unguri și de sassi cari petrecea în principatu; apoi trecù în Transilvania, apprinse Brașovulu și înțepâ mulțime de sassi dinaintea bisericii sântului Jacobu (annulu Chr. 1457). Pentru atari fapte i se dede numele de Țepeșiu. Ellu domni cu uă rigóre necunoscută pînó atunci în țerrile române, însufflá terróre la toți locuitorii, în câtu acestia se temea mai tare de dînsulu de câtu de mórte. Despotu în inima și puterea sa cõtră alții, însé gelosu de libertatea țerreii și curagiosu pînó la temeritate, Vladu otârî se sacrifice totu spre a mântui țerra de jugulu străinu. Spre acestu scopu ellu organisâ totu statulu milităresce, pedepsi fõră misericordiă ori-ee faptă rea, și cu modulu acesta întrodusse în țerră uă securitate publică mai pînó la necredute.

2. În Moldavia *Stefanu* fiulu lui Bogdanu, și nepotulu lui Alessandru cellu Bunu, luându ajutoriu de

la Vladu, domnulu României, bātu pre Petru usurpatoriulu în doue rōnduri (annulu Chr. 1458), și lu constrînse a fugi în Polonia. După acea-a ceru de la Casemiru regele Poloniei se i lu dēe în mâni; însă Casemiru nu se învoi la uă faptă așîa de umilitōre pentru dînsulu. Atunci Stefanu trecu înarmatu în ținuturile regelui, și făcu multă stricăciune Poloniloru. Casemiru se vedu nevoitu a împacă lucrulu prin unu tractatu, ce se încheiâ între dînșii la annulu 1459, Prin acestu tractatu se asșediâ pace între Polonia și Moldavia, commerciu neîmpedecatu între locuitorii respectivi, trecere și plutire liberă pre apa Dunastrului; causele între Poloni și Moldavi se se decidă prin comisari numiți de ambe părțile; Petru fugitulu se nu viiă mai aprōpe de Smotrițiu; domnii se se ajute unulu pre altulu încontra inamicilor (*).

3. În Ungaria, după mōrtea ticălosului de Ladislavu, se allesse rege *Mathia* Corvinu, fiului lui Joanne Românnlu, la annulu Chr. 1458; însă uă partită de Unguri se scullară îndată încontra lui, și prochiămară rege pre Fridericu III din Austria. Din acēstă causă se născu unu resbellu care ținu cinci anni de dille.

4. La annulu Chr. 1460, Vladu, domnulu României, închieiâ unu tractatu cu Turcii, prin care assecurâ autouomia țerii pre lōngă unu tributu de 1000 bani roșii (**). Însă în annulu următoriu 1461, neîncredūdu-se în cuvîntele Turciloru, făcu legămîntu cu *Mathia* încontra inamiciloru communi. Sultanulu *Machomede* II, înfuriatu asupra lui, trimise ordine lui

(*) Dogiel eodex diplomî regni Poloniae Tomo I, pag. 602.

(**) *A. Φωτεινῶ Ἱστορία τῆς πάλαι Ααζίας* T. III, pag. 370.

Hamza passia de la Vidinu, se intre cu óste în țer-ră și se lu scóțiã din domniã séu viu séu mortu. Vladu pusse mâna pre passia și lu trasse în țépã în miðiloculu celloralți Turci, însë pre dînsulu într'ua țépã mai înaltã. În annulu Chr. 1462, Vladu trecu Dunãria cu uã putere numerosã, devastã Moesia de giosu, și uccise la 15,000 de ómeni. Machomede turbatu de mēniã pentru aceste fapte audacióse, strînse uã armatã de 250,000 de Turci, și purcesse în contra lui Vladu, cu scopu de a lu stinge cu totul. Cãndu înțellesse Vladu cã Turcii au arsu Brãilla, ordinã ómeniloru de la șessuri se se retragã la munți cu tótã averea loru, érá ellu se puse la apperare. Intr'ua nópte cãndu Turcii erã asșediãti fn castre, Vladu se îmbrãã în vestminte turcesci, și spionã tótã puse-țiunea loru, apoi întorcându-se la ai sei, se repeði cu armele asupra Turciloru, și i puse în cea mai mare încureãturã; dérã în întunericulu noptii gressi postulu unde era sultaçulu, și în locu de a se repeði asupra lui, dede preste corpulu altoru doi passi cu care se luptã pinã diminētiã, apoi se retrasse făcundu mare stricãțiune în Turci; însë și ellu perdù la 1000 de ómeni, cari cãdurã în mânile Turciloru; sultanulu com-mãndã de i tăiarã dinaintea ochiloru sei.

5. Vladu se retrasse la Tîrguvestei, de acollo luã pre locuitori cu sene de i dusse la cetatea Poienari cea çiditã de dînsulu. Machomede veni în urma lui, și aflân-du cetatea Tîrguvestei deschisã, se pusse la cugete ca nu cumu-va se fiã vre-ua înșellãțiune la miðilocu și se cãdã în cursã. Vladu lãssã pre unu capitanu cu 6000 d cãllari ca se observe mersurile Turciloru, se i infestedie neîncetatu, însë se nu intre cu dînșii la

bătăiă formale, érá ellu purcesse în contra lui Stefanu domnulu Moldaviei care încă se scullasse asupra lui. Căpitanulu căllărimei se amăgi prin appucăturile Turciloru, și se luâ la bătaiă cu dînșii; ellu perdù la 2000 de ómeni. Cu tóte acestea Machomede vedându că nu póte face vre-unu lucru mare, se retrasse spre Giurgiu, încreditiându corpulu dinapoi cellui mai priceputu dintre passii sei, de frică ca nu cumu-va se i attace Vladu pre neasteptate și se i arunce pre toți în Dunăriă. Turcii devatară țerra cu focu și cu sabiă, lăssară la Giurgiu pe Radu cellu frumosu, fratele lui Vladu, cu uă partită de boiari contrariă domnului și cu unu corpu de milițiă care se lu appere la întâmplare de periclu. Radu descriisse Româniloru faptele celle crude ale lui Vladu, și puterea cea înfricoșiată a Turciloru, pre cari nu este bine de a i mai întărită, și așiă trasse pre fórté mulți în partea sa. Acestia ajutați de Turci dechiărară domnu pre Radu. Atunci Vladu vedându-se părăsítu de ai sei, se retrasse în Trasilvania, și se duse lu regele Mathia (annulu Chr. 1462). Mathia i promise ajutoriu, însé după acea a lu luâ cu sene la Buda și lu pusse la închisre (*).

II.

Stefanu cellu Mare domnulu Moldaviei

1. Stefanu, domnulu Moldaviei, luâ Chilia și cetatea Albă, coprinse ținutulu Pudnei care pînă atunci se ținea de țerra Românescă, apoi se repeđi în Trasilvania și făcù mare stricățiune secuiloru Mathia se supperá fórté, strínse armată la annulu Chr. 1467,

(*) Chalcocondylas lobro IX. Ducas capite 45. Bonfinius decad. III. libro 10.

și treeu în Moldavia prin passu'u Oitusului și allu Di-meșiului. Stefanu nefiindu bine preparatu la bătaia, trâmise deputați la Mathia, și se prefăcù că ar voi se se înțelegă cu dînsulu. Déră Mathia înfuriatu arse Tortușiulu, Bacôulu și Romanulu, și luâ callea cōtră Baia. Acollo i descoperi unu secuiu că se află în periclu, fiindu-că Stefanu a otărîtu se lu attace nóptea pre întunericu. Mathia luâ tóte mesurile necessarie pentru apperare. Moldavii apprinseră oppidulu de trei laturi, și la lumina flacării dederă preste Unguri de tóte părțile, și tăiară pînă la 10,000 de ómeni. Nicolă Banfi se pusse dinaintea lui spre a lu apperă în contra loviturilor, și cu periclulu vieții selle lu scăpă de mórte. Mathia plăgitu, rușinatu și ammețitu, fugi preste munți la Brașiovu, de acolo se duse apoi la Clușiu, și în ziua de sântu Stefanu, spre resbunare, ucise pre unu căpitanu românu, cu numele Michu, pre care lu prinsesse în bătaia de la Baia. Déră nici Stefanu nu putù da uitării reulu făcutu de Mathia; ellu intră a dóua óră în Trasilvania și devastă ținutulu secuiloru. Mathia afflă atunci de cuvîință a face pace cu dînsulu, și i donâ trei castelle în Trasilvania: Ciceulu lîngă Sameșiu, cetatea de Baltă lîngă Tîrnavă, și Balvanulu în ținutulu secuiloru, annulu Chr. 1468 (*).

2. Totu în acestu annu bătù Stefanu în trei rînduri pre Tătari lîngă apa Dunastrului, și prinse pre Carzicu fiulu chanului Maniacu. Chanulu trâmise la dînsulu 100 de căllari ca se céră pre Carzicu, amenințîndu-lu cu armele, decă nu lu va lăssa îndată. Érá Stefanu, ca se arrete Tătariloru că ellu nu se teme de

(*) Dlugosius libro XII. Cromerus libro XXVII. Katona Tomo XV pag. 240 et seqq.

amenințările chanului, tăia pre Carzicu dinaintea ochiloru deputaților, și apoi trase în țepă pre toți acei deputați Tătari, lăsându numai pre unulu cu nassulu și cu urechile tăiate, ca se se ducă se spuiă chanului celle ce au vedutu.

După ce însufflă respectu Tătariloru, Stefanu și întorse armele asupra Trasilvaniloru, că-ci acestia dedeseră ajutoriu fugitului Petru Aron care nu cruția nici unu mișilocu spre a se restabili în domniă. Stefanu bătù pre acestu rival, împrestia oștea ce venisse cu dînsulu, apoi trecù în Trasilvania, și pedepsi aspru pre secui pentru ajutoriulu datu lui Petru.

3. În annulu Chr. 1470, Stefanu formă planulu de a scôte pre Radu din România, și de a uni amêndoue principatele suptu domnia sa. Dis-de-primăveră, ellu și strînse armata și intră în țerra Românescă. Déră Radu încă se pusse la apperare cu totă diligenția, și cum-păni puterea lui Stefanu. Acesta arse Brăilla. Radu petrunse în Moldavia pînă la Soci, unde se făcù uă cruntă bătăia între amêndoue ostile. Mai pre urmă învinse Stefanu, érá Radu luâ fugă, lăsându tóte stégurile în mânil Moldaviloru. După trei anni de țile, Stefanu se appucă de nou de planulu seu cellu mare de a uni principatele, și, cōtră tómnna annului 1474, plecâ în România. La Rômniculu Săratu se întelni cu Radu, și lu bătù așia de tare în câtu acesta lăsâ totu, și fugi la Bucuresci. Stefanu se luâ după dînsulu, și încungiurâ Bucurescii, cându Radu abiă ajunsesse la casă. Acesta, vedēndu periclulu, esși din capitale și fugi dreptu la Turci. Stefanu pusse mâna pre tóte averile ui. Dómna Maria și fiia ei Voichiția remaseră a casă, și ucurară de cea mai bună primire din partea dom-

nulului Moldaviei. Inșă lui Stefanu i veni scire de la margini, că Blașiu, prefectulu Trasilvaniei, a intratu în țerră cu 6000 de armați; deci ellü lăssă la Bucu-reșci pre Laiotu Bassarabă, luă însă cu sene pre dómna Maria și pre fii ei, și se întórse în Moldavia. In cea d'ântâiu lovitură bătù pre Blașiu, și apoi trecù însuși în Trasilvania, coprinse scaunele secuiloru, și formâ unu corpu de militari unguri cu cari se bătù apoi încontra Turciloru.

4. Radu, domnulu României, se întórse de preste Dunăriă cu óste turcéscă, și allungâ pre Laiotu Bas-sarabă din Bucuresci; érá Solimanu passia înaintâ cu armata cea mare pînó în vallea Racovii, aprópe de Bărladu. Aci lu întîmpinâ Stefanu cu 40,000 de Ro-mâni, cu 2000 de Poloni, și cu 5000 de Secui. In 17 Ianuariu, se făcù acea bătăiă memorabile în care Stefanu frânse pre Turci cu totulu, uccise uă nenu-mărată mulțime de păgâni, și le luă pînó la 100 de stéguri și mai bine. Patru passi cădură, puçini Turci scăpară cu fuga preste Dunăriă; prinsșii fură trași în țépă. După acéstă victoriă strălucită, Stefanu trâmise pre veru-seu Alessandru încontra lui Radu la Crățiuna; însă acesta căđù în luptă. Atunci plecâ ellu însuși cu ai sei, și respinse pre Radu pînó la Rômnicu. Boia-rii din România se puseră la miđlocu, și făcură pace cu Stefanu, asșediându ca Milcovulu se fiă marginea despărțitóre între amëndóue principatele, (că-ci pînó atunci fuisse Trotușiu). După acestu triumfu, Ste-fanu trâmise 36 stéguri la Casemiru, și câte-va la Ma-thia. Déră nu trecu multu tîmpu, și veniră Casacii în Moldavia; însă încercarea acésta le esși fórte reu, că-ci ei remaseră bătúți la satulu Grumădesci; căpita-

nulu loru Lobodă se prinse, Jora cu mai mulți alții se înecă în apa Dunastrului.

5. Sultanulu Machomede voindu se și resbune asupra lui Stefanu, trâmise uă flotă pre marea négră care coprinse Cafa, cetate în Crimeria, și tăiă pre toți neguțetorii români de acollo, apoi luă cetatea Albă de la gura Dunastrului, ellu însuși înaintă pre uscatu cu uă armată înfricoșiată spre Moldavia. Stefanu rescumperă cetatea Albă și trecu prin ascuțitulu săbiei pre toți Turcii de acollo; însă, temênduse de puterea cea mare a Turciloru, scrisse lui Casemiru și lui Mathia, și i chiâmă la apperare commune. Casemiru abiă se înduplecâ se trâmîță unu solu de pace la sultanulu, Mathia se scusâ că are se appere Dunăria de miđilocn încontra Turciloru. Machomede apropiându-se de Moldavia la annulu 1476, arruncă cinci poduri preste Dunăriă. De cōtră marea négră încurseră Tătarii. Stefanu respinse pre acestia, însă nu se cređu în stare de a se mesurâ cu Turcii, deci afflâ de cuviință a devastâ însuși țerra de giosu, și a se retrage spre munți, repeđindu-se din cându în cându asupra Turciloru, și prin lupte mici le uccise la 30,000 de ómeni. — In 27 Juliu, Stefanu încercâ uă bătăiă formale la valea Albă. Acollo se făcu uă mare versare de sânge, și Stefanu se veđu nevoitu a se retrage la munți. Spre mântuirea crestiniloru, uă fortună ce se redicasse spre marea négră, risipi flotă turcescă care adducea provisiune; în óstea turcescă se escâ pestilențiă și fómete; de altă parte Machomede se temea ca nu cumu-va Stefanu se lu attace în miđiloculu confusiuunii, și se i spargă armata. Așià ellu afflâ de cuviințiă a desface castrele și a trece preste Dunăriă îndereptu.

În adevăru Stefanu îndată ce simți că Turcii se retragu, începu a i frecă și a i fugări pînă ce i arruncă pre toți preste Dunăria. La valea albă adună corpurile celoru căduți în bătăia, făcu uă movilă mare, și dîdi uă biserică întru aducere a minte. De atunci locul acela se numi Resboiani (*).

6. Radu, domnulu României, nu se astîmperă nici de estă dată, ci turburâ Moldavia prin încursele selle. Stefanu, supperatu pre dînsulu, se despărți de Voichița, și, în înțelegere cu Stefanu Batori din Trasilvania, încungiurâ pre Radu de două părți, și lu constrînse a lua fuga. Ellu trecu la Brașiovu. Déră sassii lu dederă în mânia lui Stefanu, care lu tăia numai de câtu. Atunci se restabili Vladu V Țepeșu în domnia țerrei Românesci, annulu Chr. 1476. După acêsta prefacere a lucrurilor, principatele române se bucurară de pace în cursu de trei anni de dille, și Stefanu făcu multe îndreptări în țerră spre mântuirea și fericirea poporului.

III.

Urmare.

1. Déră în tómnă annului Chr. 1479, Turcii în numeru de 100,000, cu Alibegu în fruntea lor, trecură Dunăria, predară România (Vladu V fu nevoitu. a și căuta scăparea în Trasilvania), și apoi trecură munții în Trasilvania și devăstară totu cu focu și cu sabiă. Stefanu Batori, prefectulu țerrii, adună óste de Români, de Sassi, de Unguri și de Secui, totu de uă dată încunnocințiă și pre comitele Temișianei, Paulu Chinezu (Românu de vițiă), și lu chiámă într'adjutoriu. Intre acestea, Alibegu înaintă cu Turcii pînă la Alba-

(*) Dlugossius libro XIX. Cromerus libro XXXVI. Miron Costinu capu 28.

Julia predându totu ce i veniâ înainte, apoi se întorse cōtră Orestia. La apa Vinerii se arretă Stefanu Batori cu Trasilvanii și se asșediâ în câmpulu de bătăiă; pre Sassi și pre Români i pusse în aripa dréptă de cōtră Mureșiu, pre Unguri și pre Secui în aripa stânga de cōtră munți, ellu cu loricatii se pusse în centru. Alibegu din façiă attăcâ cu mare furiâ amêndoue aripele, arruncâ mai pre toți Sassii în Mureșiu, înfrânse pre Secui; Românii și Ungurii se ținură vi-teșesce, însă cădură suptu sabia cea crudă a Turciloru. Atunci Stefanu păși înainte cu loricatii; uă bătăiă sângerósă se încinse de amêndoue părțile, însuși Stefanu căpetâ șesse plage, callulu căđu sup'u dînsulu, cându éccă ajunge Paulu Chinezu cu Temișianii, se arruncă în spatele Turciloru ca unu leu, și i uccide fōră cruțiare. Turcii, vêdându-se între dōue focuri, se apperă cu cerbiciă, înse mai pre urmă ieau fuga cōtră munți: crestini după ei, i măcelărescu fōră misericordiă. Alibegu scapâ cu mare nevoiâ în munți, și, străvestitu în vestimînte pecurăresci, trece în Turcia. Crestinii coprindu castrele, întindu mese în miđiloculu câmpului de bătăiă, începe musică, ducii și militarii saltă de bucuriă, însuși Chinezu appucâ cu dinții cadavrulu unui turcu, și fōră se lu attingă cu mâ-nile, saltă cu ellu împregiurulu mesei. A dōua și amêndoi ducii intrară în trimfu în Alba-Julia, apoi lu-ră mesuri pentru immormîntarea morțiloru. Mulți crestini jăcea pre câmpulu bătăii, mulți se înnescas-ră în Mureșiu, — apa acestui rîu se înro șșisse de sânge; — dēră și turci căđusseră aprópe la 30,000, puçini se prinseră și mai allesu dintre cei mai de frunte (*).

(*) Bonfinius decad. IV libro 6.

2. Machomede II muri în annulu 1481, și în locul lui uruâ Bajazetu II. Acesta se ridică cu totă puterea încontra Moldaviei, și trecându Dunăria în annulu 1484, coprinse Chillia și cetatea Albă, după aceea a prădă țerra păgânesce pînă ce lu ajunse ierna. Stefanu se retrasse cōtră munți, și de acolo se repeși adese-ori asupra turciloru. Ellu trâmise după adjutoriu la Ungari și la Poloni. Dără Mathia eră occupatu cu resbellulu austriacu; Casemiru promise adjutoriu, decă Stefanu care bătusse pre Ungari, pre Turci, pre Tătari și pre Poloni, se va închină lui. Stefanu, vedînduse strîmtoratu de Turci, se înduplecă a face uă ceremoniă spre mulțiamirea deșertățiunii Poloniloru. După ce se întelniră în Columeia, cându se vorbi despre apperarea commune, Casemiru abiă dede lui Stefanu 3000 de căllari. Cu acestu micu adjutoriu Stefanu curăți țerra de rebeli, însă nu fu în stare de a scōte pre Turci din Chillia și din cetatea Albă.

3. Mathia muri în annulu Chr. 1490, Casemiru în annulu 1492; în Ungaria se allesse rege Vladislavu, în Polonia Albertu, amêndoi fii ai lui Casemiru. Inimozulu Stefanu formă planulu de uă scullare generale a principiloru crestini încontra Turciloru; ellu strînse uă armată de 20,000 spre acestu scopu, și invită pre amêndoi regii la acēsta întreprindere commune; însă secii de regi încheiară între sene unu tractatu secretu, ca se scōfă pre Stefanu din domnia Moldaviei și se puiă pre fratele loru Sigismundu. Turcii suptu Bajazetu se bătură neîncetatu la Dunăria de mișilocu cu Români și cu Ungurii, Albertu se prefăcu că are de scopu se purcēdă încontra loru, însă Stefanu i petrunse cugetulu. Cu începutulu annulu 1497, Albertu

invitâ pre Stefanu se și strîngă ostile spre a lucrâ în commune încontra Turciloru, ca se si recupere Chilia și cetatea Albă, Stefanu response că nu i lipsese nimica. Côtă finitului lui Juniu, plecâ Albertu cu armata sa prin Pocuția, érá nu prin Cameniția pre unde-i erâ callea. Stefanu trâmise la dînsulu să-lu întrebe, că de ce nu purcede prin Cameniția, că-ci pre acollo e drumulu côtă Chilia și cetatea Albă? séu dórâ vine ca inimicu în Moldavia? Albertu response cu vorbe lucii. Stefanu nu se mulțiamî, ci trâmise a dóua órâ la dînsulu, ca se-i spuiă curatu se nu între în țerrâ, că-i va păré reu; atunci regele duse pre deputați în férre, și-i trâmisse la Lembergü. érá ellu purcesse cu armata de a dreptulu la Suciava, impresurâ cetatea și uă bătü trei luni de dille, fôrá de a uă puté luâ. Stefanu puse ómeni de spionară puterea Poloniloru, și afflâ că suntu la 80,000, însé ginmetate sârcinari; ellu trâmise la Tâtari după ajutoriu, asșediâ ómeni de occupară passurile, împedecâ adducerea de provisiuni și de munițiune, și frecâ pre poloni pînó ce i adduse la desperare. Atunci Polonii începurâ a murmurâ în contra regelui, care i addusse asupra Româniloru, în locu de a i duce în contra Turciloru. Regele, turbatu de mēniâ și de supperare, căpetâ friguri, atunci începü a și deschide ochii și a vedé periclulu în care se arruncasse, deci încheiâ armistețiu cu Stefanu, și dede ordine de a se retrage ostile. Retragerea se făcü în adevēru, însé nu pre callea pre unde venisserâ, ci mai spre munți. Stefanu, care cunoscea spiritulu Româniloru, arretâ lui Albertu că se puné în periclu prin acelle locuri, unde Români cari ardu de resbanare, potu se lu nimicéscă cu to-

tulu. Déră Albertu nu ascultâ, ci purcesse spre pădurea Cosminei: corpulu dinainte trecù fôră vre uă împedicare; însê centrulu în care se afla regele cu soții sei, fu attăcatu de Români în miđi-loculu pădurii. Currîndu veni cu armații sei și cu ajutoriulu de la Tătari, și arruncâ pre Poloni din dreptulu carrelora unde se făcù uă încurcătură înfricoșiată. Albertu scăpâ cu mare nevoiă la corpulu dinainte; cei-l-alți Poloni luară fuga după dînsulu în cea mai mare disordine. Români și Tătari tăiară uă mulțime nenumerată, și prinseră mare parte dintre cei mai de frunte. La trecerile preste Prutu și preste Dunastru, se făcù assemine multă versare de sânge. Cîndu Albertu ajunse cu remășișiele în Polonia, i se părù că a înviatu din morți: ellu desfăcù óstea cea demoralisată, și se dusse la Cracovia spre a se arruncâ în brațele desfrînârilor, și a și uita de rușinea pățită (*).

4. Acéstă bună lecțiune învățîă pre Albertu a cunosce mai bine pre Români; Stefanu veđù că cu secii de Poloni nu face nimica în contra Turciloru, inamiciloru comuni ai creștiniloru. Ellu se împacă cu acestia, și spre a umili mai tare pre Poloni, strînse unu corpu de Turci și de Tătari în primăvéra annului 1498, și devastă ținutul pînă la apa Vislova. În tómnă acellui annu, lăssâ pre Alibega de trecù prin Moldavia în ținutul Gallișului. Déră apropiându-se uă iernă grea, degerară la 40,000 de Turci, cei-l-alți cari se întorcea prin Moldavia, fură bătuți de Români străvestiți în vestîminte polonesci, și așiă din 80,000 de Turci, abia scăpară la 10,000 preste Dunăriă, În urma a-

(*) Cureus Annal. Silesiae pag. 217. Michovius libro IV, cap 75 Cromerus libro XXX.

cestoru demustrățiuni se încheiâ legâmîntu de pace eternă între Moldavia și Polonia; apoi se legară domnii: Moldaviei, Poloniei și Ungăriei, de a se apperă în commune în contra Turciloru; în fine se legară de a apperă și pre Radu V, domnulu României care se allessesse la annulu Chr. 1493, după ucciderea lui Vladu V. Albertu mișellulu muri în annulu 1501; frate-seu Alesandru se puse rege în loculu lui. Stefanu occupâ Pocuția care erà atunci în mâniale Poloniloru. Alesandru rugâ pre frate-seu Vladislavu se mișilocescă ca Stefanu se și retragă trupele din acestu ținutu. După mai multe încercări deșerte, Vladislavu dede svatu fratelui seu, se lasse pre Stefanu în pace, ca și ellu se dée pace Poloniloru și Unguriloru. Marele Stefanu muri în 2 Juliu 1504, și se înmormintâ la monasteriulu de la Pudna cellu diditu de dinsulu. Ellu lăssâ cu testamentu fiului seu Bogdanu, ca se nu și puiâ speranția nici în Unguri cari suntu înghițiți de Turci, nici în Poloni cari suntu fôră constanția, nici în Germani cari suntu desbinați și încurcați între sene, ci mai bine se se înțellégă cu Turcii, cari suntu și mai tari și mai constanți; inse așia, ca țerra se și păstređie libertatea politică și religiósă. Dérâ decă Turci ar cere alte condițiuni, prin cari României și ar perde libertatea și religiunea, atunci mai bine se móră cu toții (*).

(*) Miron Costinu capu 30. Cantemiru istoria imperiului ottomanu lib. I. capu 5, Num. 2.

IV.

Bogdanu, domnulu Moldaviei, Radu cellu mare și Négu, domniî României.

1. Bogdanu, fiulu lui Stefanu cellu Mare, erà încă tîneru cându se sui pre tronulu Moldaviei. Voindu se se căsătoréscă, ellu peți pre Elissa, sora lui Alessandru regelui Poloniei, însă mama regină, precumu și principéssa, nu se învoiră la acéstă căsătoriă, mai virtosu din cauza că Bogdanu erà luscu la unu ochiu (se uită crucișiu). Déră regina muri în scurtu timpu după acésta; atunci Bogdanu care scia că betrâna fusse cauza cea mai mare de i se refusasse mâna principessei, cerù de nou pre Elissa, și neprimindu respunsu mulțămitoriu, intră cu ostile în Galliția. Polonii trâmiseră 4000 de Rusși în Moldavia, de unde urmară stricățiuni și de uă parte și de alta; cu tóte acestea, Polonii nu putură să iea Pocuția, și așia veni lucrulu la tractate. "Regele Poloniei se învoesce la căsătoria Elissei cu Bogdanu, decă se va învoi și ponteficele romanu, însă se i cunune unu preotu catolicu, și Bogdanu se priméscă în țerră preoți catolici și biserici catolice, și se țiiă cu Polonia și cu cellel-alte puteri crestine în contra Turciloru." În annulu 1506 muri Alessandru, și frate-seu Sigismundu i urmâ pre tronulu Poloniei. Bogdanu stărui numai de câtu ca se împlinéscă celle promise de frate-seu Alessandru; déră și Sigismundu căutâ motive de a ammâna căsătoria. În annulu 1507, Sigismundu se încurcă în resbellu cu ducele de Moscua. Frate-seu Vladislavu întărrită pre Radu, domnulu României, asupra lui Bogdanu, pentru că acesta fiindu ocupatu a casă, se nu se pótă scullă în contra lui Sigismundu. Déră

Bogdanu strînse iute óstea sa, și allergâ întru întîmpinarea lui Radu. Acesta după ce prădase ținutul Pudnei, se retrase; Bogdanu prădă marginile României pînă la Merville. Atunci Radu, cunnoscânduși greșela, trămise pre mitropolitulu Massimu se facă pace, și se învoiră ca marginile țeriloru se remâiă precumu se asșediasseră suptu Stefanu (*).

2, Bogdanu, după ce se împăcasse cu Radu, trămise éráși la Sigismundu în Polonia, se céră ca contractulu de căsătorîă se se puia în lucrare; însē nu primi respunsu definitivu, și așîă ellu trecu cu óste în Rusia, coprinse Gallițiuulu, și impressurâ Lembergulu, prădă Rohatiuulu și prinse mulțime de nobili poloni. Sigismundu veđundu atâta stricățiune, strînse uă amestecătură de 60,000 de ómeni, și purcesse cu dînșii spre Moldavia; déră appucându-lu uă bóllă, însărcinâ pre Cameniski se între în țerră. Acesta prădă și arse Cernăuții, Dorohoiulu, Botoșianii, Ștefănescii, Hotinulu și altele, și devăstă ținutul fórté urritu, în cursu de 20 đille. Bogdanu se retrase dinaintea puterii celei numeróse, și asteptâ pînă la întórcerea Poloniloru. Atunci făcú unu atacu asupra loru la apa Dunastrului unde se încinse uă bătăiă sângerósă, déră fórá resultatu. Amēndóue ostile se întórseră cu mari perderi. După aceste desastre, se pune la miđi-locu Vladislavu regele Ungariei, și în annulu 1510 se asșediară celle urmátóre: "Bogdanu, domnulu Moldaviei, se întórcă Poloniloru pređile luate de la dînșii; se se lasse de căsătorîă cu Elissa, și se restituéscă actele relative; prinșii se se libeređe de amēndóue pârțile; daunele făcute se se uite; pentru Pocuția se se nu-

(*) Miron Costin, capu XXXIV.

mescă uă commisiune; domnii se se ajjute unulu pre altulu, mai virtosu în contra Turciloru; nici unulu dintre ei se nu deé ajjutoriu rivalliloru; comerçiulu se fiă liberu între Români și Poloni, (*).

3. În România, *Radu V* făcù multe lucruri folositoare, addusse în țerră pre fostulu patriarchu *Nifon*, însé mai pre urmă se desbină cu dînsulu, și lu trămise la muntele *Aton*. Ellu fundă episcopiele de la *Râmnicu* și de la *Budeu*; đidi monasteriulu din *Deallu lîngă Tirguvestei*, și făcù mai multe asședieminte demne de laudă, pentru cari fapte Români i dederă numele de *Radu cellu mare*. Ellu murì la annulu Chr. 1508, și în loculu lui urmâ pre tronulu *Michail III* cu supranumele cellu *Reu*. Acesta abiă se ținù unu annu de đille, și se scóse din domniă de còtră frații *Părvulescii*. Ellu fugì la *Săbiu* unde lu uccise unu serbu cu numele *Demetriu Iaxici*. După câte-va scâmbâri crunte, boiarii din România allesseră domnu pre *Negu Bassarabă*, fiulu spiritualu allu patriarchului *Niton*, omu cu mari calități, ănimosu, generosu, religiosu, amicu allu păcii și allu artiloru frumóse.

4. In imperiulu turcescu langedîndu-se *Bajazetu II*, numì succesoriu pre fiulu seu *Achmede*. *Selimu*, fratele acestuia, fugì în *Crimeria* și, după ce se căsători cu fia chanului tătărescu, se întórse cu mare putere de *Tătari* prin *Moldavia*. *Bogdanu speriatu*, trămise la *Poloni* și la *Unguri* după ajjutoriu. *Selimu* coprinse cetatea *Albă* (care eră apperată de *Turci*), și apoi trecù *Dunăria* și bătù pre frate-seu *Achmede*. *Bogdanu*, vėđendu că *Selimu* nu arrétă cugetulu de a i face vre-uă stricățiune, trămise de salutară pre noulu *Sultanu* din

(**) Dogiel cod. diplomat regni Poloniae Tomo I, pag. 606.

partea sa; érá mai pre urmă convingându-se de cuvintele părintelui seu, că cu Polonii și cu Ungurii nu mai este nimica de făcutu pentru assecurarea viitorului, trâmise pre logofetulu Teutu, la annulu 1511, de încheiá unu tractatu cu Turci cu condiționile următoare: a) „pórta se îndatoréďá se appere țerra Moldaviei în contra tutoru inimiciloru; b) țerra se va stăpáni de domnulu ei, legile și veniturile ei voru remáné neatținse; c) domnulu țerrei se va allege de cōtră boiarii țerrei; sultanulu nu va pune nici uă dată domnu fōră de allegere; d) țerra nu se va înțelege cu nici unu dușmanu allu porții, e) ci va da câte 2000 de ómeni ajjutoriu cându pórta va avé resbellu; f) ea va da de bună voiă porții pre totu annulu unu pescheșiu de 4000 galbeni, 40 cai și 24 falconi (șoimi).”

4. Dupa acestu tractatu, Bogdanu avú pace din partea Turciloru; însă țerra fu turburată în dóue rōnduri de cōtră Tătari, pre cari i bătù, și de cōtră unu Trifailă care plăti cu vieția temeritatea sa. Dérá la annulu 1517, sultanulu Selimu publicá în principate, “că ellu va ertá locuitoriloru darea de giümetate și uă parte din tóte sarcinile, decă ei se voru lăsa de domnii loru și se voru uni cu dînsulu.” Négu, domnulu României, se învoi se plătescă porții ottomane 3000 de bani rossi pre annu, și se dée 600 de copii în corpulu ianiciariloru. Bogdanu, domnulu Moldaviei, scăpâ cu uă summă mai mică: însă ellu muri de supere în 18 Augustu 1517. Lui urmă în domniă fiu-seu Stefanu VI, câruia, fiindu că erá încă tîneru, i se dede epitropu unchiu-seu Petru (fiu naturalu allu lui Stefanu cellu Mare). Tătarii invitați de Turci, turburără țerra, însă vitedii Moldavi i bătură de i stinse-

ră; însuși canulu tăărescu căpetă uă plagă, și abiă scăpă cu fuga.

6. La annulu 1520 muri Selimu. Următoriulu seu, Solimanu, îndată redicâ armele încontra țerrilou de la Dunăriă, mai allessu în contra Ungariei cellei tinrburate prin anarchia nobililoru și servitutea țerraniloru. Pre cându Solimanu bătea cetatea Singidunului, muri Nėgu domnulu României, și lăsă unu fiu, a nume Teodosiu, în etate de 7 anni, suptu epitropia frateseu Preda.—In Ungaria, Moldavia și România domniă trei copii, pre cându in Turcia imperăția Solimanu cellu înfricoșiatu, ageru la minte, și tare la brațiu, Afară de acestea, crestinii eră toți desbinați și încurcați între sene.—In România se turburără lucrurile preste măsură. Tinerulu Teodosiu se trămise la Constantinopoli, și muri acolo. Boiarii allesseră domnu pre Radu de la *Affumați*, ginerele lui Nėgu, omu cu unu curagiu nespusu de mare, care bătù în cinci rōnduri pre Turci, și mai pre urmă se recunnoscù de cōtră Solimanu.

7. Stefanu VI, domnulu Moldaviei, ajungându la maturitate, începù a se purta tirănesce, și uccisse pre mai mulți ómeni însemnați asupra căroru avea prepusnri. Spiritulu rivalității care agitasse pre marele Stefanu, se desteptă în peptulu acestui nepotu. Stefanu VI, voindu se imiteție pre acellu erou chiaru în partea cea mai puçinu de lăudatu, se scullă în contra lui Radu domnului României, și devastă țerra pînō la Tîrguvestei. Radu se supperă fórte de acéstă necuvințiă, însă, în locu dē a trămitte óste asupra lui spre a lu adduce la înțelegere prin puterea armeloru, ellu trămise deputați ca se i arrete reulu ce face pre-

dându țerra românească, în locu de a se uni cu dînsulu în contra Turciloru, inamiciloru communi. Acé-stă remustrățiune folosi: între amîndoi principii se restabili pacea, și amîndoi se puseră la apperare în contra lui Solimanu, care plecasse assupra Unguriloru cu uă armată de 100,000 de turci,—In 29 Augustu 1526, Solimanu bătù pre Unguri la Mohaci de i stinse. Tînerulu rege Ludovicu luâ fuga pre unu callu, și se cufundâ într'unu limosu, unde și peri In 10 Septemvre, Silomanu coprinsé Buda, predâ și devastâ tótă Ungaria, și se întórse la Adrianopoli încărcatu de spolie. —Stefanu VI muri în 14 Januarius 1527, înveninatu de înseși socia sa. Moldavii allesseră în localu lui pre *Petru Rareșiu*, fiu naturalu allu lui Stefanu cellu Mare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

V.

Petru Rareșiu, domnulu Moldaviei, și Joannu Zapoha, domnulu Transilvaniei.

1. După ce Solimanu devăstasse Ungaria și uă lăsasse fôră domnu și fôră guvernulu, Joanne Zapollia, prefectulu Transilvaniei, se dechiărâ rege. Dérâ altă partită chiâmâ la tronulu Ugariei pre Ferdinandu archiducele Austriei și cumnatulu lui Ludovicu. Ferdinandu trâmise la Petru, domnulu Moldaviei, pre unu aginte diplomaticu ca se se înțellégă cu dînsulu assupra Ungariei. Dérâ Petru formâ planulu de a coprinde Transilvania pentru sene. Sigismundu, regele Poloniei, însă cercâ se și asședie trebile cu Petru ca se nu pațiă și ellu ca nepotulu seu Ludovicu regele Ungariei; ellu încheiâ cu Petru unu tractatu de apperare commune în contra tutoru inamiciloru. Côtă începu-

tulu anului 1528, Petru intră cu armele în Trasilvania și sparse armata lui Ferdinandu. Zapolia care fugisise dinaintea armatei lui Ferdinandu în Polonia, mulțiami lui Petru pentru această demonstrățiune, și trăsise unu deputatu la Solimanu care închină țerra Turciloru. Solimanu plecâ a două oră în Ungaria, érá Petru bătù la Feldióră armata lui Ferdinandu de vă desfăcù cu totul, i luâ tunurile cu munițiunea și cu tóte provisiunile și se îniórse în triumfu cu aceste trofee în Moldavia. Pre cându Solimanu bătea Vienna, Petru strînse pre boiari și se consultâ cu dânși, ce ar fi de făcutu în aceste împregiurări critice. cându principii crestini suntu așa de tare căduți și turcii au ajunsu la atâta putere. Cu înțelegerea tutoru se trăsiseră deputați la sultanulu, și reînnoiră tractatul încheiatu cu porta pre timpul lui Bogdanu, érá ellu însuși cu óstea trecù în Trasilvania, impressurâ Brașiovulu. coprinsse castellulu, și încărcatu cu provisiuni plecâ cõtră Bisterția, și luâ cu puterea acésta cetate. Ellu determinâ acumu se remâiă în Trasilvania. Zapolia trăsise la dânulu ca se lu róge se lasse Bisterția și se înceteđie de a prěda țerra. Petru respunse cu superbia unui învingětoriu că atari cereri nu se unescu nici cu pusețiunea lui, nici cu interesele Moldaviei, Bisterția care jace între Moldavia și castellulu seu Ciceu, trebue, în interessulu Moldaviei, se remâiă în stăpânirea sa. Zapolia lu amenințiã atunci că lu va accusã la Solimanu. Petru neafându cu calile de a se stricã cu turculu, cu care încheiasse chiaru într'acelle diile tractatulu mai susu pomenitu, și scãmbã propusulu, amînându punerea lui în lucrare pentru altã ocasiune, și se întórse în Moldavia.

2. În primăvera anului 1531, Petru intră în Pocuția; luă S-natul, Colomeia, Tismenețiulu și co-prinse totă țerra pînă la Gallațiu. Sigismundu strînse pre bani la 6000 de soldați și trămise cu dînșii pre Tarnovu palatinulu Cracoviei încontra Moldaviloru. La satulu Gosdieți, Polonii se încăierară cu veghia dinainte a Moldaviloru, și acestia perdură. Cîndu ajunseră doi căpitani la Petru, cu acéstă scire tristă, ellu i arruncă la închisóre și se puse în mișcare cu armata sa care se suia la 25,000 de ómeni. La Ober-tinu întelni pre Tarnovu care se închisese într'unu castramentu de care. Petru asșediă tunurile pre uă collină și începù se bombardede pre Poloni; însé fiindu că tunarii lui n'avea deprinderea cuvenită la aceste arme, și îndreptasseră tunurile pré-susu, nu le făcea nici uă stricățiune, din contră Polonii cari avea tunari mai deprinși, causeră mare confunsiune în óstea moldavă. Tarnovu vedûndu că Moldavii s'au turburatu, commândă căllarim'i polone se éssă din castramente, în fine éssă ellu însuși cu totă miliția sa, și se încinse uă luptă sângerósă între amëndoue ostile, care ținù pînă séra. Mai pre urmă se retraseră Moldaviia Petru perdù 2 stéguri și 50 de tunuri cari le luasse de la Germani la bătaia de la Feldióră. Polonii însuperbiți încurseră în Moldavia și predară țerra, înă la Tirasoviți Petru appucă unu corpu de 1000 de căllari poloni, și-i frecă așia de tare în cātu preste 100 de inși picară morți; cei-l-alți abia scăpară cu fuga. Zapolia se puse la miđilocu și se încheiă armistetiú între Moldavi și poloni pre 6 luni de țille, érá mai pre urmă se prelungi pre unu annu.

3. În România se scâmbasse starea lucrurilor. Ra-

du de la Affumați se uccise de cōtră uă partită de boiari, și după trei alte scâmbări, se allesse Radu de la Argeșiu. Pōrta nemulțămītă cu purtarea lui Zapolia, trāmise în Trasilvania pre Ludovicu Gritti cu unu corpu de 7000 de turci și de unguri, suptu pretestu de a împacă cerțile între Ferdinandu și Zapolia; însă în faptă cu acopu de a coprinde țerra, și de a uă luă suptu stăpânirea sa. Cându înțelleseră Trasilvanii scopulu lui Gritti, appucară armele suptu comândulu lui Stefanu Mailatu (Romānu de la Făgărașiu), ei chiămară într'ajutoriu și pre Petru din Moldavia și pre Radu din Romānia, și închiseră pre Gritti în Medieși Gritti încercă uă irrupțiune din cetste, și cădu în mânilor lui Mailatu care lu uccise îndată; turcii se măcellăriră; copii lui Gritti fură duși în Moldavia, unde și periră la annulu 1534.—După acēsta, Petru intră érași în Pocuția și devăstă totu ținutulu de controversă între Moldavia și Polonia, annulu 1535. Sigismundu medită doi anni de ȓille, în fine plecă în 6 Juliu 1537 de la Cracovia spre a merge în contra Moldaviloru, însă la Lembergu casrtele se prefăcură în dietă, senatulu și regele se încărcară de imputățiuni; resultatulu fu, că în luna lui Septembrie se desfăcură castrele și se resipi miliția. Regele se mulțiami a adauge numeralu soldașiloru conduși pre bani în Podolia, Urmară apoi frecări și prēdări de uă parte și de alta: Polonii prēdară Cernăuții, Botoșianii și altele, Romānii Pocuția și locurile vecine.

4. Pre cāndu curgea aceste ostilități între Poloni și Moldavi, Ferdinandu se împacă cu Zapolia, și în 24 Februaru încheiă unu tractatu secretu cu condițiunile, ca Zapolia cu titlulu de rege se ȓiia Trasil-

vania și ore cari comitate vecine din Ungaria pînă la mórte, érá după mórtea lui, tóte aceste țeri se viiă în stăpânirea lui Ferdinandu. Acestu tractatu de și nu se publică, însă totu ajunse le urechile lui Solimanu, care se supperă fôrte. — Purtarea lui Petru din Moldavia încă înterrită pre sultanu. Ellu nu putea se uite ucciderea lui Gritti, nici arderea Chilie și măcellăria turciloru de acollo care se făcusse prin uă appucătură a lui Petru, de și ellu negă că s'ar fi întimplatu cu scirea lui. La acestea mai veniă accusările Poloniloru și plângerile boiariloru Moldavi cōtră care Petru se purtase fôrte aspru, încātu chiaru frate-sen Stefanu fuisse nevoitu a și scăpa viéția cu fuga la Constantinopoli. Tóte acestea contribuiră spre a scullă pre turci asupra crestiniloru. Solimanu purcesse la Dunăriă cu uă armată numerosă. Petru vedîndu-se în periclu, încheiă tractatu cu Polonii, dându-le Pocuția, și se înarmă în contra Turciloru; scrisse lui Zopolia în Trasilvania și lui Radu în Romănia, și încheiă cu dînșii unu trectatu de apperare commune. Déră boiarii din Mo'davia desgustați de domnulu loru, începură a se arretta neasculători, și mai pre urmă a conspira în contra lui. Petru, spre a nu cădé prinsu în mâniale conjurațiloru, se vedu nevoitu a și căută mântuirea în fugă. După ce și trămise dómna și copiii la Ciceu în Trasilvania, plecă ellu însuși pre ascunsu de la Suciava, și trecûdu printre munți cu mari difficultăți, ajunse în 20 Septembrie la Ciceu. Solimanu înaintă cu armata sa pînă la Suciava, și puse domnu pre Stefanu, frate de mumă allu lui Petru, dechiără cetatea Albă de fortărăția turească, și ținutul de prin pregiuru de raiă, apoi unî acésta cu ținutul din pregiurulu Chilie.

5. Zapolia, pentru ca se facă placere sultanului, împresură pre Petru în castellulu Ciceului. Petru se apperâ patru luni de dille, déră în fine capitulâ. Solimanu ceru ca Zapolia se lu dée afóră din țerră. După mai multe scânbări de scrisori, se învoi chiaru Petru ca se mérgă la Constantinopoli, însă nu că prinsu, ci în calitate de solu, ca se și appere ellu însuși causa. În adevăru, Petru sciù așia de bine se și appere causa înaintea sultanului, în câtu pre la începutulu anului 1541, Solimanu lu restabilî în domniă. În 22 Februariu, Petru intrâ în Suciava în mișiloculu applauseloru poporului care i dede în mâni pre toți rebellii.

6. Fiindu-că Zapolia murisse, Solimanu prefăcù Ungaria în passialicu, érá Trasilvania uă lăssâ Isabellei și fiului ei Sigismundu (care abia éra de 14 dille cându murisse tată-seu Zapolia). Mailatu nemulțămitu cu aceste mesuri, se revoltâ. Petru din Moldavia și Radu din România lu impresurără în Făgărașiu. Mailatu se apperâ cu multă viteđiă. Petru vedându că perde pré multu timpu bătându castellulu, înșellâ pre Mailatu se éssă la conferințiă. Séra, cându Petru și Mailatu se afla la cină, se născù cértă între ómenii loru. Ai lui Mailatu se ucciseră de ómenii lui Petru, Mailatu însuși se luâ prinsu și se espedi la Constantinopoli, unde și muri. — Petru mai trăi după acésta încă 5 anni de dille, pururé ocupatu cu armele în contra Unguriloru și a Poloniloru; în luna lui Augustu 1546, și dede suffletulu, lăssându de următoriu în domniă pre fiulu seu cellu mai mare *Eliă*. Acesta se purtâ fórte neînțeleptesce, și după ce trecù la machometanismu, perdù,

la annulu 1552, -domnia și vieția. Frate-seu *Stefanu III* nu se putu ține nici unu annu de țille; și se ucise de cōtră uă facțiune de boiari.

F.

**Starea Daciei de la mórtea lui Petru Rareșiu
pînă la mórtea lui Michail Vitédulu.**

I.

Mircea III și fiii lui.

1. In annulu 1546 în care esși din viețã Petru Rareșiu și i urmã în domnia Moldaviei fiu-seu Eliã, se scósse Radu din România, și în locul lui se numi *Mircea III*, fiulu lui Michail cellu Reu. Acesta începù îndatã a imită pre tatã-seu, și ucise unu mare numeru de boiari prin care înterritã țerra asupra sa, și perdù domnia la annulu 1554. Atunci se sui pre tronulu României *Petrascu*, tatãlu lui Michail Vitédulu. In Moldavia, după ucciderea lui *Stefanu VIII*, ajunse la domniã *Alessandru Lăpusnénu*. Acesti doi domni făcurã uă expedițiune commune în Ungaria și reintrodusserã pre regina *Isabella* și pre fiulu ei *Sigismundu* în *Trasilvania*. Dérã *Petrascu* muri în annulu 1557, și *Mircea III* recăpetã domnia. Moldavia fu turburată de unu aventurariu, *Eracle Despotu*, care luându ajutoriu de la *Ferdinandu*, allurgã pre *Alessandru*, și se făcù pre sene domnu (1561); însă nu se putu ține doi anni de țille și se ucise de cōtră Moldavi, în capulu cărorã se pusesse *Stefanne Tomșia*. Atunci *Alessandru* se întórse de la *Constantinopoli* și și reluã tronulu. Acestu domnu mutã reședinția de la *Sucéva* la *Jassi*, și se pur-

tâ foarte tirănesce cōtră boiari; ellu muri adăpatu cu veninu la annulu 1566. Fiulu seu Bogdanu IV urmâ în domniă.

2. In România murindu Mircea III la annulu 1550, fiulu seu *Petru*, cu supranumele *Schiopulu*, occupâ tronulu pînă la annulu 1567, érá atunci fu se mbatu de cōtră pórtă spre a face locu fratelui seu *Alessandru*. Bogdanu încă perdù domnia Moldaviloru pre la annulu 1572. Unu aventurariu, Ionascu, care se đicea fia fiu natural allu lui Stefanu VIII, se puse în localu lui. *Alessandru* din Romănia, voindu se puiă pre frate-seu *Petru* pre tronulu Moldaviei, promise porții tributulu îndoitu. Sultanulu despoiatu de bani p în resbellulu cu Venețianii, se plecâ foarte ușioru la assemine propunerii. In luna lui Februaru 1574, veni la Jassi unu ceaușiu cu ordine ca in locu de 60,000 galbeni tributulu annulu de pînă acumu, Ionascu se plătescă 120,000. Ionascu strinse pre boiari și i întrebă ce ar fi de făcutu. Toți jurară cu domnulu se móră mai bine de câtu se se suppuia la atari mesuri appesătore. Ceașului se dede drumulu cu responsulu că țerra nu póte se plătescă atăta. Ionascu începù se facă preparative la arme și cerù ajutoriu de la Póloni; însă Polonii respunseră că nu potu se se strice cu Turcii cu cari trăiescu în pace 100 de anni. Ionascu se adressă cōtră Casaci de la cari căpetă mai bunu respunsu și ajutoriu effectivu. Selimu puse în micare uă armată de 30,000 de Turci. *Alessandru* din Romănia cu frate-seu *Petru* înarmară uă putere assemine de mare; *Stefanu Batori* din Trasilvania trămise 2000 de secu. *Vorniculu Dumbravă* bătù pre *Alessandru* și pre *Petru* la Căpățiani, érá Ionascu impressurá pre turci de trei

părți și-i măcellări înfricoșiatu, după aceea-a întorse armele în contra secuiloru și i fugări pină la Brașiovu. De acollo se întorse cōră Braila unde fugisise Petru, și arse cetatea, apoi auđindu că vine unu corpu de 18,000 Turci de la Tighina, esși înaintea acestora și i bătù așia de tare, încātu abia scăpară la 1000 de căllari. După aceea-a, auđindu că la Tighina se strânge altu corpu de Turci și de Tătari mai mare, purcesser înt'acollo, și frânse și pre acestia. Totu în acestu timpu, 3600 de Români bătură pre Turcii cari esșiseră din cetatea Albă spre a da ajutoriu celloru de la Tighina.

3. Ionascu ostenitu de atâtea lupte sângeróse, se întorse spre Hășși ca se și rastauređie puterile, și trãmise la Dunăriă pe Jeremia Cerneschi ca se observe miscările Taciloru. Serachierulu turcescu venia cu 200,000 de ómeni asupra lui. Cerneschi vëndu causa Româniloru pentru uă summă de 30.000 galbeni, și lăsă pre Turci se trecă Dunăria. Hatamanulu Casaciloru care venise moldaviloru într'ajutoriu, descoperi venđiătoria. Ionascu chemă pre Cerneschi la respundere; acesta respunse că nu póte veni, fiindu că Turcii stau se lu attace. In adeveru, ellu purcesse înainte cu 13,000 de căllari cari-i avea suptu commândulu seu; înse cându erà se se appropie de Turci, commândă se plece stégurile, și se puiă căciullele în sulliție. Atunci Turcii le commandară se întórcă armele în contra lui Ionascu. Ionascu îndreptă tunurile asupra loru. Callarii Români constrânși dindereptu și dinainte, steteră pre locu între două focuri, și periră pină la unulu. Turcii trecură preste cădaverile loru în contra lui Ionascu. Români i respinseră de trei ori, însă Tătarii veniră

Turciloru într'ajutoriu, și attăcară pre Români cu tóte puterile. Ionascu neputându trage tunurile cu sene, le încarcă preste mesură și le lăssă pre locu. Turcii puseră mâna pre dînsele și le întórseră în contra Româniloru, însě tunurile se sparseră și ucciseră pre Turci (10 Juniu a Chr. 1597). Ionascu cu 7000 de ómeni se circumvallă în ruinele unui satu în care se appără trei dille. Déră ómenii începură a peri de sete; Ionascu veđându că nu se mai póte ținé, se înduplecá a capitală cu onóre. Seraschierulu jurá de șepte ori, că nu i va face nimica reu, nici lui, nici Romaniloru, nici Casaciloru, și că pre ellu lu va trāmitte la Constantinopoli după dorința lui. In 14 Juniu, Ionascu depuse armele și se dede în mánile Turciloru. Capegi-passia vorbi cu dînsulu 4 ore, apoi prefácundu-se că acesta l'aru fi vetematu cu unu cuvintu, lu lovi cu sabia în față, ianicarii i tăiară capulu, și măcellăriră pre toți Români și Casacii. După acésta, Turcii și Tătarii se versară preste țerră, și uă devăstară cu focu și cu sabia, în unu modu așia de barbaru precumu nu s'a mai întimplatu din vechime. Toți boiarii cari mai păstră unu simțimintu naționalu se măcellăriră. Din aceste cause se născu uă fómete neauđită.

4. Petru Mircianu (Schiopulu) se sui pre scaunu în 25 Juniu, uitându-se cu ochii sei, cumu barbarii cari l'au întrodusu, pradă, despoiă și nimicescu țerra. La annulu 1557, ellu fu allungatu din țerră de cōtră Joanne Potcǒvă, și fugi la frate-seu Alessandru în România, care i și dede ajutoriu spre a se restabili în domniă. Inse Alessandru murì preste puçinu. Fiiulu seu *Michail IV* întrodusse în țerră tributulu numitu *gállétă*. — Petru fu chiămatu la Constantinopoli

în anul 1580; érá preste 4 anni de dille (în car domni Joanne Sassu) se restaurá pre tronulu Moldaviei. Ellu începú acumu se domnescă mai crestinesce; emigrații se întórseră în patriă și fură bine primiți. La anul 1591, pórtá cerú de la Petru 15,000 de galbeni preste tributulu annualu. Petru care cumperasse domnia Moldaviei promițindu tributulu îndoit, apoi devástase țerra cu Turcii și cu Tătarii, după aceea-a uă despoiasse prin dări grele, convocá acumu pe boiari, și le dechiárá, că de câtu se încarce țerra cu acéstă summă, și se tragă asupra sa blestemulu ei, mai bine se lasă de domniă. Ellu plecá din Moldavia cu câți-va boiari, trecú în Polonia, și se dusse în Germania unde petrecú pînó la finitul viții. Atunci pórtá numi domnu pre unu omu de viția de giosu a nume *Aron*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Starea țerriloru Române pre timpulu lui Michailu Vitédulu.

1. România sufferi mari nevoi suptu domnia cea interruptă a lui Michail IV, și suptu a ticálloșiloru sei successori. Turcii se lățiră în țerră și uă predă barbarisce. Din fericire la anul 1593 se allesse domnu *Michail V* cu supranumele *Vitédulu*. Acestu omu mare, venitu la timpulu seu, concepú idea de a formá uă legătură cu Aron domuulu Moldaviei și cu Sigismundu domnulu Trasilvaniei și cu puteri unite a rumpe jugulu Turciloru. După ce se înț llesseră între sene acesti trei, trámiseră deputați în Germania și în Polonia postindu și pre aceste puteri de a lua parte la causa commune a crestiniloru. Rudolfu, imperatoriulu

Germaniei, promise ajutoriu. Inse Polonii nu se unira cu dinsi. — In 5 Noembre 1594, se facu juramintu la Bucuresci intre Michail si intre deputatii Trasilvaniei si ai Moldaviei de a se sculla cu toti in contra Turciloru. Sigismundu tramise pre M. Corbatu cu 2000 de omeni in Romania. In 13 Noembre, Michail arse Giurgiu lu, inse nu putu lua si castellulu care era bine intaritu si apperatu de Turci. Cotra finitulu acestei luni, veni la Bucuresci unu passia cu 2000 de Turci, si cerca tote modurile se inşelle pre Michail si se lu prindia; inse Michail lu ataca noptea si lu maccellari cu toti Turcii lui d'impreuna

2. In Ianuaru 1595, Michail trecu Dunaria si batu cetatea Rusciucului. Turcii lu atacara de pre ghiacia Dunarii, cu 7000 de inşi. Dera Michail i sfarima, si se intorse la Rusciucu, preda cetatea, si purcese cotra Durostoru, batu pre sangiaculu de acollo si strica fortificatiunile cetatii. Porta remase immarmurita de victoriele lui Michail; ea si luâ acumu callea la intrigase bata pre Romani prin Romani, numi domnu pre Bogdanu, fiulu lui Iancu Sassu, care fusse domnu in Moldavia, si lu tramise in terra cu unu corpu de Turci, comandaşi de Mustafa-passia si totu de uâ data scrisse chanului tatarascu se irrumpă prin Moldavia cu 30,000 de Tătari. Michail plecă in contra lui Mustafa, era pre fraşi Buşiesci i tramise in contra Tătarilor. Buşiescii i batura in doue ronduri, si uciseră chiaru si pre fiulu chanului. Banulu Manta batu in 24 Ianuaru la Şerpătesci unu corpu de Turci si de Tătari, si i arruncă preste Dunăria. Michail trecu Dunaria in 26 Ianuaru. si batu pre Mustafa-passia asia de tare, in catu desfăcu tote armata turcescă. Mu-

stafa însuși cădù în bătaia. Banulu Michail Callofire-scu bombardă Chârșiova, și devastă tóte oppidele de de pre lóngă Dunăriă. Chiralli, căpitanulu trupeloru transilvane, trecù în Dobrogia, bătù Istrova, Baba, Oblucinția, apoi Smeillulu; căpitanulu Gheți cu unu corpu de Români înaintă prin Bulgaria, în strimtori-le muntelui Emu attacă pre Sinan-passia care se întorcea din Ungaria încărçatu de averi, tăiă tótă escorta lui și i luă tóte averile; apoi petrunse în Tracia, coprinse tóte cetățile de pre drumulu seu, și respândi terróre pinõ la Constantinopoli.—Aron domnulu Moldaviei devastă Tighina, arse cetatea Albă, și împreunându-se cu Chiralli, ocupă mai multe locuri de pre lóngă Dunăriă. Déră căpitanulu Fărcașiu trecându Dunăria la Vidinu perdù. Michail bătù pre Tătari și respinse pre Ferhat-passia care venia cu armata cea mare.

3. După atâtea perderi ce pătimiră Turcii, Machomede și propuse se redice uă armată câtu se va puté mai mare în contra Româniloru și se puiă capetu lupteloru; ellu trãmise pre Sinan-passia cu 200,000 de Turci asupra lui Michail. Acesta, însciințiatu despre venirea puterii cellei gigantice, trãmise la Sigismunu domnulu Trasilvaniei ca se propere cu ajutoriulu promissu; din țerră strînse la 8000 de armați cu cari oppri pre Turci de a trece Dunăria în cursu de uă lună de dille. Sinan passia trãmisè unu corpu de Turci pre la Calafatu, ca se appuce pre Michail de la spate; óstea română fu nevoită a se retrage de la Dunăriă. Atunci Sinan-passia aruncă unu podu preste Dunăriă între Ruscicu și Giurgu, și trecù cu armata cea mare pre pãmintulu românu. În 13 Augustu,

se încinse bătaia la Călugăriani. Michail cu 16000 de Români bătù pre Sinan-passia care avea 200,000 de Turci; Michail tăiă cu însuși mâna sa pre Caraimanu și pre alți passii; Sinan cădù de pre podu de și rupse dinții; și abiă scăpă de mórte. Óstea turcescă appucă fuga, nóptea împedecă nimicirea ei. — În nóptea spre 14 Augustu, se făcù consiliu bellicu. Români aflară cu calle se se retragă spre munți pînă ce va veni ajutoriulu din Trasilvania și din Moldavia, ca așia cu pateri unite se scótiă pre Turcii cei numeroși din țerră. Michail cu ai sei se retrasse la cetatea lui Negru. Turcii occupară tótă țerra, și construiră castelle de apperare la Brăilla, la Bucuresci și la Tîrgavestei.

4. În Moldavia Aron și făcuse mulți inimici prin purtarea sea de mai înainte. Acestia într'ua înțelegerre cu Stefanu Răsvanu și cu ajutoriulu lui Sigismundu, prinseră pre domnu, și lu espediră în Trasilvania; érá în locu lui se redicâ Răsvanulu. Noulu domnu asșediă la Cotinu 200 de pedestri; trâmise la Tighina unu corpu de observațiune în contra Tătariloru; lăssă la Jassii 900 de Trasilvani, érá ellu purcesse pre la Oitusu în Trasilvania cu 2400 de pedestri, 800 de căllari, și 24 de tunuri spre a se uni cu Sigismundu, și a trece în România. Sigismundu strînse la 32,000 de pedestri, 5000 de căllari, și luă cu sene 53 de tunuri; la Brașovu se uni cu Răsvanu, și trecù munții pre la Rucăru. Michail i asteptă lóngă Dâmboviță cu 8000 de militari, și cu 22 de tunuri. Aci se uniră ostile celoru trei principi; în 15 Octombre ținură consiliu bellicu. Sinan-passia se retrasse spre a amăgi armata crestină, ca se éssă mai la largu, și apoi se uă attace de

tóte pârtile. Armata unită luă fortăreția cea de lemnu de la Tîrguvestei în 18 Octombree; Ali-passia cădù în mânile crestinilor, și se esp. di la Clușiu. Sinan-passia auđindu de acésta, se retrasse la Giurgiu, lăssându la Bucuresci uă mineră care se arrunce în aeru óstea crestină cându se va apropiã. Dérã armata unită lăssã Bucurescii la uă parte și purcesse de adreptulu spre Giurgiu, unde măcellãri mai tótã puterea turcésã, puçini scăparã, în 25 Octombree, cu Sinan-passia preste Dunãriã. În 27 Octombree, crestinii luarã cu assaltu castellulu de la Giurgiu. Sinan-passia se dusse rușinatu la Constantinopoli, și murì de supperare. Sigismundu se întórse în Trasilvania, și cu dînsulu d'impreună merse și Stefauu Rěsvanu.

5. Înse în Moldavia prin intrigile Poloniloru se formasse uă partitã contrariã planului cellui mare allu Româniloru. Acésta allesse domnu pre *Jeremiã Movillã*, boiaru încuscritu cu Polonii. Cându înțellesse Rěsvanu de încurcãturile acestea, compuse în Trasilvania unu corpu de 4000 de pedestri și de 1000 de cãllari Români și Secui, și purcesse dreptu la Suciava. Acollo se făcù uă bătăiã sângerósã între ostile lui și alle lui *Jeremiã Movillã*, care avea și uă bunã artilãriã. Stefanu perdù, și voindu se fugã, se priuse de țerrani, și se dede pre mânile lui *Jeremiã*, care lu trasse apoi în țepã. Aceste mesuri relle, produsse de ambițiunea domniloru crestini, stricarã lórtce cauzei comune. — În România politica turcésã atțițiã complete în contra lui Michail, înse domnulu descoperi aceste machine, tãiã capetele conjurațiloru, întimpinã cu armele în mână pre Turci și pre Tãtari cari se appro-

piã spre a secundã pre conjurați. Ellu trecu în mai multe rînduri Danãria și însufflã terróre Turciloru.

III.

Michail se face Domnu preste tótã Dacia.

1. În luna lui Decembre 1596, Michail se dusse în Trasilvania spre a se consultã cu Sigismundu despre operațiunile bellice; acollo descoperi planulu cellu curiosu allu lui Sigismundu de a se lãssã de domniã și de a cede țerra Trasilvaniei lui Rudolfu imperãtoriulu. Vedîndu Michail cã Sigismundu este determinatu a tractã cu imperãtoriulu, se determinã însuși se iée parte la aceste tractate. Cãndu plecã Sigismundu la Praga cõtãrã începutulu annului 1597, Michail i dede de soçi u pre banulu Michalcea. Sigismundu in adeveru se învoi cu Rudolfu se i dde Trasilvania pentru ducatele de Opol și Ratibor din Sillesia, și pentru uã summã de 500,000 de galbeni; dera, dupã ce se întorse în Trasilvania, și scãmbã cugetulu, și imbiã cu domnia pre mai mulți dintre nobili, între alții și pre românulu Stefanu Ioșica. Comissarii imperiali cari venisserã se primescã principatulu, lu înduplecarã a se duce în Sillesia. Stefanu Ioșica fu prinsu și dussu la Satu-mare (Maiu în 1598). — În luna lui Augustu 1597, se respãndi fama în Trasilvania, cã vinu Turcii: în 15 Augustu ecã Sigismundu cã sossesce la Clușiu, strînge pre nobili la Turda, și se prochiãmã domnu adoua órã, și trãmite la Michail ca se reînnoúescã vechea amicitia cu dînsulu. Acesta priimi, ínse cu condițiunea, ca pînó cãndu va fi domnu în Trasilvania Sigismundu, se nu lasse pre Turci se între în țerrã, și i promise la întimplare de nevoiã cã ellu lu va ajutã cu 35,000 de

ómeni. Rudolfu supperatu pre Sigismundu, ordiná deucciserá pre Stefanu Ioşica la Satu-mare.

În timpulu acesta se scullară în contra lui Michail duoi paşşi de la Dunăriă. Halin-passia de la Vidinu şi Mechmed passia de la Durostoru. Michail i bătù pre amêndoui, apoi trecù însuşi Dunăria, şi făcù mari pre-dăţiuni în ţinuturile turcesci.

2. In annulu 1599, Sigismundu chiâmá pre vëru-seu Andreiu cardinariulu din Polonia, şi lu puse domnu în loculu seu, ţiindu-şi sie-şi dreptulu la uă pensiune de 24,000 de florinţi pre annu şi castellele de la Veciu şi Şieu, érá ellu plecâ în Polonia (21 Martiu). Trasilvanii jurarâ credinţiă lui Andreiu Batori, sultanulu lu primi suptu protecţiunea sa, şi spre semnu de întărire i trâmise unu stégu, uă sabia şi unu busduganu. Cardinariulu trâmise deputaţi la domnii români spre a lega cu dânşii amicitîă. Michail primi, suptu condiţiunea de a nu se desface de causa crestiniloru şi de a purtâ resbelu cu puteri unite în contra Turciloru. Acésta nu plăcù cardinariului; ellu se legâ cu Jeremiă Movilă în contra lui Michail, şi se încuseri cu domnulu Moldaviei. — Michail vedîndu acéstă stare a lucruriloru, proiectâ giganticulu planu, se scóţá pre Andreiu Batori din Trasilvania şi pre Jeremiă Movillă din Moldavia, şi se unescă tóte provinciile Daciei suptu unu capu. Cu scopulu acesta se preparâ la arme, şi în 13 Octobre 1599, strînse óstea la Ploesci, şi făcù se i jure credinţiă nemiscată ori unde i va duce. De aci plecâ în fruntea ostii, cu tótă familia care voià se iée parte la tóte periclele domnului. Cându ajunse la póllele munţiloru, dechiârâ publicu: „Armata are se mérgá în Ungaria, într'ajutoriulu lui Rudolfu, şi va

trece prin Trasilvania cu voia cardinariului." Pre cându cardinariulu strînsesse uă adunare generale la Alba-Julia, și se dedesse cu totulu în mânia plăceriloru, éccă Michail intră în Trasilvania, dechiără liberi pre secui, și i invită se și însociéscă și ei armele. Sassiloru cari ținea cu Rudolfu, le spuse că a venitu se appere pre credințioșii imperătoriului, și se scóțiă din scaunu pre cardinariulu cellu închinatu Turciloru.

3. Cardinariulu auđindu că Michail vine cu putere armată, trămise deputați înaintea lui cu propuneri de pace. Michail ținù pre deputați la sene, și plecâ spre Săbiu. Cardinariulu vedûndu periclulu, strînse ostile selle la Sebeșiu. Michail mergea încetu, fiindu-că așteptă pre Radu Buđiescu și pre banulu Adrianu cu óstea din partea Craiovei care avea se între pre la Turnulu-rossiu. Cardinariulu încercă tóte miđlócele se se împace cu Michail, înse îndeșertu. Michail dechiără în fine: Andreiu Batori, ca pătinatoriu allu Turciloru și desertoriu allu crestiniloru, se se lasse de domnia Trasilvaniei, și se îmbrace éráși rasa căllugărăscă; se se ducă în Polonia, de unde a venitu, și se facă locu lui Sigismundu; séu puterea armeloru se descidă rezultatulu." Cardinariulu mai încercă încă uă dată de a differi ruptura, și trămise la Michail pre nunçiulu apostolicu Malaspina, înse éráși fôrá successu; că-ci Malaspina fu reținutu în castre pînó la finitulu bătăii. In 28 Octombre, se deschise bătăia între Săbiu și Șellimberu, Cardinariulu n'avea de cătu 9000 de militari, înse uă bună artillăriă. Michail din contră avea la 30,000 de ómeni, déră numai 18 tunuri. Lupta ținù de la 10 óre de diminéță pîrô la 8 óre séra. Victoria remase multu timpu nedecissă. Prin impușcătu-

rile tunurilor, Românii veniră în disordine; Ungurii i împinseră pînă în tufişiuul Cisnădiei, şi le luă ră câteva tunuri. Atunci Michail se repezi furiosu după dîşii, lovi cu sabia pre unii dintre oficiarii sei, i făcū se stēe pre locu, şi se attace încă uă dată pre Trasilvanii osteniţi. Atunci se încinse uă luptă infuriată între celle două armate. Românii învingu. Polonii cari combătea cu Trasilvanii se plécă şi trecu în partea Româniloru. Cardinariulu desperatu iea fuga, însoçitu de unu micu numeru de militari plăgiţi şi osteniţi de bătaiă. Trasilvanii vedūdu că commandanţii loru s'au prinsu, şi că domnulu loru a fugitu, începū a se retrage. Înainte de a insera, Români ocupă totu câmpulu de bătaiă, preste nópte fuga toţi Ungurii. Românii coprindu totă muniţiunea şi 32 de tunuri. De fiăcare parte cădusseră la 2000 de militari.

4. Acéstă victoriă a Româniloru făcū pre Michail domnu preste Trasilvania. În 1 Nouembre, ellu intră în triumfu în Alba-Julia, Cardinariulu voindu se fugă prin Moldavia în Polonia, fu ommorîtu de unu secuiv în pădurile dintre Moldavia şi Trasilvania. Capulu lui se addūse la Michail care se întristă fôrte de acésta sórtă funestă a cardinariului; ellu trămise de i căutară corpulu şi lu immormintă la Alba-Julia, éra pre ommorîtoriu lu pedepsi cu mórtea.—Între acestea veniră commisari de la Rudolfu cu multe vorbe frumóse, şi cu uă diplomă prin care imperătoriulu făcea pre Michail domnu ereditariu preste România, déră şi cu ordinea se éssă din Trasilvania şi se se întórcă în ţerra Românéscă spre a occupă pre Turci în părţile Dunării, pentru care imperătoriulu i va trămite bani şi osti. Michail adună pre boiari şi se consultă cu dîşii şi

în fine respunse commissariloru: „se spuiă imperătorului că ellu crede că a meritatu deplinu principatulu Trasilvaniei, și că nu va eșși de locu dintr'insulu; urmarea ajutoriului în bani uă astéptă cu tótă securanția, că decă nu va urmă, ellu și va întorce armele în contra imperătorului și i va arretă că nu i lipse-scu ómenii“.

5. Scâmbățiosulu de Sigismundu, îndemnatu de Turci, de Poloni și de Ungurii refugiți, se resólse se viiă éréși în Trasilvania. Ellu intră mai ántáiu în Moldavia și se uni cu Jeremiă Movillă, creatura Poloniloru și inimiculu lui Michail. După consiliulu Poloniloru, Jeremiă făcú uă incursă în România, și introdusse pre frate-seu Simeon Movillă domnu în țerră. Índată ce Michail auđi de acésta, (6 Maiu 1600) plecá de la Alba-Júlia cu uă armată alléssă, trecú în România, allungá pré Simeon, purcesse în Moldavia, și constrínse pre Jeremia a fugi în Polonia. De acumu înainte Michail luá titlulu de „Principe allu României, Moldaviei și Trasilvaniei“. Ellu compuse la Jassı unu guvernú provisoriu din patru boiari mari renumiți pentru vitédiu lorú, și se întorse la reședința sa Alba-Julia în Trasilvania. Aci veniră commissari de la Rudolfu, cari i addusseră ajutoriu în bani, diverse alte daruri, titlulu de consiliariu imperial și de guvernatoriu allu Trasilvaniei. De la Constantinopoli încă veni unu Agă care i addusse din partea sultanulái diverse semne de distingere. Primirea acestora nu mulțiámi pre commissarii imperiali, ínse Michail le respunse că așiá cere diplomatica se se pórté. Acesta fu punctulu de culmínáțune pentru Michail Vitédiulu; ellu avea suptu scep-trulu seu celle trei provincié principale alle Daciei;

părțile occidentale i lipsia încă. Ellu ceru și acestea de la Rudolfu cu cetățile Hustu, Baia-mare, Urbea-mare, preste acestea, și titlulu de principe allu imperiului Romanu pentru sene și pentru fiiiulu seu. Déră fortuna începù a lu lăssà de aci înainte.

IV.

Adversitățile lui Michail Vitéduku, recumperarea Transilvaniei, și mórtea lui.

1. Ungurii țessură intrigi asupra lui Michail, și espediră pre ascunsu soli la regele Poloniei ca se trâmîttă pre Sigismundu, și se ajute pre Jeremiă Movillă de a intrà în Moldavia și de a lucrà în contra lui Michail. Asceptându venirea lui Sigismundu, ei se strînseră la Turda, și căutară miđilócele de a se oppune principelui Românu; vedându înse că Sigismundu întârđiă, cercară se tragă în partea loru pre Basta generariulu trupeloru austriace. Ei offeriră lui Basta guvernulu țerei și promiseră că se voru supune lui Rudolfu, déca i va scăpà de Michail. In fine deplinu încredințați că Basta le va da ajutoriu, determinară a se revoltà. Cându Michail înțellesse de intrigile loru, trâmise la dînșii pre doi boiari, cu cuvîntu ca se se astîmpere. Ungurii însuperbiți scósseră cu larmă pre deputații Români din adunare. Acésta fu semnariulu de resbellu. Michail și strînse ostile și le asșediă în câmpulu Mureșului din susu de Aiudu. Basta cu Germanii și cu Ungurii se puse la satulu Mirislôu. In 18 Novembre 1600, se făcù bătaia cea cruntă, în care căđură la 11,000 din partea Româniloru. Michail vedîndu că fortuna i a întorsu spatele. allergă la Alba-Julia, scâmbâ callulu, luă

cu sene tesauarele selle, și plecâ cōtră Brașiovu, érá de acollo trecù în țérra Románescă.

2. Cându ajunse în țérră, i veni scire că și în Moldaviã sntu miscări în contra sa; generariulu Zamoiski intrasse cu uă numerósă armată polonă, Michail luá ostile cari le afflase la fiulu seu Petrascu și allergâ în Moldavia în contra Poloniloru. Déră acestia îngrossiați cu Casaci, întrecea cu multu puterile Româniloru. Români fără învinși la Telléșinu lóngă Seretu. Michail se întórse înapoi spre țérra Románescă ca se și restauređie puterile, însă fiindu-că i se închisese drumulu, trecù preste munți prin Trasilvania. Cându ajunse la Tîrguvestei, lăssâ acollo pre fiu-șeu Nicólă, și pre frații Buđiesci, cu óstea care se află în locu, érá ellu plecâ la Craiova ca se stringă uă nouă armată. Pinó cându se află ellu la Craiova, frații Buđiesci lu vîndură Poloniloru, și în înțelegere ce acestia redicară domu pre Simeon fratele lui Jeremiă Movillă. Moldavii și Polonii începură a predà și a devăsta țérra așia de urritu, în câtu chiaru Buđiescii ajunseră a se rusșinã de fapta loru; ei trecură preste Oltu la Michail, aci adunară uă armată și se întórseră în contra óspeșiloru celloru prédători; bătaia se făcù în 25 Nouembre lóngă Argeșiu; inse Români perdură. Michail nesciindu acumu ce se mai facă, determină se se arrunce în braćiele lui Rudolfu. Ellu luá cu sene pre banulu Michalcea, trecù prin Trasilvania și Ungaria, în 25 Decem; bre ajunse la Vienna.

3. Intre acestea se încurcară lucrurile și în Trasilvania, că-ci Ungurii îndemnați de Turci și de Poloni, chiămară éráși la domniă pre Sigismundu. Basta de abia seăpă din țérră cu vieția și trecù la Hustu

de acollo însciință pre imperătoriulu de tóte celle în-
timplate. Acumu Rudolfu scrisse la Vienna ca Michail
se mérgă la Praga, unde și ajunse în 23 Martiu 1601.
Michail prin bunele selle maniere sciù se convingă pre
imperătoriulu despre sinceritatea lucrârilor selle. Mi-
nistrii se consultară multu, ce mesuri se iée în pri-
vinția nóueloru împregiurări, déră cându veni fama
că Sigismundu a intratu în Trasilvania, începură a
lînguși pre Michail, i făcură mai multe daruri, i de-
deră uă summă de 100,000 de galbeni, și lu numiră
guvernătoriu allu Trasilvaniei, înse totu de uă dată
midlociră ca se lu împace cu Basta. La masa lui Gon-
zaga și dederă mânile Michail și Basta spre semnu de
uitare de tóte celle trecute. Basta cu tóte acestea re-
mase scârbitu în inima sa, pentru că nu lu făcusseră
pre dînsulu guvernătoriu Trasilvaniei.

Armata imperiale. compusă din 10,000 de pede-
stri și din 8000 de căllari, germani, unguri, români
și casaci, purcesse în dóue colonne prin Tocai și Tar-
cani cōtră Trasilvania, suptu conducerea lui Michail
și a lui Basta. Armata Trasilvană se află la Goroslôu,
tare de 55,000 de militari suptu commândulu lu Moise
Secheli. Turcii încă purcesseră de la Singidanu într'a-
jutoriulu Trailvansiloru. Michail înșellă pre Turci prin
scrissori false în numele lui Sigismundu, care i oppri
de a veni. Bătaia se făcù în 3 Augustu 1601. După
câte-va învingeri și perderi alternative, Trasilvanii lu-
ară fuga. Michail persecutâ pe Turci așiã de tare, în câtu
picară la 10,000 dint re dînși, și perdură 45 de tunuri. Si-
gismundu fugi în Moldavia la Jeremiă Movilă. De acollo
trămise pre Stefanu Ciacchi la chanulu tătăreseu după
ajutoriu, și dede ordine ca dómna și copiii lui Michail

se se adducă de la Făgărașiu la Jassi, pre cari apoi i espedi la chanulu tătărescu.

4. Mililarii învingători se purtară fôră cumpetu cōtră locuitori și prădară fôră mesură. Causa plângeriloru cari venia de tôte părțile, uă arruncă Michail pre militarii germani, Basta pre români. De aici se născură dispute asupra commândului supremu. Basta pretindea că lui i s'a datu de cōtră imperatoriulu. Michail i se oppuse, în fine i dechiâră: „că ellu a suppusu Trasilvania mai ântâiu singuru, și acumu a ajutatu ca se uă supuiă a dóua óră, și că prin urmare ellu are mai multu dreptu asupra ei de câtu Basta, ba mai multu chiaru și de câtu imperătoriulu“. In urma-rea acestoru discordie, Basta determină se pérđă pre Michail. In 19 Augustu 1601, cându Michail se află în castre lîngă Turda, ocupatu cu idea de a strînge uă adunare generale și de a purcede în Moldavia spre a-și libera familia, se veđu dis-de-diminétiă încungiuratu de uă cétă de Valloni și de Germani Căpitanulu val-lon, Jacobu Beauri, intră în cortulu lui Michail și i dechiâră, în numele imperătoriului, că e prinsu. Michail trasse sabia, și plăgi pe unu officiaru germanu. Beauri lu lovi cu securea în peptu, și căđu mortu. După aceea-a Vallonii i tăiară capulu, și spre batjocură lu pusseră pre unu cadavru de callu. Abia a treia ți se luă corpulu lui, și se addusse la catedrala Română cea ȕidit-tă de Michail, la Alba-Julia, mai pre urmă se străpur-tă în țerra Românescă și se îmmormintă la monasteriulu din Déllu de lîngă Tîrguvestei.

5. Așia se fini prin mânilu uccigătoriloru acestu e-rou care nu putù se se finescă prin armele nici unuia din dusmăniț sei cei mulți, care înălțîă puterea și nu-

mele Româniloru, însufflâ respectu chiaru și Turciloru pre cari ellu întâiași dată după Joanne Corvinu, i făcuse se tremure dinaintea armeloru crestine. Décă Michail n'ar fi avutu a face cu ómeni ca Basta, ca Sigismundu Basori și ca Jeremiă Movillă, Turcii erà se deșerte Europa, provincieele Daciei era se iée cu totulu altă façiă, Româniia era se redice de atunci, și statulu loru se înfloréscă.

După acestu ommoru barbaru, milițiia română veni în confusiune: în cea d'ântâiu miscare se prinse banulu Michalcea, soçiulu cellu nedespărțitu allu lui Michail, și se arruncâ la închisóre, unde se și uccise; uă parte dintre militarii Români remași fôră commându, appucară armele spre a resbună mórtra domnului loru, déră mulțimea Germaniloru i întrecù; ei se retrasseră în țerra Românéscă. — Basta și justifică fapta înaintea lui Rudolfu, mințindu că Michail ar fi avutu de scopu se suppuia aceste țeri éráși Turciloru. Rudolfu în a-deveru nu aprobâ crima, însé uă trecù suptu tăcere, și lăssâ guvernulu Trasilvaniei în mânilu lui Basta uccigătoriulu.

G.

Starea Daciei de la mórtea lui Michail Vitédulu pînô la mórtea lui Constantinu Brăncoveanu.

I.

Starea țerriloru Române pre timpulu lui Șerbanu Basarabă.

1. După mórtea lui Michail Vitédulu, ostile Române se retrasseră în țerra Románescă; cându ajunseră la Cristesci, veniră și frații Buđesci cari scosseră pre Simeon Movillă, și într'ua înțelegere cu toții allasseseră domnu pre Radu Șerbanu Bassarabă. Șerbanu restabili pacea în țerră și ordinea ce a turburată prin atâtea calamități, și se puse în bună înțelegere atātu cu Rudolfu, cātu și cu sultanulu; înse nu i fu prin putință a se înțelege nici cu Moise Secheli, nici cu Jeremiă Movillă vecinii sei. Jeremiă făcū uă încercare se între în România, Șerbanu lu respinse, și în luna lui Juniu 1604, trecū în; Trasilvania cu 4000 de căllari, cu 6000 de pedestri și cu 4 tunuri în contra lui Moise Secheli. Ajungându în țerra Bîrsei, attăcā îndată armata acestuia, și uă puse în cea mai mare încurcare. Secheli căđū în bătăiă împreună cu 4000 de unguri.—Șerbanu trămise lui Rudolfu 23 de stéguri luate de la Unguri, Tătari și turci. Rudolfu din partea sa trămise lui Șerbanu portretulu seu cu unu lanțiu de auru, și cu uă diplomă prin care lu recunnósce de principe ereditariu allu României. După acéstă victoriă, Șerbanu lăssâ în Trasilvania pre căpitanulu Giorgiu cu 2000 de Români și de Serbi, érá ella se întórse în țerră.

2. Jeremiă Movillă făcù mai multe încercări se scó-
 țią pre Șerbanu din domniă și se puiă pre frate-seu
 Simeon, inse tóte essiră deșerte. Jeremiă muri la annulu
 1607, atunci Simeon se făcù domnu în Moldavia, de-
 ră nu uă dusse unu annu de plinu, și muri și ellu
 (1608). Moldavii allesseră pre fiulu lui cellu mai mare,
Constantinu Movilă—In Trasilvania după dóue scâm-
 bări de domniă, se sui pre tronul *Gabriel Batori* care,
 supperatu pre Români pentru întimplările anniloru tre-
 cuți, irrupse pre neasteptate cu óstea în țerra Ro-
 mânescă còtră finitulu annului 1610. Șerbanu fiindu
 nepreparatu la bătaiă, fugi în Moldavia la *Constantinu*
Movillă. Batori devastă țerra ca unu barbaru în cursu
 de trei luni de țille, apoi scrisse la sultanulu ca se
 lu întărăscă pre dînsulu în domnia țerrei. Inse sulta-
 nulu în locu de respunsu, i trâmise ordine ca se éssă
 din țerră, apoi espedi unu corpu de Turci cu *Radu*
Michail. Batori turbatu de mânia asupra Turciloru, se
 retrasse în 11 Martiu 1611.—Șerbanu strînse óste în
 Moldavia, și cu ajutoriulu lui *Constantinu Movilă* intră
 în România, alungă pre Radu, și scullă tótă țerra în
 contra lui Batori. Sassii suptu conducerea lui *Michail*
Albu, judele Brașiovului, se uniră cu Românii în con-
 tra tiranului de Batori. Déră acesta scullă pre secui
 și pre haiduci în contra Sassiloru și a Româniloru.
 In 12 Iuliu, intră Șerbanu cu 7000 de căllari și cu
 1500 de pedestri în Trasilvania pre Ia Brașiovu. Ba-
 tiori se puse la Petresci cu 13,000 de eăllari și cu
 3000 de pedestri. Còtră séră, se arretă óstea Română
 împărțită în trei divisiuni, și îndată se începù uă bă-
 taiă aspră între amêndóue ostile. Ântâiu se părea că
 se plécă Românii, pedestrima începuse a se retrage;

déră cându Șerbanu observă că căllărimea unгурescă a luat fugă, atunci strînse pre ai sei, pedestri și căllari, attăcă cu tótă puterea centrulu lui Batori, lu frânse, și accoperi unu miliariu de pămîntu cu cadavere. Acollo căđură la 6000 de Unguri, cei-l-alți se prinseră, puçini scăpară cu fuga. Șerbanu luă 120 de stéguri; déră și pre dînsulu lu custă acéstă victoriă la 4000 de militari.

3. Inse pre cându Șerbanu repurta victoria în Transilvania în contra lui Batori, Radu competiuriulu seu care fugisse preste Dunăriă, adună Turci și Tătari și occupă scaunulu. Cându Șerbanu voi se reintre în țerră, Radu i essi înainte, și lu constrînse a fugi în Moldavia. Acollo vedundu că Turcii sunt apprînși în contra sa, perdù speranția de a mai recăpeta domnia; ellu și luă dómna și copillele cari se afla la Suciava, trecu prin Polonia și se dusse la Vienna, și petrecu acolo pînă la mórte. — Constantinu Movillă încă fu acusatu de Batori la pórtă, că ține cu Șerbanu și cu Polonii în contra Turciloru, de unde urmă apoi scóterea lui din domniă. In loculu lui se puse *Stefanu Tomșia* domnu Moldaviei.—Déră Gabriel Batori încă se scóse din domniă la annulu 1613. In loculu lui numi pórtă pre *Gabriel Bechianu*. Domnii Români lu întroduseră în principatulu Trasilvaniei.

4. Radu Michail domni 5 anni în România apoi fu strămutatu în Moldavia, înse căpetâ durere de ochi, și se lăssă de bună voiă de domniă. Atunci pórtă trămise în Moldavia pre unu dragomanu allu seu, anume *Casparu Grațianu*, care se uni cu Polonii și redicâ armele în contra Turciloru, înse plăti cu vieția temeritatea sa (1620). *Stefanu Tomșia* se restabili în Mol-

davia, și Radu Michail în România; apoi la anulul 1623 trecu a două oră în Moldavia, unde muri de podagră la anulul 1626. Acestu domnu avu mari necasuri în România din cauza Greciloru cu cari se încungiurasse, înse în Moldavia domni cu multă înțelepțiune, și căpetâ de la Moldavi numele de Radu cellu mare! Ellu se înmormintâ la Tîrguvestei de cōtră fiu-seu Alessandru, câruia lăssasse uă avere de 1,000,000 de galbeni, din care summă Turcii pretinsēră 100,000, de unde se înțelege, câtu de tare trebuie se fiă despoiatu ellu țerrile.

II.

Basiliiu Lupu domnulu Moldaviei, și Mateiu Bassarabă domnulu României.

1. Radu Michail despoiasse România cu ministrii sei greci; Alessandru Eliă se purtasse și mai ticălosu, din care causă uă păți fōrte urritu atātu în România câtu și în Moldavia. La anulul 1630, pōrta numi în România domnu pre *Leon Stefanu* care stōrse țerra și mai tare. Români de preste Oltu se revoltară în contra lui, și puseră domnu pre *Mateiu Bassarabă* (2 Augustu 1633) Moldavii încă allungară pre Alessandru Eliă, și puseră domnu pre *Basiliiu Lupu*. Amēndoi acesti domni (Basiliiu și Mateiu) fură ómeni cu mari talente și cu inime înalte; ei se puseră pre îndreptarea stării din întru a principatelor, făcură multe asșediăminte folositōre, și trăiră în armoniă trei anni de țile. Înse la anulul 1637, Basiliiu redicâ armele asupra lui Mateiu, și Români se bătură între sene ca nisce străini de sânge și de interesse. Basiliiu perdū; însă acēstă încercare deșértă nu lu descuragiă. Ellu făcū mai mari pre-

parative și chiâmă pre Tătari într'ajutoriu, și în anulul 1639, irrupse de nou în România. Mateiu lu attaccă la Nenișioru lîngă rîulu Galbiniția (Ialomița), și lu bătù așiade tare, în câtu Basiliu abia scăpă cu fuga la Brăilla; la 8000 de Tătari cădură suptu sabia Româniloru. Auđindu sultanulu de aceste întîmplări, chiâmă pre Basiliu la Constantinopoli și lu trase la respundere. Basiliu arretăor dinea Caimacamului după care lucră. Amuratu strîngură pre Caimacamu, puçinu lipsi de nu ucise și pre Basiliu.

2. In 2 Februaru 1640, muri Amuratu IV, și în loculul lui urmă Ibrahimu. Amëndoi domnii lu complimentară, însă cu acésta ocasiune Basiliu calumniă la pórtă pre Mateiu, în urma căroru sultanulu decise scóterea lui, și trimise în țerră pre unu schimni-agă; însă Mateiu simțisse lucrulu și prinse pre turcu. Esșindu reu și acéstă încercare, sultanulu trămise pre Sinan-passia cu putere armată se prindă pre domnu. Mateiu se puse la apperare cu armele în mână, și Turcii nu cutediară se lu attace ci se întórseră preste Dunăriă înpapo. In annulu 1641, se făcù planulu se încungiere pre Matei la cetatea Albă, și se lu prindă. Spre acestu scopu se dede ordine la amëndoi domnii se purcédă cu ostile loru la cetatea Albă, unde au a se uni cu Turcii și a merge în contra Muscaliloru. Mateiu preveđù lucrulu și trămise corpulu seu de miliția, érá ellu se scusă că fiindu nesănetosu nu póte merge în persónă; asemine se scusă și la espedițiunea din annulu 1642.—După aceste espedițiuni, domnii țerriloru Române, Mateiu și Basiliu, făcură multe lucruri demne de memoria principiloru celloru mai întellepți; ei fundară scóle pentru limba românescă,

grecă și latină; ridicarea bisericilor, spitale, biblioteci, tipografie, compuseră codici de legi, regulă finanțele, și contribuia la înflorirea agriculturii și a comerțului, încât ținuturile acestea începură a prospera în toate respectele.

3. În Transilvania murii Giorgiu I Racoți la anul 1648, și lăsară de successoriu pe fiu-seu Giorgiu II, în etate de 17 de ani, omu cu mari talente, însă foarte ambițios, și de această cauză temerariu până la nebunie.—În România Mateiu perdă amorul poporului prin doi miniștri reu alieși, vestiarul Ghinea, grecu de origine, și armașul Radu Verșariu, cari abuzându de încrederea domnului, storseră țerra și maltratară pe popor — În Moldavia Basiliu, faimosu pentru averile cele mari și pentru fetele lui cele frumoase, mărită pe una după Joanne Radzivil mareșialul Lituaniei, era pe a doua oară ceru Timușiu, fiul hatmanului casacescu. Basiliu o refuză, și din această cauză se născu unu resbellu între moldavi și casaci, care țină doi ani de război, și se fini cu nunta tinerilor în luna lui Iunie 1632.

4. După ce se împacă Basiliu cu Casacii, făcu planu ca cu ajutorul acestora se scotă pe Mateiu din România, și se iee el însuși domnia acestei țări, era pe ginere-seu Timușiu se luă puiă domnu în Moldavia. Planul acesta se descoperi și se preveni. La curtea lui Basiliu se afla unu ministru anume Giorgiu Stefanu din Recăciani, vechiu inamicu al lui Basiliu, care căuta de multu se luă restorne; acesta se puse în înțelegere cu Giorgiu II Racoți și cu Mateiu Bassarba și împreună formară planul de a resturna pe Basiliu. În primăvara anului 1653, irupseră de o parte

Românii și de alta Trasilvaniil, și în dumineca Floriloru intrară în Jassî. Basiliu abia scăpă cu fuga la ginere-seu Timușiu. Armata unită prochiâmă domnu pre Gregoriu Stefanu. Însă pușinu după aceea-a se întorse Basiliu cu Casacii și bătù pre Trasilvani la satulu Popricani, așîa de tare încâtu acestia fură nevoiți a se retrage preste munți, apoi întorse armele în contra Româniloru și i frânse în două bătăi una după alta, la Foxiani și la Șioplea. Atunci Mateiu se redică în persónă cu unu corpu de 6000 de ómeni, și cutediã a da peptu cu Basiliu care avea 20,000 de militari. In 17 Maiu 1653, se făcu uã cruntă bătăiã la Finta lóngă rîfulu Galbiniția. Óstea cea mică a lui Mateiu se plecã la începutu, însë domnulu uã întorse éráși în focu, și se luptã cu cea mai mare cerbiciã plnă séra, cându se versã uã plóuîã înfricoșiată preste armata lui Basiliu, fôrá de a udã pre a lui Mateiu. Atunci acesta comandã se attace cu puteri îndoite, și ajutatu fiindu și de elemente, și frânse cu totul pre inimicu. Basiliu și Timușiu d'abia scăparã cu câți-va cãllari la Gallați, și de acollo la Jassî. La 3000 de ómeni cãdurã în acea și de amîndóue părțile. Mateiu se întorse victoriosu la Tîrguvestei în 18 Maiu, însë și ellu cãpetasse uã plagã la piciora care i cãusã multã durere pînó ce se vindecã.

5. După acéstã victoriã Mateiu dede óste lui Gheorghiu Stefanu ca se intre în Moldavia, de altã parte purcesserã Trasilvaniil și cu toți închiserã pre dómna și pre Timușiu în Suciava, cã-ci Basiliu se dusse după ajutoriu la Casaci și apoi la Tãtari. Însë, înainte de sosirea acestora, peri Timușiu; cetatea Suciava și dómna cã tóte averile ei cãdurã în mânele lui Gheorgiu Ste-

fanu. Basiliu auđindu de celle ce se întîmplaseră în țerră, se întorse în Crimeria. Chanulu tăărescu lu pusse la închisóre, apoi lu espedi în Constantinopoli unde fu aruncatu în Edicula. — Intre acestea Mateiu Bassarabă pătimia fôrte de plaga căpetată în bătaia de la Finta. Miliția pretoriană, compusă mai tótă din străini (seimeni), începù a se superbi și a cere stipendie întreite. Cându domnulu, după restabilirea sănetații, se întorse de la Argeșiu, afflă porțile Tîrguvestei închise. Pretorianii dechiarară că loru nu le placé domnu bētrānu, deci se se ducă se se căllugărescă. Mateiu se vedù nevoitu a tracta cu rebelii de pretoriani, promittindu-le îmmulțirea stipendiului. Acestu despotismu militariu ammări đillele lui Mateiu Bassarabă; ellu muri, în 8 Aprilie 1654, la Tîrguvestei unde se îngropă cu mare pompă.

CU Cluj / Central University Library Cluj

III.

Constantinu Basarabă domnulu Românei.

1. După mórtea lui Mateiu Bassarabă se strēnse adunare generale de toți boiarii și dregătorii țerrii Romānesci suptu președința mitropolitului Ignațiu, și allesseră domnu pre Constantinu, fiulu lui Șerbanu Basarabă. Acesta se puse îndată în bună înțelegere cu Racoți din Trasilvania, cu Stefanu din Moldavia, și cu chanulu Tăărescu, și luă mesuri spre a disciplina miliția cea desfrînată; ellu dăruì militariloru decima, le făcù uniformă bună, și mări stipendiele officeriloru. Cu tóte acesta nu putù stîmpera despotismulu militariu. In urmă cugetă se i desbine și se frângă uă parte prin cea-l-altă: Ellu chiāmă pre căpitaniii doronțiloru (cari era din țerră), și le spusse că are de

scopu se desfacă pre seimeni (cari era străini, mai alesu Serbi) și cu stipendiele loru se înmulțescă alle dorobanților. Officiarii se învoiră, dără militarii cari era încuscriți cu seimenii și cu dînșii prin multe alte relațiuni, înțelegîndu de acestu proiectu, se revoltară d'împreună cu seimenii, și ucciseră mulțime de boiari, predară case și biserici, insultară pre domnu, și începură a dicta ei tóte în țerră. Unii dintre boiari fugiră în Trasilvania. În fine chiaru sutanulu Machomede IV, veđîndu ce urmări póte se aibă uă assemenea revoltă militariă, scrisse lui Stefanu din Moldavia și lui Racoți din Trasilvania se intre cu osti în țerră și se nimicescă acea milițiă periculósă. Domnulu afflă ocasiune se scape preste Dunăriă. Armata unită intră în țerră suptu conducerea lui Stefanu și a lui Racoți. Rebelii alleseră sieși domnu pre spătariulu Chrisea, și se puseră la aperare la satulu Șioplea lóngă Tellésinu, unde se făcù uă bătăiă terribile în 17 Juniu 1655, în care perdură rebelii și se desfăcură cu totulu. Constantinu Bassarabă se întórse în țerră și se puse cu tóte puterile spre a restabili ordinea, însă pacea se turburâ în mai multe rînduri de remășițiile rebelliloru.

2. La annulu 1656, Racoți se legâ cu Carlu Gustavu, regele Suediei, în contra Poloniloru, și pre la începutulu annului următoriu trecù cu 50,000 în Polonia. Domnii Români încă i dederă ajutoriu câte 2000 de militari. Dără acéstă espedițiune essi rău pentru Racoți; ellu perdù aprópe la 20,000 de ómeni. Sultanulu încă se supperâ pentru acéstă întreprindere făcută în contra voinței lui, și decretâ se scótiă pre Stefanu. — Racoți de abia ajunse în Trasilvania din es-

pedițiunea sa, și commisarii turcesci sossiră cu decretulu de scótere. Ellu fu constrînsu a abdica; însê, pre la începutulu annului 1658, se puse éráși în domniă cu putere de sene. Constantinu și Stefanu fugiră amîndoi la dinsutu în Trasilvania. Pórtă trâmîse în România pre *Radu Michail*, érá în Moldavia pre *Georgiu Ghica*.

3. Radu Michail se asșediă în scaunu cu cugetulu de a frânge jugulu Turciloru; spre acestu scopu ellu se puse în corespondință cu Georgiu Racóți și cu Georgiu Ghica, însê boiarii din țerră nuse învoiră, ci descoperiră Turciloru planulu domnului loru. Radu Michail sciú așa de bine se întórcă lucrulu înéatu boiarii proditori fu á dași pre mânilu lui, érá ellu d'împreună cu Georgiu Ghica din Moldavia merseră în Trasilvania spre a pacifică acea țerră. Racóți se retrasse în păduri. Vezirulu turcescu puse domnu pre *Acașiu Bărcianu*, și urcă tributulu Trasilvaniei de la 15,000 la 40,000 de galbeni. — După ce se întórise în țerră, Radu Michail tăia pre toți boiarii contrari lui, prédă averile și măltrată femeile loru, și respândi teróre preste totă țerră; apoi uccise pre toți Turcii de la Tirguvestei, arse Brăilla și Giurgiulu, și se puse pre pițioru de apperare în contra Turciloru. După aceea-a se dtusse în țerra Birsei spre a se înțelege cu Racóți, care alungásse pre Bărcianu și se pússe éráși în domniă. Ei făcură planulu se scótiă pre Ghica din Moldavia și se puă pre Constantinu Bassarabă, și așa cu toții se și assecuredie independința țerriloru. În urma acestora se organiză uă armată de 10,000 Români și de 10,000 Trasilvani, care intră în Moldavia, și în 15 Semprembre ajînsé la Jassi. Ghica fugi la Tighina,

unde se întelni cu chanul tătărescu, și cu uă armată de 20,000 de Tătari se întorse la Jassi și bătū óstea creștină așa de tare în câtu uccise la 2000 de ómeni. Intre aceștea Turcii intrară în România pre la Giurgiu, și în Trasilvania pre la pórtă de ferru. Michail respinse pre Turci preste Dunăriă; însă la Giurgiu i veni scire despre perderea din Moldavia; ellu se retrasse la Tirguvestei unde i veni altă scire tristă că și Rațoti fu bătutu la Ulpia-Traiană; a treia faimă tristă anunția venirea Turciloru cu mai mare putere în țerră. Militarii perdură curagiulu, și începură a desertă; alții șmblă cu planulu se prindă pre domnu ca se scape el de furia Turciloru. Michail vedându periclulu se retrasse în Trasilvania la Rațoti, și cu Constantinu Bassarabă strîșeră rămășițiele ostiloru și plecără încontra Turciloru și i bătură așa de înfricoșiatu, încātu aceștia fură constrîși a se retrage în Ungaria,

4. După trecerea lui Michail în Trasilvania, pórtă numi domnu în loçulu lui pre *Georgiu Ghica* din Moldavia, érá în Moldavia puse pre *Stefanu* fiulu lui *Basilu Lupu*, (Noiembre 1659). Déră în luna lui Aprile 1660, intră Constantinu Bassarabă cu óste Trasilvană pre la Turnulu-roșiu. Ghica fugi la Giurgiu. La 1 Mai, Constantinu intră în Bucureșci unde lu priimiră toți boiarii cu totă miliția, după acea-a purcesse la Giurgiu, și allungă pre Ghica preste Dunăriă. Sultanelu încunoscintiatu despre aceste fapte audaci al'e Româniloru, commandă Turciloru și Tătariloru se trecă în țerra și s'pă prefacă într'unu desertu, se taiă séu se prindă pre toți locuitorii și se i ducă în servitute; mai pre urmă se prefacă că se plécă la rugățiunile lui Ghica, și ordină numai scóterea lui Constantinu. A-

ceasta auzindu ca ce armată mare vine asupra lui, nu se crezdu destullu de tare spre a li se oppune, ci se retrasse în Trasilvania, érá de acollo se dusse la Casaci. Racoti încă fu bătutu la Clușiu, unde căpetâ uă plagă grea, fugi la Urbea-mare, și muri acollo în 8 Juniu 1660. Puçinu după aceea-a muri și Radu Michail, fostulu domnu allu României, Georgiu Ghica se scósse din domniă, și făcù locu fiului seu *Gregoriu* (1 Septembre 1660). In Trasilvania Turcii puseră domnu pre *Michail Apafi* (12 Septembre 1661), și suiră tributulu la 60,000 galbeni. In Moldavia muri *Stefanu Lupu* (1662), și în loculul lui se allesse *Eustratiu Dabișia*.

5. In anulul 1663, pórtá dechiără resbellu imperătoriu-lui Leopoldu; chanul tătărescu, domnlu Moldaviei *Eustratiu Dabișia*, allu României *Gregoriu Ghica* și allu Trasilvaniei *Michail Apafi*, căpetară ordine se se redice cu ostile loro și se mérgă în Ungaria. In anululu 1664, se făcù altă espedițiune la Leva, în care perdură Turcii; — la 7000 de Români se prinseră de cõtră Germani. In luna lui Septembre 1664, se încheiă pace pre 20 de anni între Leopoldu I și Machomede IV. — Érá la anululu 1672. pórtá dechiără resbellu poloniloru, domnii țerriloru Românesci fură invitați a da ajutoriu. In anululu următoriu (1673), se făcù a dóua espedițiune încontra Poloniloru la care Români luară asemine parte. — *Gregoriu Ghica*, prin purtarea sa cea ambiguă, perdù domnia, și în loculul lui se numi *Daca* care, după mórtea lui *Dabișia*, purtasse domnia Moldaviei câtu-va timpu. Duca făcù dóne espedițiuni cu Turcii, una încontra Poloniloru (1676) și alta încontra Rușiloru (1677), însă cõtră finitulul anululu 1677, se strămută éráși in Moldavia; ellu căpetâ și țerra Casaciloru

(Ucraina), în care puse locu-șitoriu pre Doroteiu cu titlulu de hatmanu, și lu installă în Niemirovu (1679).

IV.

Serbanu Cantacuzenu, domnulu Romăaiei,

1. După strămutarea lui Duca la Moldavia în anulul 1677, urmâ pre tronulu României Șerbanu Cantacuzenu, care domni în pace pînă la annulu 1683, și contribui multu prin mesurile lui cele înțelepte la redicarea și înflorirea țerrei. Inse la annulu 1683, pórta dechiâră resbellu formal imperătoriuului Leopoldu, și trâmise pre Veziriulu Cara Mustafa cu uă armată înfricoșată cōtră Viena ; chanulu tătărescu, Duca domnulu Moldavei, Șerbanu allu României, Michail Apafi allu Trasilvaniei și Emericu Töcöli capulu malcotențiloru din Ungaria primiră ordine se mērgă cu ostile loru într'ajutoriu. Tătarii trecură prin principatele române, Duca plecâ după dînșii cu 2000 de Moldavi prin România, trecu pre la Media, Sebeșu, Lugoșiu, Temișóra, Cerbu, Salnicu, Buda, și se uni acolo cu Șerbanu care mersesse înainte cu 4000 de Români. Armata cea mare, compusă din 200,000 de ómeni, impressurâ Vienna în 12 Juliu, și uă bătù dóue luni de șille. Români fură însărcinați cu facerea poduriloru preste Dunăriă; ei redicară anulul din susu, și altulu din giosu de Vienna, însē cōtră Germani se purtară cu tótă cruțiarea, ca cōtră nisce frați crestini. Șerbanu, spre a și arretă sentimentele selle celle crestine cōtră Germani, redicâ dinaintea cortulu seu uă cruce de lemnu cu inscripțiune latină, prin care dechiâră cu cuvintele scripturei, că ellu ține cu crestini. Apafi remase cu óstea sa la Rabu spre a împedecă escursiunile Germaniloru, și a apperă podulu cellu făcutu aci

preste Dur-âriă. În 12 Septembrie, veni Joanne Sobieski regele Poloniei, și despresură Vienna. Cara-Mustafa fu constrînsu a se retrage cu perdere de 40,000 de ómeni, și plăti cu stréngulu reulu successu allu acestei espedițiuni gigantice care, decă esșia în favórea Turciloru, era se scámbe față Europei. Domnii țerriloru Româue încă se întorseră în principatele lorú.

2. Inșe în lipsa lui Duca, se scullásse Cuniski hatmanulu Casaciloru, și allungasse pre Doróteiu (locu-țiitoriulu lui Duca) din Niemirovu; ellu se uni cu generariulu polonu Potoski, și cu fostulu domnu Stefanu Petriceiu, și irrupse în Moldăvia. Petriceiu trasse în partea sa pre boiarii și țerranii cei nemulțiămíți cu Duca, bātu și pre Tătarii cari voia se li se oppuiă, și pre Turcii cari încercă se facă escursiui din Cameníția. Cându ajunse Duca în Moldavia la satulu Domnesci, unde cugetă se petrecă servătorile nascerii Domnului, fu impressuratu de 500 de căllari comandați de Bainski, verulu lui Petriceiu, care lu prinse și lu dusse în Polonia. Duca muri adăpatu de veninu. Pórta trámise pre Demetriu Cantacuzenu care mai fusse într'unu róndu domnu în încureăturile anniloru trecuți. Petriceiu cu Polonii și cu Casacii se retrase; ellu muri apoi în Polonia. Déră nici Demetriu Cantacuzenu nu uă dusse multu în Moldavia, că ci Turcii în espedițiuea ce făcură, în annulu 1684 în contra Poloniloru, nu se mulțiámiră cu purtarea lui, ci lu trámiseră la Constantinopole, și redicară domnu pre *Constantinu Cantemiru*.

3. Leopoldu, imperătoriulu Germaniei, se înțellesse cu Joanne Sobieski regele Poloniei, ca ellu se co-prinďă Ungaria, érá acesta principatele Române. In annulu 1686, Sobieski intră în Bucovina, și provocă

pre Cantemiru ca se se suppuia lui; însă acesta se retrase la Bărladu unde se affla și Șerbanu Cantacuzenu cu ai sei. Sobieski înainte pînă la Tuțiora, era în 16 Augustu ocupă Jassii; ellu avea de scopu se mērgă cōtră Galați și se cureție Bassarabia de Tătari, însă vedindu că nu i vinu osti austriace într'ajutoriu, cumu i se promisesseră, lăssă Jassii în 17 Septembre, și se întorse în Polonia. La plecarea sa, Casacii arseră capitala Moldaviei. Pre calle, armata lui Sobieski fu frecată de Români și de Tătari. — Intre acestea Germanii coprinseră Buda (2 Sept. 1686), și apoi Singidunulu (Beligradulu), luară Trasilvania suptu protecțiunea loru, și intrară în corresponsiță cu Șerbanu Cantacuzenu pentru țerra Românescă. Generariulu Veterani trecu pre la Russiava cu unu corpu de Germani și intră în România; însă Șerbanu affla passulu acesta contrariu intențiuniloru selle; ellu trāmise la Veterani se i spuiă se se retragă, că n'a venitu timpul de a se scullă în contra Turciloru. Veterani ascultă, și se retrase în Trasilvania. Turcii luară retragerea lui Veterani în nume de bine, și uă attribuiră mesuriloru celloru înțelepte alle lui Șerbanu Cantacuzenu.

4. Șerbanu trāmise uă deputațiune formale la Viena spre a se înțelege cu curtea imperiale despre sōrtea principatului. Dera malți dintre boiari nu se învoiră cu planulu lui Șerbanu, de a se strică cu Turcii și de a suppone țerra imperătorului germanu; chiarū nici frații lui, Cantacuzenii. nu se învoiră la aceste mesuri. — Șerbanu muri după uă scurtă bōllă, în 19 Octombore 1688, în etate de 55. de anni. Încă pînă a nu se îmmormintă Șerbanu, se strīnseră boiarii la metropoliă și alleseră domnu pre *Constantinu Brāncoveanu*,

fiulu lui Preda Brâncoveanu, și nepotu de soră allu lui Șerbanu Cantacuzenu. Allegerea se făcù în 20 Octombre, și preste trei zile se înmormintă corpulu lui Șerbanu cu mare pompă. Indată după ceremoniă, Constantinu Brâncoveanu trimise deputați la pörtă, cari mergêndu se și întórseră cu întărirea în 2 Nouembre. Totu de uă dată trămise și spre spătarulu Preda Brâncoveanu la Vienna, carele ajungêndu în calle pre deputați, le spuse celle întâmplate în țerră, și le comunică ordinea noului domnu de a nu intră în relațiuni cu guvernulu imperial, ci de a i face numai cunnoscută înălțierea noului domnu Constantinu Brâncoveanu. După ce ajunseră acestia la Vienna, se născù descordiă între dânșii: Băllăceanu se arretă nemulțiamitu cu allegerea noului domnu, și propuse guvernulu imperial, ca se trămită osti se coprinďă principatulu cu armele. Din acestea se născură fôrte mari încurcări.

V.

Constantinu Brâncoveanu domnulu României.

1. Domnia lui Constantinu Brâncoveanu fu îndată turburată prin venirea ostiloru srăine; câ-ci prin intrigile lui Constantinu Băllăceanu, intră generariulu Haisler cu osti germane în România (côtră tótna annului 1689), însă cându auđi că vinu Tătarii încontră lui, se retrasse de la Tîrguvestei la Câmpu-lungu și de acollo trecù în Trasivania. Domnii țerriloru Române cu Tătarii d'împreună și cu seraschieriulu trupearu turcesci iutroduseră pre Emericu Töcöli în Trasilvania, bătură pre Germani la Zernesci de i stinseră, și prinseră pre generariulu Haisler. De acollo purceseră prin Brassiovu, Făgărașiu și Săbiu côtră Alba-Julia;

însă fiindu că se respândisese faima că vine uă mare p utere de germani din Ungarie, installară pre Töcöli în domnia Trasilvaniei la satulu Cristianu, și se retrasseră éráși în țerra Románescă. Turci trecură la Vidinu.

2. In annulu 1691, Sobiesci intră éráși în Moldovia, și prědă țerra de susu, însě cu apropiatulu iernii se retrasse din lipsa de provisiuni, fiindu că pre lóngă celle-lalte calamități, locustele devástasseră Moldavia în cursu de 7 anni, și căusasseră uă fómete fórte mare. Constantinu Cantemiru muri în 17 Martiu 1693, după ce recommadasse boiariloru de domnu pre fiu-seu Demetriu. Acesta se și allesse și se unse de domnu cu mare ceremoniă; însě pórtá nu aprobá allegerea, ci numi ea însăși domnu pre *Constantinu* fiulu lui *Duca* și ginerle lui Brăcoveanu. Insě Constantinu Duca de abia domni trei-anni și făcú locu lui *Antiochu Cantemiru*, fiulu lui Constantinu și fratele lui Demetriu. — Pre timpulu acesta, Trasilvania veni cu totulu suptu Austria. — Sultánula *Mustafa* întreprinse trei expedițiuni încontra Germaniloru, déră tóte fôrá successú bunú peniru Turci; în cea din urmă bătăiá lá Zenda (lóngă Tissa), perdú 20,000 de ómeni și tóte tunurile și corturile (1 Septembre 1697). După atâte penderi, se deschiseră conferinție de pace la Carloviçiú. Germanii cerea Transivania și Temișiana; Polonii cerea principatele Române, apoi se lăssară la Moldovia, și pe urmă la părțile țerrei de susu cu cetățille Ceruauți, Suciava, Chotinulú, Soroca. În 16 (26) Januáriu 1699, se încheiá tractatu lú de pace cu conditiunile: „ca imperatoiriulú se țiiá locurile deja occupate din Temișiana, tótá Ungaria și Trasilvaniá; Polonii se și capete înapoi Cămenitia, eră principatele Române se remáiá suptú protecțiunea porții; refugiții

Unguri se se stabiléscă în Turcia, déră departe de la margini: commerciuu se fiă liberu între locuitorii statelor respective '“

3. Antiochu Cantemiru, domnulu Moldaviei, căsători pre frate-seu Demitriu cu Casandra fiia lui Șerbanu Cantacuzenu, incoatra voinței lui Constantinu Brâncoveanu, și formă planulu de a acóte pre acesta din domniă și da a pune pre frate-seu Demitriu în România. Inse Brâncoveanu descoperi intriga, și restabili ellu pre ginere-seu Constantinu Duca în Moldavia (1700). Cu tóte acestea nu lu putù ține mai multu de câtu pînă la anululu 1704; boiarii alleseră atunci pre *Michail Racoviță*, care de abia domni uu annu în Moldavia, și fu resturnatu de Antiochu Cantemiru. — În timpulu acesta curgea revoluțiunea în Transilvania și Ungaria suptă conducerea lui Francescu Racoți, éră în Russia curgea resbellulu între Petru I și Carlu XII, regele Suediei. In 27 Ianuaru, Carlu XII perdù bătăia ia Pultava, și fugi la Tighina. De acollo Carlu XII accusă pre Michail Racoviță că ține cu Russii. Pórtalu scósse din domniă, și trâmise în loculu lui pre dragomanulu Nicóla *Mavrocordatu*, omu cruntu, avaru și inimicu mare allu Româniloru, care spre fericirea loru nu domni mai multu de unu annu. Deschiđinduse ostilitățile între Turci și Russi, pórtalu numi domnu pre *Demtriu Cantemiru* cu planulu de a prinde pre Brâncoveanu și de a lu espedi la Costandinopole, atunci Demitriu se trecă în România, éră frate-seu Antiochu se se retabiléscă în Moldavia. Lucrulu se ținu secretu, cu tóte acestea ajunse la urechile lui Brâncoveanu, și produsae mare sensățiune în inima lui, și mare iufluințiă asupra evenimenteloru ce urmară. — Lui Demetriu se ertară tóte spe-

sele de instălătiune, ba încă i se dederă și 20 de pun-
gi de bani pre cele. Inse de abiă ajunse la Jassi, și
i veni ordine se trâmittä îndată la pörtă tributulu și
celle-lalte tasse de investitură, se strîngă magazine, se
proviđionedie pre Suci și pre Casaci, se facă podu
preste Denără pentru trecerea armatei türcesci, și se
se prepare cu tôte puterile pentru resbellu la primă-
veră annului viitorü, cându este se viă veziriulu cu
armata cea mara la Tigchina, Aceste pretensiuni din
partea Turciloru scâmbară cugetarea lui Cantemiru,
la care mai adusse și greculu Policalla, trâmissu din
partea lui Petru spre a la înduplică de a se desface de
Turci. Cantemiru determină se uă rumpă cu Turcii. Rus-
șii încercară se lu împace și cu Brâncoveanu, și se tragă
și pre acessta în partea lorü. Dără Brâncoveanu nu cu-
cutediă a se pronunța.

4. În 13. Aprile 1711, Petru subscrisse la Luscu
următorele punte pentru Moldavia: „Moldavia se se
restauređie în marginile ei celle vechi suptü protec-
țiunea Russiei; îndată ce va intra armata russescă în
țerră, domnulü și boiarii se jure credințiă imperato-
riulu, și se și unescă armele lorü cu alle Russiloru
încontra Turcilorü; domnulü țerrei și successorii lui
se fiă independinți suptü protectoratulü Russiei; De-
metriü Cantemirü și familia lui se domnescă cu dreptü
ereditariü în Moldavia. și din altă familiă se nu se
puiă domnu pînă la stingerea acesteia“. Cantemiru
ținü în secretu aceste punte, și amănă câtu putü fa-
cerea podului preste Dunăriă. Brâncoveanu care erä
inițiatu în totu lucrulu acesta, trâmândă cu deschiä-
rarea sa, mai allesu din neîncrederea în Cantemiru. In
3 (14) Maiu Cantemiru făcü passulu decisivu publicându

unu manifestu prin care arretâ, „că ellu s'a ruptu de cōtră Turci, și s'a unitu cu Russia; că ellu va se adune uă armată de 10,000 de Români, care se va ținé cu spelele imperătoriului, fōră îngreuiarea țerrei; ellu provó-că pre toți boiarii se se strîngă la dînsulu pînă la 15 Juniu spre â luă parte la mântuirea țerrii; cei ce nu se voru afflă de faciă pînă atunci, voru perde averea și viéția“. Inse manifestulu acesta nu produsse effectulu speratu; cea mai mare parte de boiari nu se învoiră cu planulu lui Cantemiru: ei presimț à óre cumu că passulu acesta nu póte se aibă resultatu bunu. Cîndu veni generariulu russescu Șeremetevu, se atrîneră fórte puțini ómeni spre a se uni cu ârmata russescă: în luna lui Juniu, cîndu intră Petru în Jassi, se arretară fórte puțini boiari și preoți epre a depune jurămîntulu. Din Români nu se miscă nimene, a fară de spătariulu Toma Cantacuzenu care trecu nóp-tea cu cǎllărimea la Rusși. Brâncoveanu din contră desaprobă acésta și se retrasse la Tîrguvestei. — In 19 Juniu, Turcii trecură Dunăria. Armata russescă încă venisse la Prutu. La Stellinesci se încinse bătăia între amândóne ostile, și ținu trei ȝille fōră interrumpere. A patra ȝi, Rusșii înoepură tare a simți lipsa de provisiuni; mórtea de focu și de fóme i ammeninția assemine. Imperătessa Caterina compără pacea cu bani de la vezirulu. Cantemiru se ascunse In carrulu imperătesei. Șeremetevu subscrisse tractatulu de pace în 12 Juliu. Óstea russescă se retrassă Toma Cantacuzenu și Demetriu Cantemiru trecură în Russia cu uă miiă de Români. mai toți boiari. Déră sultanulu îndemnatu de Carlu XII, nu voi se întărăscă tractatulu închieiatu de vezirulu, pînă la annulu 1712 Aprile 16. In restinpulu

acesta Moldavia sufferi foarte multu de tóte părțile; acumu se restaurá în domniá tirannulu cellu crudu *Nicolă Mavrocordatu*.

5. Purtarea lui Constantin Brâncoveanu desceptá mari prepusuri la pórtă. Mavrocordatu inimicu personal allu lui, și conpetitoriu la principatulu României, căutá tóte modurile se lu înnegréscă și mai tare. A casă se înmulțiră neînțelegerile între dînsulu și între Cantacuzenu. Acestia determinară se lu restórne. Ei se folosiră de Demetriu Racovițiá, care se afflá fugitu în Trasilvania, spre a se pune în correspondințiá cu Michail Racovițiá, care era la Constantinopoli, și prin miđiloculu acesta accusară pre Brâncoveanu la pórtă, ca pre unu proditoriu, „care ține correspondințiá cu curțile de la Vienna și de la Petersburgu, cu republica Veneției, care a cumperatu proprietáti în Trasilvania, a depusu bani la Vienna și la Veneția, a făcutu monedă pe numele seu, etc“. In urmarea acestora și cu speranțiá de a pune mâna pre nestimatele tesaure alle lui Brâncoveanu, sultanulu decretá stingerea lui. Brâncoveanu simțișse mai multe semne despre apropiârea căderii selle, însă totu nu i venia se cređă a fi dinaintea ușiei. In annulu 1714, Brâncoveanu cerú voiă de la sultanulu ca se însóre pre fiulu sen Radu cu fata lui Antiochu Cantemiru care se afflá la Constantinopoli. și după ce i se încuviințiá încuscirea cu uă familiá notată la pórtă, trámise pre fiiá-sa și pre ginere-seu se mérgă se adducá pre nora de le Constantinopoli. Veziriulu se prefácú pîvð în fine amicu lui Brâncoveanu, însă acumu socoti că a venitu timpulu de a lu sacrificá. In ajunulu păressimeloru. Turculu trámise pre Mustafa-aga la Bucuresci, cu or-

dine se lu redică și se lu ducă la Constantinopoli. Acestu vechiu amicu allu lui Brâncoveanu veni pre neasteptate la Bucuresci în 23 Martiu. În dată ce Brâncoveanu auzi, trâmise se lu chiâme la curte. Turculu respunse că e ostenitu, și are lipsă de repausu. În noptea spre 24, ținu conferințe cu Cantacuzenii cumu se prindă pre domna. Mercuri în 24 veni Turculu în curte cu 12 ciohodari armați pre supra vestiminta, și după ce se sui în palatu, unde lu primi domnulu cu toate semnele de diștințiune, scosse unu petecu negru și lu puse pre umerii domnului, strigându „mazilu“. Brâncoveanu speriatu cădù giosu.

6. Turculu adună îndată pre boiarii primari și le citi firmanulu de scótere din domniă; dechiără boiariiloru că ei suntu respondiători pentru Brâncoveanu, pre neguțiatori i făcu respondiători pentru boiari; în casulu de a lăsa pre Brâncoveanu se fugă, le spuse că una corpu de 12,000 de Turci stă la Dunăriă așteptându semnulu de a trece și a devăsta totu cu focu și sabiă. După aceea sigillă vestieria publică și cea privată a lui Brâncoveanu, și dede scire imbrichorului care venisse după dișnulu cu oă turmă de turci, se intre în Bucuresci. Mustafa-aga convocă pre boiari și conferi domnia lui *Stefanu Cantacuzenu*, nepotn de frate allu lui Șerbanu Cantacuzenu. În Vinerea mare (25 Martiu), Brâncoveanu fu radicatu din Bucuresci cu domna, cu 4 fii, cu 4 nurori, cu gineșile Văcărescu și cu unu nepotellu. Duminică în ziua de pasci (28 Martiu), ajunseră la Ruscicu, în acóștă și se prinsēră la Constantinopoli gineșile și fiia lui Constantin Brâncoveanu, cari merseaseră după mireșu lui Rađu. În cursu de trei septemâni, Brâncoveanu cu familia sa

ajunse la Constantinopoli, și fu aruncatu în Edicula. În Bucuresci imbrichoratu confiscă toate averile lui. Brâncoveanu. Ștefanu Cantacuzenu scullă pre oameni se ridice plângeri în contra lui, că i-a storsu și i-a despoiatu. Sultanulu credându că Brâncoveanu are mai multă avere, de câtu s'a aflatu la Bucuresci, lu puse la tortură ca se lu facă se mărturisescă. După ce nu folosi nimica cu tortura, lu scóse afară în 26 Augusta, dimpreună cu totă familia. Unu capegiu publică culpa; Brâncoveanu se întorse cōtră fiii sei și le disse; „Fiți cu inimă, fiii mei, noi amu perdatu totu pre acéstă lume, încai se ne mântuimu sufletele, și se ne spel-lămu pecatele în anșele nostru.“ Ântăiu cădu capulu ginerelei Văcărescu, apoi allu fiului cellui mai tineru Mateiu, după acia a allu lui Radu, allu lui Ștefanu, allu lui Constantinu, în fine allu nefericitulu părinte. Dómna, nora, nepoțellulu și ginerii cei-l-alți, după multe rugă-țiuni se rescumperară cu 40,000 de taleri, împru-mutați la Costantinopoli cu 30 de procente. Inșe Cantacuzenii dederă vezirulu 40,000 de taleri ca se nu i lasse se sr întórcă înțerră. Deci se internară la Chiutaiu în Asia mică, unde petrecură trei anni de dille, pinó la mórtea vezirulu Ali-passia.

G.

Starea Daciei de la mórtea lui Constantin Brâncoveanu 1714 pînô la scullarea lui Teodoru 1821.—Periodulu Fanarioşiloru.

I.

Nicolă Mavrocordatu.

1. Stefanu Cantacuzenu se instăllă în Bucuresci cu mare pompă în ziua de Sântu-Georgiu (23 Aprile). Spre a se reconciliă cu Dumnezeu şi cu ómenii ellu desfiinţiă contribuţiunea pusă pre cleru şi văcăritulu; Inse predă moşiele familiei Brâncoveanu spre a sătură pre Turci. Cu tóte acestea, de abiă se ţinu unu annu şi nóue luni, şi fu resturnatu prin *Nicolă Mavrocordatu*. In 9 Ianuariu 1716, veni unu capegiu cu ordinea de a lu redică şi de a lu duce la Costantinopoli. Stefanu se speriă şi voi se fugă; déră iérna cea grea şi strîmtorarea din partea boiariloru cari se temea că, decă lu voru lăssă se fugă, Turcii voru devăsta ţerra, lu oppriră de la acestú cugetu. Stefanu cu tată-seu Costantinn, şi cu fiii sei Radu şi Stefanu fură dusşi la Constntinopoli, şi arrúncati la închisóre. În 26 Maiu se tăiă capulu lui Stefauu şi lui Costantinu. Dómna Păuna cu fiii sei, după ce ajunsără se cerşescă în piâşiele Constantinopolii, scăpară pre uă nave veneţiană în Sicilia, de acollo trecură la Neapolia, apoi la Roma, la Florenţia, la Bononia, la Veneţia, la Vienna, la Săbiuu, şi în fine la Petersburgu, unde Păuna şi fini vieţia.

2. După redicarea lui Stefanu Cantacuzenu din scaunu, pórtă strămută pre *Nicolă Mavrocordatu* la Bucuresci, érá în Moldavia trămise pre *Michail Racoviţă*. *Nicolă Mavrocordatu* care luasse parte la căderea lui Costantinu Brâncoveanu, şi acumu la a lui Stefanu Can-

tacuzenu, intră, în 10 Februarie 1716, în Bucuresci cu mulțime de greci cărora le dăde cele d'ântăiu dregătoria în principatu; începă a persecută pre boiarii Români; reintrodusse văcăritulu și darea clerului; confiscă averile Cantacuzeniloru. și stărui din tôte puterile pentru uciderea lui Stefanu și a lui Constantinu; prinse pre Michail Cantacuzenu și pre Radu Dudescu, și i trămise la Constantinopoli, unde periră și acestia de mânila carneficelui. Mulți boiari fugiră în Trasilvania. In annulu acesta se deschise resbellu între Germani și Turci. In 5 Augustu, ducele Eugeniu de Savoia bătă pre Turci la Petruvaradinu de i stinse, apoi trecă în Temișiana, și începă a bombardă Temișóra. Generariulu Steinville intră în România; în 25 Novembre, veni la Bucuresci pre neasteptate vice-tribunulu Dettin cu 1200 de Serviani; de altă parte intră Radu Gollescu cu căllărimela română și prinse pre Mavrocordatu, după acea-a lu espediă la Săbiu. Grecii fugiră, alții se prinseră și se tăiară de Români cei înfuriati, alții fură dusși la Săbilu cu domnulu lor d'impreună. In loculul lui Nicolă pórta trămise pre frate-seu *Joanne Mavrocordatu*.

3. Assimine încercare se făcă și în Moldavia asupra lui Michail Racovițiă. Boiarii malcontenti cari fugisseră în Trasilvania, veniră cu căpitanulu Ernau și cu 300 de ussari, și coprinsă Jassii. Michail Racovițiă se închise în cetățeuă, bătă allarmă și trămise după putere armată. In scurtu timpulu ussarii fură înconjiurați, aspru frecați și măcellăriți; căpitanulu Ferenți se prinse și se uccise; érá Ernau scăpă cu fuga în Trasilvania. După această muștrățiune de ostilitate, Racovițiă invită pra chanulu tătărescu și pre passi

de la Chotinu se i de ajutoriu; în luna lui Augustu 1717, intră cu 15,000 de Tătari și de Români în Trasilvania-
stria barricadele de la Rodna, înaintă pînă la Bisterția, și răpești mai multe despărțituri de militari prin țerră, cari predară pînă la Secu, Turda, Jernutu, Reginu; ucciseră și prinseră mulțime de ómeni. După aceea-a Michail se întórse cu spoliile în Moldavia, érá Tătarii trecură pre la cetatea de Pétră în Marmorosu, unde scullându-se Românii ucciseră pre toți Tătarii, și le lu-
ara préda.

4. In 21 Juliu 1718, se Incheiă pace la Passarovičiu între Turci și Germani. Temišiana și banatul Craio-
vei, precumu și uă parte a Sêrbiei cu Singidunulu și cu alte castelle de lóngă Dunăriă și Sava remaseră în mânilé imperialiloru. Tutoru Româniloru se dedó amnestiă, prinșii se scâmbară. Nicólă Mavrocordatu se întórse la Constantinopoli, și, în annulu 1719, veni a dona óră domnu în România. Ellu dede voiă Turci-
loru se și facă case și se se asseđe în țerră; spre mo-
dificarea și moralisarea Româniloru de cari scia că este urgisitu, și spre assecurarea despotismulu seu, desfintă militiă, și bani destinați pentru întretinerea ostii, i versă șn fisculu seu. Acestu passiă baptezatu tirannisă țerra Romănescă pînă la annulu 1730. — In annulu 1724, se născu resbellulu între Rúsia și Turcia din causa Georgiei. Dragomanulu Gregoriu Ghica miđi-
loci pentru compunerea păcii și căpetâ mari daruri de la pórtă, ba încă i se promise și domnia în unulu din principatele Române. Gregoriu Ghica era și nepotu de soră lui N. Mavrocordatu, érá acesta nu trăia în armonieă cu M. Racovițiă. Tóre aceste cause contribuira spre resturnarea lui M. Racovițiă, care se și

întimplă în annulu 1727: Dragomanulu Gregoriu Ghica se numi domnu Moldaviei, érá frate-seu Alessandru căpetâ postulu de dragomanu.

II

Constantinu Mavrocordatu.

1. Murinda Nicólă Mavrocordatu, flagelulu lui Dumneđu pentru Prin ipatele Române (Septembre 1730), se consultară boiarii între sene, și cređindu că fiulu acestuia, *Constantinu*, care remase ereditariu averiloru celloru mari răpíte de tată-seu, va despoiă țerra mai pućinu de cătu altu grecu flământu, recomandară pre acesta porții de domnu. Pórta încuviință, și Constantinu căpetâ domnia, Însé adversariulu casei loru, Michail Racovițiá, dede veziríului uá sumă mai mare de bani, și lu arruncă din șea preste 4 luni de ținle. Atunci Constantinu versă tesaurele celle răpíte de părintele seu, în mánile Turćiloru, și recăpetâ scaunulu încă totu în acellu annu (1731). Așeđiându-se în domniá Constantinu, cugetâ mai 'nainte de tóte se și scóțiá de la țerrá banii cu cari și a cumperatu postulu; ella întrodusse contribuțiunea pe capu (*capitatio*), și dede finanțiele în arrendă. Țeranii despoiá de averea loru prin stórcerile arrendășiloru, adressară plângeru la pórtă, în urma căroru Constantinu fu strămutatu în Moldavia (1733), érá *Gregoriu Ghica*, ca omu cu mai multă capacitate, și demnu de unu principatu mai bunu, trecu în loculul lui în România. Constantinu Mavrocordatu dusse cu sene în Moldavia sistema de contribuțiune pre capu și arrendarea finanțieloru prin care stórsse și acestu principatu. Pórta lu scósse la annulu 1735, și puse

érašî pre Greporiu Ghica: Atunci Constantinu cum-pără domnia țerii Românesci cu unu millionu de lei. Cu acéstă ocaziune se stabili sistema ca la fiă care investitură nouă în principatu se se plătescă porții giuemetate de millionu afară de tributulu annual.

2. Ferbîndu neînțellegerile între Russia și Turcia, imperătoriulu Carlu VI se intrepuse la pórtă spre a uă împacă cu Russia, cerîndu principatele Române pentru Austria, érá ținutulu de la marea Négră pentru Russia. Pórtă nu primi, ci trâmise uă armată la Tighina. Gregoriu Ghica ca diplomatu jucă rollulu de amicu între amîndóue puterile. Austria fiindu legată cu Russia, și neputîndu înduplecà pre pórtă la pace, determină a luà parte la resbellu, 1737. Ducele de Lotaringia intră în Serbia, comitele de Vallis intră în România, și tribunulu Ursetti în Moldavia. Acesta fu bătutu de Gregoriu Ghica, și ucisu în luptă. Constantinu Mavrocordatu bătù cor-pula lui Vallis, și lu respinse preste munți în Tra-silvania. Vallis muri de supperare la Săbiiu. In Ser-bia Austriacii perdură Nassulu. In 28 Maiu 1738, Turcii luară Media, bătură pe ducele de Lotaringia, și în luna lui Augustu allungară pre Germani din Ro-mânia. Așia déră Austriacii perđîndu pretutindene făcură pace cu Turcii la Singidunu, în 18 Septembrie 1739, renunțiânda și banatului Craiovei. Atunci și Rusș i încheiară pace cu pórtă, și se retrasseră din Moldavia. Cu modulu acesta principatele române se restabiliră în integritatea loru.

3. Între acestea Constantinu Mavrocordatu intro-dusse în România faimósa *Reformă*, care pórtă numele lui. Ellu scuti pre cleru de contribuțiune, institui unu

consistoriu de 10 preoți pentru administrarea veniturilor; puse în lucrare *Basilicele* (cele introduse încă de tată-seu); desființia și miliția care mai remase după reducțiunea făcută de tată-seu Nicólă, reținu numai 2000 de armați pentru veghiele publice și pentru poste; introduse scutelnicii, clasifică pre boiarii cei mici în *gentili* (némuri), și *mazili*, fissă salariile dregătorilor, asșediă contribuțiunea la 10 lei de familiă, și desipse șillele de lucru alle țerranilor pentru posesori la 8, la 10 și la 12 pre annu. Inșe ellu nu avu timpu cându se puia în lucrare acéstă reformă, fiindu că în annulu 1741, Gregoriu Ghica fu chiămatu la Constantinopoli, și Constantinu Mavrocordatu fu strămutatu în Moldavia, érá în loculu lui veni *Michaïl Racovițiă* de a dóua órá.

Constantinu Mavrocordatu dusse cu sene refoma séu mai bine proiectulu făcutu în principatulu României, fõră de a considera că continuele scâmbâri de domnu nimicescu mâne ce s'a făcutu astăzi, și eă dórá nici ellu însuși nu va fi înstare de a uă ținé din cauza avidității cellei nesățurate a Turciloru cari nu caută norme, ci consrîngu chiaru pre cellu mai bunu domnu a stórce țerra tirănesce. Ellu ar fi pututu se védiă unu essemplu viu în sucesoriulu seu *Michaïl Racovițiă*, care restaură tóte sarcinele de mai înainte, puse dare pre cleru, și la cei 10 lei de familiă, csri trebuia se se respundiă în 4 pétrarie de annu, mai adausse unu pătrariu, adecă $2\frac{1}{2}$ lei. Cu aceste greutâți se unirá și rellele mesuri finanțiarie, prin cari poporulu se redusse la sapă de lemn. Se nășcură plâgeri încontra impilătoriloru, însé pórtă promisse lui *Michaïl Racovițiă* că lu va ținé trei anui în domniă, în fine trecù și

acestu timpu nefericitu. Michail Racovițiã se relegã în insula Mitilene (1744), și Costantinu Mavrocordatu trecu de la Jassi la Bucuresci, lãssãndu în loculu seu în Moldavia pre frate-seu Joanne Mavrocordatu.

4. Prin mesurile celle impillãtore alle lui Michail Racovițiã, se impușinasserã în România țerranii contribuenți. Constantinu se vedu constrinsu a mai adauge însuși allu șessele pãtrariu de contribuțiune (adecã a uã suì la 15 lei de familiã), și a pune 4 pãtrarie pre cleru. Insẽ în annulu 1749, redusse ðillele țerraniloru de lucru la 12 pre annu. desființiã *servia* țerraniloru prin unu actu supscrissu de boiari și de cleru. Acestã reformã umanã fase ónore numelui lui Constantinu Mavrocordatu. Derà intrigile și banii lui Gregoriu Ghica causerã strãmutarea lui la Moldavia spre a face locu acestuia în România. Constantinu Mavrocordatu emancipã în annulu 1749 și pre țerranii din Moldavia, difipse sistema finantiariã. Însẽ preste trei luni de ðille perdú domnia prin banii lui Constantinu Racovițiã, fiulu lui Michail, care fu trãmisu în loculu lui. Cu tóte acestea, emanciparea țerraniloru juratã de cleru și de boiari remase în vigóre.

Murindu Grigoriu Ghica la annulu 1752, Constantinu Racovițiã se strãmutã în Româniã, și stórse țerra fõrã misericordiã. Dupã neprecurmata plãngeri din partea locuitoriloru, pórtã lu strãmutã érãși în Moldavia a annulu 1756. Atunci veni Constantinu Mavrocordatu de a cincia órã în România, încãrcatu de dato-rie, spre a cãrora acoperire sui contribuțiunea la 12 pãtrarie și acestea încã indoite, adecã la 60 lei de familiã. La annulu 1757, ordinã ca summa de 60 lei se se strîngã în 4 pãtrarie (fiã-care de 15 lei),

și se se puiă regule sicure pentru strîngerea contribuțiunii ca se nu se mai facă abusuri; însă ellu nu putu se și puiă sistema în lucrare fiindu că în anulul 1757 se scósse din domniă, și se arruncă în E-dicula.

5. Constantinu Mavrocordatu și rescumperă vieția cu 300 de pungi de bani și se dusse în essiliu la Mitilena. Acollo afflă încă creditori, și preste trei anni cumpără domnia cu 1000 de pungi de bani, preste cari mai promise veziriului 250 de pungi și așia veni a șes-sea oră domnu în România la annulu 1761, și ad-duse cu sene pre toți creditorii sei greci căroră le dede celle d'ântêiu dregătorii în țerră, érá neajun-gêndu posturile celle de pînă acumu, mai adausse și făcù doi vornici, unulu de țerra de susu și altulu de țerra de giosu, și prin acestia stórse țerra Românescă cu puteri îndoite. Déră stórcerile celle mari trasseră a-supra lui blăstemulu poporului, de altă parte intrigile și banii lui Racoviță precipitară căderea lui în annulu 1763. După acéstă catastrofă, Constantinu Mavrocordatu trăi ca privatu la Constantinopoli pînă la an-nulu 1769. — În Moldavia se numi domnu *Gregoriu Ghica*, fiulu lui Alessandru, care după mórtea lui Const. Racovițiă, și alte câte-va scâmbări, se strămută în România. — Pre timpurile acestea se turburară re-lațiunile între Russia și Turcia. La annulu 1769, se începù resbellulu. *Gregoriu Calimachu* domnulu Mol-daviei se trâmise prinsu la Constantinopoli, și i se tăiă capulu. Atunci se numi Constantinu Mavrocordatu de a patra oră domnu Moldaviei. Déră Rusșii occupară țerra. Constantinu voindu se fugă cōtră Gallați, fu ajunsu de vice tribunulu Fabricius, și dussu la Jas-

și. Ella muri în 4 Decembre după ce domnise în România 16 anni în 6 rînduri, și în Moldavia 6 anni în 4 rînduri. Omu mai jucatu de sôrte de câtu dînsuul nu se pomeni în țerrile române, — Gregoriu Ghica încă fu prinsu la Bucuresci, și trâmisseu la Petresbugu.

III.

Alessandru Ipsilante.

1. Pre timpurile acestea domniã în Russia Caterina II (1762—1796), și în Austria Maria Teresia (1740—1780), amëndoue muieri cu mare capacitate, Principatele române sa affla în starea cea mai tristă, date prédă Greciloru din Fanaru, cari se scâmba mai pre totu annulu, pentru ca se le stórcă mai tare. Deci cându sē deschise resbellulu între Russia și Turcia, Românii în starea loră cea desperată, se adresară la Russia, ca la uă putere crestină, cerîndu ajutoriu de la dînsa. Caterina le dede promissiuni, érá țerrile se prefăcुरू în teatrulu resbellului. In fine, la 21 Juliu 1774, se închieã tractatulu de pace la *Cuciucu-Cainargi*. In articlulu XVI allu acestui tractatu se puseră puntele următóre: „Russia dă porții înapoi principatele Moldaviei și României cu aceste condițiuni: 1) amnestiã completă pentru toți, restituirea averiloru celloru compromisși prin resbellu; 2) libertatea religiunii creștine în principate; 3) restituirea averiloru bisericesci și private cari se occupasseră de Turci și se adausseră la regiuneã (raia) Brăilliei, Chotinului, Tighinei, etc.; 4) Tractare umană a clerului; 5) liberă esșire din țerră cu tóte averile în cursu de unu annu de dille; 6) dări vechi se nu se cэрă din principate; 7) ci din contră se se erte tributulu pre doi anni din cauza daunelorु causate prin res-

bellu; 8) după termenulu acesta, pórtă se fiă moderate. în punerea tributului, care se va da totu la doi anni, și se observe privilegiatele principatiloru garantate de Machomede IV; 9) principatele se aibă agenții loru la pórtă, cari se fiă respectați după dreptulu gințiloru; 10) ministrulù russescu de la pórtă se aibă dreptulu de a intercede pentru principate, și pórtă se fiă datóre a luà în consederațiune arretările lui“. În urma acestui tractatu, sultanulu dede unu hatisherifu prin care assecurâ drepturile principatelor.

2. După aceste întâmplări grele, Românii, ređimați pre drepturile assecurate, se adunară la Bucuresci spre a și allege domnu. Aci se formă dóue partite, dintre cari una voia pre Manuilu Rossetu, érá cea-l-altă pre Stefanu Prescovanu de la Craiova. Neputîndu-se uni între sene, se dusseră la mareșialulu russescu Romanțiovu spre a lu consulta pentru allegerea dintre acesti doi candidați. Romanțiovu le respunse, se se adressedie le pórtă, suzerana loru. Între acestea, pórtă fôrá de a mai întrebă principatele, destinâ pre dragomanulu *Alessandru Ipsilante* pentru România, și pre *Gregoriu Ghica* pentru Moldavia, (28 Septembre 1774). Amîndoi acesti domni guvernará țerrile înțeleptesce, înființară scóle, redicará fabrice, făcură biserice, și întrodusseră reforme bune pentru administrarea dreptății.—Între acestea, ostile austriace și prusiane ocupă Polonia, și cele trei puteri (Russia, Austria, și Prussia) împărțiră Polonia între sene. Austria căpetă Galliția, și cându esșiră ostile russești din Moldavia (1774), Austria trâmise cu voia acestora trupe in Bucovina, suptu pretestu de a apperă Galliția de partea espusă incurselorú Tátariloru, și ocupá acestu ținutu

allu Moldavei, apoi intră în conferinție diplomatici cu pórta, cerîndu se i se dée ei Bucovina, ca unu ținn-tu necessariu pentru apperarea provinciilor selle. Pórta fôră de a întrebà țerra, vîndu Austriei Bucovina în 25 Februaru 1777. În 8 Juniu se scâmbară documentele pentru asșediarea marginilor între Austria și Moldavia. Gregoriu Ghica protestă încontra acestui actu vătemătoriu de integritatea Moldaviei, și se oppuse essecuțiunii lui. Din acéată causă, pórta superată pre dînsulu, decretă scóterea lui din domniă, și trâmise pre unu chihaiu la Jassi, ca se lu ducă séu viu séu mortu la Constandinopoli. Cîndu ajunse Turculu la Jassi (Octombre), se prefăcù morbosu, și invită pre Ghica se viă pînă la dînsulu. Ghica se dusse fôră de a cugetà că póte se fiă vre unu lațiu la mișilocu; ianiciarii puseră mîna pre dînsulu și lu neciseră. Capulu lui se trâmise la Costantinopoli spre a convinge pre tirannu despre lassitatea commissă; ță în locul lui se numi domnu *Constantinu Muruzu*.

3. În annulu 1780, murì Maria Teresia, și fiulu ei Josefù II, omu cu mari calități și cu principie liberali (care domnisse 15 anni cu mumă-sa împreună), remase singuru domnitoriu, cu titlulu de imperătoriu și începù a face mari reîforme în staturile austriace.— Fiii lui Alessandru Ipsilante, scârblți de guvernulu turcescu, fugiră la Vienna, și prin acestu passu compromiseră pre tatălu lor. Domnulu Alessandru, spre a priveni periclulu, ca se nu uă pață ca Gregoriu Ghica, se lăssă însuși de domniă, și se dusse la Costantinopoli spre a se escusà (1782). După doi anni de țille, ellu fu trâmisu în Moldavia.— Imperătoriu lu Josefù II ordină, în annulu 1784, a se face conscripțiune genera-

le în Ungaria și Trasilvania. Românii din munții aurari creșându că acesta se face cu scopu de a i militarisă și de a i scăpă, cu acestu modu, de feudalismulu cellu greu allu Unguriloru, se bucurară; însă vedându-se înșellați, se adunară în 31 Octombre la Mestécănu în ținutul Crișului, suptu președinția lui N. *Ursu Choria*, care âmblassse pra la Vienna în mai multe cause ălle loru. In 7 Nouembre, ei se strînseră la satulu Cuteiu se țiiă altă adunare; doi supt administratori cu câți-va militari încercară se împedice adunarea, Inșe plătiră cu vieța temeritatea loru,—militarii se allungară. Atunci Choria, Cloșca, și Crișianu se puseră în fruntea poporului, și jurară întru stingerea nemeșiloru. In scurtu timpu se strînseră la 20.000 de ómeni, dechiărară mórte assuprătoriloru, și purcesseră încontra loru, devăstară la 390 de sate nemeșesci. derimără la 237 de case domnesci, 23 beserice ungure se și ucciseră la 140 de nemeși. Guvernulu de atuncē suptu Samuel Bruckenthal, încercă mai ântăiu miđilócepacifice, se astîmpere revoluțiunea, însă nu folosi nimica; după aceea a strînse osti și le trâmise încontra Româniloru. In 7 Decembre, se făcù uă bătăiă sângerósă în care cădură la 4000 de țerrani, cei-l-ăți se respiră. Conductorii se trasseră, la munți; Inșe ei fură vînduți chiaru de còtre soții loru (27 Decembre). Crișianu se uccise cu mânille selle înseși în prinsóre; érá Choria și Cloșca se tăiară cu róta, la Alba-Julia, în 28 Februaru 1785, Acéstă rescólla care essı atātu de trágicu pentru autorii ei, avu cu tóte acestea, urmări salutare pentru poporu în genere. Ochii cei ageri ai imperătoriului Josefú II, vedură causele ei în feudalismulu cellu tirannicu allu Unguriloru, și ellu de-

termină stîrpirea lui. În adevêru în 22 Augustu, imperătoriuu Josefu II desființîă *servia tutoru țerraniloru*, și dede voiă la totu omulu de a se mută unde i va plăcé.

4. În annulu 1788, prorupse resbellulu între Russia și Turcia. Austria se unî cu Russia, și trămise în Moldavia 20,000 de armați suptu principele de Coburgu. Alessandru Ipsilante se prinse și se espedi la Cernăuți; ellu se unî apoi cu Austriaciî încontra Turciloru. *Deră Nicolă Mavrogeni* domnulu Român'ei se înarmă încontra Austriaciloru, și i bătü în mai multe rînduri. Mai pre urmă fu constrînsu a se retrage preste Dunăriă. În 20 februaru 1790, muri imperătoriuu Josefu II, Frate-seu Leopoldu II făcü îndată Turciloru propuneri de pace Mavrogeni se oppune, însă vezirulu care eră cumperatu, lu uccise în castre. În fine se încheiă pace la Sistovu în 4 Augustu 1791, cu condițiunea ca tôte lucrurile se remăiă cumu au fostu înainte de resbellu. Atăta versare de sînge în deșertu! — Russia încă facu pace cu Turcia la Jassî 29 Decembre, întîndîndu-și possessiunile selle pînă la *Dunastru*. — După esșirea truppeloru austro-russesce din principate, se numiră domni *Michail Constantinu Suțiu* în România, și *Alessandru Muruzu* în Moldavia. Acestia se strămutară la annulu 1792; érä la annulu 1796 se trămise în România *Alessandru Ipsilante* care se ținusse prinsu de cōtră Austriaci pînă la pacea de la Sistovu. Însă în anuuln 1797, se depuseră domnii din amîadoue principatele; în Moldavia se denu mi *Constantinu Ipsilante*, érä în România *Constantinu Angiarliu*. Prin aceste scămbări fatali se ruinară principatele cu totulu — în annulu acesta mai veniră și alte fatalități.

IV.

Starea țerriloru Române de la annulu 1797 pinô la annulu 1821.

1. Pre timpulu acesta se redică unu aianu turcescu de la Vidinu, cu numele *Pasvantoglu*, scôsse pre passia de acollo și se puse pre sene în loculu lui, apoi se revoltâ încontra porții, și turbură țerrile de a drépta și de a stânga Dunării. Constantinu Anghiarliu fu denunțiatu că face causă commune cu dînsulu, și se tăiă la Bucuresci de côtre unu Turcu trâmisu a nume pentru acestu scopu (15 Februaru). *Alessandru Muruzu* se trâmise în loculu lui, și bătù în mai multe rînduri pre insurgenții lui *Pasvantoglu*. Însê Turcii cari veniseră într'ajutoriu din partea sultanului, făcură mari disordini în țerră. Dupô acestea urmară nôue scâmbâri de domni, pinô ce în annulu 1802, se asșediară *Constantinu Ipsilante* fiulu lui *Alessandru* în România, și *Alessandru Muruzu* în Moldavia. Cu ocasiunea instâlării acestora se publică unu hattîșerifu prin care se defipse domnirea loru pre 7 anni, se regulă sistema contribuțiunii, se restitui Moldaviia ținutul Chotinului, și se relăsă tributulu pre unu annu; truppele turcesci se retrasseră din țerră și boaiilor se impuse datoria se caute de ținerea scóleloru, a spitaleloru și a drumuriloru.—În annulu 1804, se scullară Serbii suptu Cara-George pentru libertatea loru, și purtară unu resbellu desperatu în cursu de 12 anni încontra Turciloru. Constantinu Ipsilante ajutâ pre suptu mână pre Serbi cu bani și cu bucate. Pôrta încuanoscînțându se despre purtarea lui Constantinu, determinâ se lu scôțiă. *Alessandru* care se află la Constantinopuli. înțellegîndu de mesurile ce cu

getă pórta seiée, scrisse fiului seu Constantinu se și dée dimisiunea și se se ducă le Costantinopoli spre a se spellà cu modulu acesta de propusulu cu care arà îngreiatu. Constantinu ređimatu pre hatıșerifulu de domniã pre 7 anni, nu se miscã, ci dincotrã continuã a jutà pre Serbi, cu speranția de a fi ajutatu și ellu la assemine întreprindere. Pórta descoperindu acestu planu allu lui, determinê se i taie capulu. Inșe Constantinu fu însciințiatu la timpulu seu de ambasadoriulu russescu, și fugi la Brassiovu. De acolo ce dusse dreptũ la Petersburgũ (1806).

2. Dupã ce veni scire la Constantinopoli despre fuga lui Constantinu Ipsilanti, sultauulu uccise pre Alexandru tatãlu lui. Russia dechiãrã resbellu Turciei, și intrã cu ostile în principatele române; ea numi pre Constantinu Ipsilante domnũ preste amîndoue țerrile. Acesta formã în puçinu timpu unu corpu de Casaci și de România. din amîndoue principatele, pentru aperrarea loru; înșe Russia care avea alte planuri, nu se mulțiãnuì cu purtarea lui, ea lu scóse din domniã, și trãmise guvernatoriu cu titlulu de președinte pre unu russu a nume Cosnicovu (1808). Bãtãile curgu la Dunãriã, țerrile sufferu de amîndoue părțile. Se facu propuneri de pace: Russia cere Mo'davia și România, pórta nu se învoiesce; se încep u éráși bãtãile. In fine Russia auđindu cã Napoleonu a plecatu încontra ei cu uã armatã de 300,000 de ómeni, se mulțiãnuì cu Bassarabia și, în 28 Maiu 1812, încheiã pace la Bucuresci, în urmarea cãreia Prutul devine margine între possessiunile russesci și între principatele române ciontate. Pórta promise cã va lãsa pre domni 7 anni în posturile lnrũ, ea numi în 4 Augustu pre Scar-

Iatū Culimachu pentru Moldavia, și pre *Joanne Caragia* pentru România.

4. Noii domni ai pîrncipatelorū puși pre 7 anni căutară mai înainte de tôte se și facă câte unu capital ca se nu éssă cu mâniale deșerte din domniă; însă fiindu că acumu și locuitorii țerriloru se mai desceptasseră, și pretindea uă administrare de dreptate mai puçinu arbitrariă, se numiră commissiuni cari se cercetede legile și se prelucrădie codicî. Pinô la annulu 1816 se finiră lucrările și se publicară în fiă-care pîncipatu suptu altă formă. Pôrta nu asteptă ca se se împlinescă cei 7 anni, și revocă pre domni. *Caragia* neîncredându-se Turciloru luă cu sene tesasurele selle, și fugi la Brașiovu, de acollo se dusse la Vienna apoi în Elveția, și în fine în Italia.— În 12 Octomdre 1818, se adunară boiarii la Bucuresci, și cu mitropolitulu d'împreună făcură uă petițiune cōtră pôrtă ca se le dée voiă de a și allege domnu die țerră. Pôrta trâmândă cu respunsulu, și în primăvera annului 1819, fôră se se iée în consederațiune cererea Româniloru, trâmise domni în Moldavia pre *Michail Suțu*, érá în România pre *Alessandru Suțiu*.

4. Pre timpulu acesta se lățisse eteria greciloru preste tótă Turcia, chiaru și în Costantinopoli; cei mai mulți greci cari petrecea în diversile cetăți alle Europei se inițiară într'însa. În annulu 1820, eteristii alleseră de capu allu loru pre *Alessandru Ipsilante* fratele lui Constantinu, și fiulu lui *Alessandru* care se tăiasse la Constatinopoli. *Alessandru* era officiaru în armata rüssescă, ellu primi allegerea cu entusiasmu, și proiectă plannulu ressculării generale. Intre acestea, Românii nemulțiamiți cu guvernulu dom-

niloru străini, ferbea în principate. Alessandro Suțiu muri pre neasteptate în 29 Decembre 1820. Indată ce se publică mórtea grecului, se scullă *Teodoru Vladimirescu*; provocă pre Români la arme pentru recăstigarea drepturilor vechi, de a și alege domnu Român. In mijloculu acestora, ajunse la Constantinopoli scirea despre mórtea lui Suțiu, și pórtă numesce în. dată domnu pre *Calimachu*. Acesta trãmise locu-ții-tori sei la Bucuresci, pînă cându va veni ellu însuși. Déră pînă atunci Teodoru formasse uă milițîă ca una mie de inși și mai bine. Locu-ții-torii de domnu trãmittu jncoutra lui pre armații domnesci, însă acestia în locu de a se bate, se unescu cu dînsulu.

5. Alessandro Ipsilante, capulu eteristiloru, trece Prutul în 7 Martiu cu frații sei Demitriu și Nicolă, și cu uă turmă de Greci și de Arnăuți. Ajungêndu la Jassi, dechiară; „că a venitu timpul de a scóte pre Turci din Europa, și a restaurà imperiulă grecescu, și că Rușii stau gata spre a le da ajutoriu“. Inșă imperătoriułă Alessandro care tracta cu Francescu la Laibachu, desapprobêdiă întreprinderea loră. Ipsilante tăiă pre toți Turcii din Jassi, și strînsse în Moldavia la 5000 de Greci, Serbi, Arnăuți. apoi plecâ spre Bucuresci. Căpitănułu Caravia cu Arnăuții uccice pre toți neguții-torii Turci de la Gallați. In 9 Aprile, Ipsilante ajunse la Collintina, și invită pre Teodoru se și unescă armele cu alle selle, și se purcêdă încontra Turciloru. Caminariulu Sava cu Arnăuții trecu în partea lui Ipsilante, însă Teodoru i dechiară: „că avîndu scopuri diverse nu potu se facă causă eommune; éră Ipsilante, déca voesce se libere pre Greci, se trecă preste Dunăriă și se mérgă în contra Constantinopoli, că

ellu (Teodoru) n'are se se scólle în contra Turciloru, ci numai se și mântuie țerra de străini". — Sultanulu auđindu de' scullarea lui Ipsilante, trâmise ordine pasșiloru de la Dunăriă ca se se redice și se stingă foculu rēvoluțiunii în principate. Teodoru trâmise uă dechiărățiune la. Pórtă, arretândus copulu înarmării Româniloru, care e numai scăparea țerii de despotismulu Fanarioșilor; însē nu primi respunsu. Se vede că Pórtă luă scullarea lui de identică cu a lui Ipsilante. Acestu din urmă neputēndu căstiga pre Teodoru, se retrasse cu Grecii la Tîrguvestei (12 Aprile).—Teodoru neprimindu respunsu de la Pórtă, și vedēndu că Turcii vinu cu uă mare putere spre Bucuresci, se retrasse cōtră Pitesci. Intre căpitanii lui Teodoru se află mulți străini; unulu dintre acestia, a nume Jordache, lu vîndu lui Ipsilante. Acestu revolutionariu grecu atribuindu-și într' uă țerră străină unu dreptu care nu lu avea de la nimene, tăiă capulu e-roului românu.—Turcii intră în Bucuresci în 28 Maiu. Mulțime de ómeni, mai allessu boiarii, fugiră dinaintea loru, și trecură în Trasilvania. Ipsilante se retrasse cu óstea sa spre Oltu, împreunându și pre cea remasă de la Teodoru, care trecea preste totu la 10,000 de ómeni. Turcii devăstară țerra păgănesce, și către miđiloculu lui Juniu, purcessără în contra lui Ipsilante. Caminariulu Sava desertă la Turci; Români ce vînduți de căpitanulu Jordachē se împrăstiară. Jordache cu legiunea grécă se puse în ordine de bătaia în câmpulu Drăgășaniloru. Încingūndu-se bătaia, Grecii cădu-ră mai toți; puçini scăpară la Ipsilante care ședea în monasteriulu Coșia. Ipsilante fugi cu remășițiile în Trasilvania, unde se prinse îndată de cōtră autoritățile austriace, și se espedi la Muncastru.—In fine, Pór-

ta deschise ochii, și determină se nu mai puiă domni greci în principatele Române. Ea ceru ca fiă care principatu se trămiță la Constantinopoli câte 7 candidați, spre a allege domni dintre dînșii, și în 20 Julia 1822, numi pre *Gregoriu Ghica* domnu în România, și pre *Joanne Sturđia* domnu în Moldavia.

I.

**Starea Daciei de la sculara lui Teodoru
1821 pînô în đillele nóstre 1862.**

II.

Gregoriu Ghica domnulu *Romániei* și *Joanne Sturđia* domnulu *Moldaviei*.

1. De la intrarea Turciloru în principate pentru stingerea revoluțiunii lui Ipsilante se commiseră crudelități preste crudelități. Încă în 18 Juniu 1822 ceru ambassatoriulu russescu ca truppele turcesci se se retragă din principate. Pórtă promise, însă nu le retrasse. La 10 Aprilie 1824, ambasatoriulu britanicu se vede constrínsu a da uă notă prin care provócă pre pórtă a deșertă principatele de óste turcescă. In urma acestei note uă parte de turci esse din principate, însă totu mai remănu destui spre a stórcé țerra.— Intre acestea grecii continuă resbellulu în contra turciloru pre apă și pre uscatu. Imperatoriulu Alessandru trămite la Constantinopoli pre consiliariulu Mințiachi cu propuneri de pace, însă fôră resultatu. Alessandru móre în 1 Decembre 1825, și i urmédă pre tronu frate-seu Nicolás. Diferințele între pórtă și Russia se terminédă prin uă convențiune subscrisă

la cetatea Albă în 6 Octombrie 1826. Prin artículu III allu acestei convențiuni Pórta se îndatorédă a observà privilegiile, tractatele și actele relative la principatele române, celle confirmate prin artículu V allu tractatului de la Bucuresci, a reînnoù hattîșerifele de la annulu 1802 prin cari se specifică și se garantédă aceste privilegie, și a le completà în urmarea allegerii de domni pământiani. In puterea acestui artículu se subscrisse dreptu complementu unu actu separatu pentru principate.

2. Inșă Pórta nu cugetâ seriosu la împlinirea celoru promise prin acestu tractatu, așîa déră Russia i dechiârâ resbellu în 14 Aprile 1828. In 7 Maiu Rusșii trecură Prutulu. Joanne Sturđia fu appucatu în Jassi pre neasteptate și dechiâratu prinsu; érá Gregoriu Ghica se retrasse în Trasilvania. — In 1 Juniu, Rusșii iau Brăilla, după acea-a coprindu tóte cetățîle de pre lóngă Dunăriă. Victoriele acestea costară pre Russia la 60,000 ómeni. Româniî luară parte activă la expedițiunea acésta. Maghieru și Solomon se destinsérâ prin viteđiele loru. Afară de acestea, greutățîle celle mari alle expedițiunii, încortellarea, (îmbrăcămîntea) provisionarea, cãrrăturile, ospitalile și altele, căđură tóte asupra Româniloru cari sufferiră de tóte pârțile. Preste acestea se lăți pestilențiă în țérră. Mai adauge abusurile ordinarié alle militariloru. Mitropolitulu Gregoriu se plânse asupra loru și fu relegatu în Bassarabiă.

3. In primăvéra annului 1829, generariulu Diebici luâ Durostorulu; în 21—23 Juliu trecù muntele Emului, și în 20 Augustu coprinse Adrianopolia. In 2¹⁴) Septembrie se închieâ tractatulu de pace la A-

drianopoli, Prin articolul II, Russia dă Turciei înapoi toate locurile ocupate în Europa, însă fortărețele de pre lângă rîpa stîngă a Dunării se se rață, și împreună cu regiunile lor se se restituiescă principatelor române; prin articolul III. Prutul se define și pre viitoriu dreptu margine între cele doue imperie, însă braçulul Sulinei și insulele de la gura Dunării se trecă la Russia; prin articolul V se asșediă: „Fiindu că principatele României și Moldaviei s'au pus prin capitulațiuni suptu protecțiunea înaltei Porți, și Russia a garantatu prosperitatea lor, se înțelege că elle și păstrădă toate privilegiile și immunitățile cari și le au căstigatu în puterea capitulațiunilor, séu prin tractate închieate între cele două curți imperia-li, séu prin hattışerife cari s'au datu în diverse timpuri. Prin urmare elle se voru bucură de libertatea religiunii, de uă perfectă securitate, de uă administrațiune naționale neaternată și de uă complectă libertate de comerçiu“. Déră după nota la articolul IX. „elle voru remâne ocupate de truppele russesci pînă cându Pórta va respunde summa de 11, 5000,000 galbeni, dreptu desdaunare de spesele resbelului“.

4. Prin actulu separatu asupra principatelor se definesce: „ca domnii se se întărăscă pre viețiă, afară de casulu cându s'ar lăssà ei de bună voiă, séu s'ar scóte pentru vre uă călcare de lege. Domnii voru regula cu deplină libertate toate trebile din întru alle țerii în înțelgerè cu divanele respective, și nu se voru turburà în adminisrațiunea internă prin nici uă ordine contrariă drepturilor garantate prin tractate. —Firulu apei Dunării pînă la confluiția ei cu Prutul va forma marginea între provinciile turcesci și între

principatele române. Tóte cetățile de pre lângă rîpa stîngă a Dunării se voru restitui principatelor: Turcia nu va putea se possédă nici unu locu pre rîpa stîngă a Dunării; nici unu musulmanu nu va avé dreptu de a se asșediã în principate. Guvernele române voru puté se puiã cordone sanitare și carantine pre lîngă rîpa Dunării; pentru servițiulu necesseriu elle voru ținé uă milițiã naționale. — Principatele, afară de tributulū annualu, voru mai respunde înaltei Porți uă summă care se va determinà mai în urmă, dreptu compensare pentru stergerea tutoru sarcineloru esttraordinare, și la fiã-care punere de domnu principatulu respectivu va da uă summă de uă mesură cu tributulu annual allu țerrei. Dérã preste acestea nu se va mai cere de la țerră séu de la domnu nici unu altu tributū séu dare suptu nici unu pretestu. — Fiindu că principatele, au pătimitu multu în cursulu resbellului acestuia, Pórta le értă tributulu pre doi anni, începēdu din điuã în care principatele se voru desșertã cu totulu de ostile russesci.—In fine, Pórta promite că va confirma regulamentele adminastrative cari s'au lucratu de cōtrã commissiunele compuse de ómenii cei mai însemnați din principate în decursulu anniloru acestora, înțellegēndu-se de sene, că đissele regulamente nu voru vetemã drepturile înaltei porți“.

5. Commissiunile pentru redigerea regulamentelor organice se adunasseră încă în 29 Juliu suptu președiniția consiliariului russescu Mințiachi, însă din cauza multeloru modificări ce se cerea de cōtrã Rusși, nu se putură terminã pînă ce veni generariulu Kisselevu (în Nouembre) în calitate de președinte plenipotențiaru pentru amîndoué principatele. Se convocară adu-

nâri estraordinarie de episcopi și de boiari, una la Jasși și una la Bucuresci, regulamentele se supuseră la debateri seriose; în fine se subscriseră și se trămiseră la Petersburgu spre a se supune cunnoscinței și încuviințării imperătorului. Intre acestea se puseră în lucrare reformele administrative. — In 29 Ianuarie 1834 se încheiă altu tractatu la Petersburgu între Russia și Turcia, prin care. Pórta se învoesce a recunosce constituțiunea principatelor române, și se îndatorédă a publicà unu fermanu pentru acésta. Totu de uă dată curțile se învoiră, ca de acéstă dată, însă numai de acéstă dată, se numescă elle domni în principate. Allegerea celloru dóue curți cădù pre *Michail Sturđia* pentru Moldavia și pre *Allessandru Ghica* pentru România. — Generariulu Kisselevu lăssă guvernulu provisoriu în mânilu consulelui generalu baron de Ruckman, și se dusse în Russia. Candații de domni plecară la Constantinopoli, unde primiră investitură din mânilu tanului. Rusșii desșertară principatele și noii domni întorcându-se de la Constantinopoli în patria lor, se primiră cu applause de bucuriă din partea Româniloru, în véra annului Ch. 1834.

II.

*Michail Sturđia, Allessandru Ghica, Georgiu Bibescu,
Gregoriu Ghica, Barbu Stirbeiu,
Allessandru Joannu I Cuza.*

1. In timpul acesta, spiritulu român care jăcuse appesatu suptu greutatea împregiurârilor, începù a se desceptă și a înaintà cu passi repeđi, mai virtosu în Trasilvania. Revoluțiunea lui Choria electrisă pre Români, și sângele lui fecundă terrenulu naționalu.

Mai alesu cultura intelectuale, istoria și literatura s desvoltară în tótă vigórea. Samuelu Micu (Clainu)^e tradusse din nou sacra scriptură după testulu original, compuse istoria bisericeii românesce, istoria politică a Româniloru din principatele Trasalpine. Georgiu Șincanu compuse, după documente autentice, chronica tutoru Româniloru din Dacia, de la Decebalu pînó la annulu 1808, însé muri înainte de a uă publică. Petru Maioru publică, la annulu 1812, istoria despre începutulu Româniloru, apoi la annulu 1825 esși de suptu tipariu la Buda. Dicționariulu românú, latinu, unguru și germanu cu introducerea critică despre limba română de Petru Maioru. La annulu 1826, se publică la Vienna grammatica limbei daco-române de J. Alessi, cu testu latinu. In restimpulu acesta, Georgiu Lazaru trecú în România și deschise la Bucuresci cursulu de sciințe essacte.

Suptu domnia lui A. Ghica se înființiară scóle în tóte urbile districtuali, și mai în urmă se deschiseră scóle communali în tóte satele din principatú.—In Moldavia se făcură assemine începuturi, însé cu restrîngere, la capitale și la câteva oppide.

Domnia lui Alessandru Ghica nu ținú mai multu de optu anni: ellu se distituí prin înțelegere commune a Russiei și a Turciei, în 7 Octombree 1842. Adunarea generale din luna lui Decembre 1842 allesse pre Georgiu Bibescu domnu României.

Prin evenimentele de la 1848 și 1849 cădură améndoi domnii din principatele Române.

In 20 Maiu 1843, se supscrisse la Balta-Liman uă convențiune între Russia și Turcia, prin care se învoiră aceste puteri a numi domni pre 7 anni, in Moldavia

pre *Gregoriu Ghica*, și în România pre *Barbu Stirbeiu*.

În anul 1853 se deschise resbellu între Russia și Turcia; principatele române fură ocupate mai întâiu de ruși, apoi de austriaci. Tractatul de la Parisu din 18 (30) Maiu 1856, ascură autonomia principatelor suptu garanția puterilor Europeane; septenniulu se implinî și domnii provisorii se retrasseră din funcțiunea lor. Adunările generali de la 1857 se deschiărără pentru unirea principatelor. În 7 (19) Augustu 1858 se supscrise la Parisu. de celle sépte puteri mari alle Europei, convențiunea pentru principatele Române, prin careli se deschise callea spre unire.

În 5 Ianuariu 1859, adunarea din Moldavia allesse domnu pre Alessandro Joanne Cuza; în 24 Ianuariu, adunarea din România allesse pre acea-ași persónă. Dorinția Românilor de a avé unu singuru domnu preste amîndóue principatele se împlinî. Puterile Europeane recunoscură pre Alessandro Joanne I de domnu allu Românilor; însă ministeriele pre cumu și adunările generali remaseră separate, și numai în ap-perențiã legate prin comissiunea centrale pînô la finitulu annului 1861. La 24 Ianuariu 1862 se întruniră și adunările generali la Bucuresci și se compuse unu singuru ministeriu, și așiã României și vedură în fine realitate dorințiile lor celle mai sacre. Acumu va depinde de la înțelepțiunea și patriotismulu lor de a vindicã ranele trecutului, de a se desvoltã pre callea progresului și de a și assecurã viitoriulu.

TABLA CRONOLOGICA.

SERIA DOMNITORILORU DIN PRINCIPATELE ROMÂNE DE LA ANULU
CHR. 1247, PÎNĂ ÎN DILELE NÓSTRE.

DOMNITORII

ROMÂNIEI

Linoiu dea drépta Oltului 1247.
Senescu de a stânga Ol-
tului..... 1247.
Barbatu fratele lui Linoiu 1272.
Radu Negru..... 1290.
Michail Bassarabă..... 1314.
Danu I..... 1333.
Alessandru Bassarabă.. 1353.

Vladu I domnu țerei Ro-
mânesci, banu de Se-
verinu și duce de Fă-
gărașiu..... 1360.

Danu II..... 1374.
Mircea I cellu Mare.... 1383.

Mircea II..... 1419.

Danu III..... 1420.

Vladu III Draculu..... 1430.

Danu IV..... 1445.

Vladu IV fratele lui Danu 1452.

Vladu V Țedeșu..... 1456.

Radu IV cellu frumosu.. 1462.

Vladu V de a dóua óră .. 1476.

Radu V cellu Mare..... 1493.

Michailu cellu Reu.... 1508.

Vlăduțiu..... 1510.

Négu Bassarabă..... 1512.

MOLDAVIEI

Dormanu..... 1282.

Stefanu I móre la..... 1359.

Stefanu II..... 1359.

Petru I..... 1359.

Bogdanu I..... 1365.

Lascu..... 1370.

Petru II..... 1374.

Stefanu III..... 1390.

Petru III..... 1398.

Alessandru I cellu bunu 1401.

Elia și Stefanu IV.... 1432.

Petru IV..... 1447.

Bogdanu II..... 1449.

Allessandru II..... 1456.

Petru V Aron..... 1452.

Stefanu V cellu Mare.. 1458.

Bogdanu III..... 1504.

Teodosiu	1521.	Stefanu VI	1517,
Radu călugărulu.....	1521.		
Radu de la Afumați... 1521.		Petru VI Rareșiu	1526.
Moise Bassarabă	1529.		
Vladu refugitulu	1530.	Stefanu VII	1538.
Ventilă	1532.	Petru Rareșiu de a 2-a	
Radu de la Argeșiu ... 1534.		óră	1541.
Petru Stanțiu	1535.	Eliă II fiulu lui Petru	1546.
Radu de a două órá... 1536.		Stefanu VIII.....	1552.
Radu Draculu	1540.	Alessandru III. Lepus-	
		nianu	1552.
Mircea III.....	1546.	Eraclide Despotu.....	1561.
		Stefanu Tomșia	1563.
Petrascu	1554.	Alessandru Lepusnianu	
Mircea III dea 2-a órá	1558.	de a două órá	1584.
Petru Schiopulu	1559.	Bogdanu IV	1566.
		Jonascu	1571.
Alessandru II.....	1567.	Petru Schiopulu	1574.
Michail IV Gálléttă ... 1577.		Joanne Ereticulu.....	1580.
Petru Cercelu	1583.	Petru Schiopulu de a	
Michail IV de a 2-a... 1585.		2-a órá	1694.
Stefanu Surdulu.....	1590.	Aron tiranulă.....	1591.
Alessandru III	1591.	Stefanu Resvanu	1595.
Michail V Vitéđulu.... 1593.		Ieremia Movillă	1596.
Șerbanu Bassarabă 1601.		Simeon Movillă	1607.
		Constantinu Movillă ... 1608	
Radu Michail	1611.	Stefanu Tomșia	1612.
Alessandru Elia	1616.	Radu Michail	1616.
Gavriel Movillă	1618.	Casparu Grațianu	1618.
Radu Michail de a 2-a	1620.	Alessandru IV	1620.
		Stefanu Tomșia de a 2-a	
Alessandru fiu lui Radu	1623.	óră	1621.
		Radu Mihail de a 2-a órá	1623.
Alessandru Elia de a 2-a	1628.	Miron Bernovescu	1626.
Leon Stefanu	1630.	Moise Movillă.....	1630.
		Alessandru Radu	1631.

Mateiu Bassarabă	1633.	Alessandru Elia.....	1632.
Constantinu Bassarabă..	1654.	Moise Movillă de a 2-a	1633.
Michail Radu	1658.	Basiliu Lupu	1634.
Georgiu Ghica.....	1659.	Georgiu Stefanu	1653.
Gregoriu Ghica	1660.	Georgiu Ghica.....	1658.
Radu Leon.....	1665.	Stefanu Lupu.....	1659.
Antoniou.....	1669.	Eustratiu Dabişia	1662.
Gregoriu Ghica de a 2-a	1672.	Duca	1666.
Duca	1673.	Elia f. lui Alessandru..	1667.
Şerbanu Cantacuzenu ..	1679.	Duca de a 2-a óră	1669.
Constantinu Brancovanu	1688.	Stefanu Petriceiu.....	1672.
		Demetriu Cantacuzenu .	1673.
		Antoniu Rossetu	1676.
		Duca de a 3-a óră	1679.
		Demetriu Cantacuzenu	
		de a 2-a óră	1684.
		Const. Cantemiru.....	1685.
		Constantinu Duca	1693.
		Antiochu Cantemiru ...	1696.
		Constantinu Duca da a	
		2-a óră	1700.
		Michail Racoviţiă	1704.
		Antiochu Cantemiră...	1705.
		Michail Racoviţiă de a	
		2-a óră	1707.
		Nicolă Mavrocordatu...	1709.
		Demetriu Cantemiru...	1710.
		Nicolă Mavrocordat 2-a	1712.
Stefanu Cantacuzenu...	1714.	Michail Racoviţiă	1716.
Nicolă Mavrocordatu...	1716.	Gregoriu Ghica.....	1727.
Joanne Mavrocordatu ..	1717.	Constantin Mavrocordat	1733.
Nicolă Mavrocordatu...	1719.	Gregoriu Ghica	1735.
Constantin Mavrocordatu	1730.	Const. Mavrocordat	1741.
Gregoriu Ghica.....	1733.	Joanne Mavrocordatu ..	1744.
Const. Mavrocordatu...	1735.	Gregoriu Ghica.....	1747.
Michail Racoviţiă.....	1742.	Const. Mavrocordatu ..	1748.
Const. Mavrocordatu...	1744.	Const. Racoviţiă	1749.
Gregoriu Ghica.....	1748.	Mateiu Ghica	1753.
Mateiu Ghica.....	1752.	Const. Racoviţiă	1756.
Const. Racoviţiă	1753.	Scarlat Ghica.....	1757.
Const. Mavrocordatu ...	1756.		

- Scarlat Ghica..... 1758. Joanne Callimachu..... 1758.
 Constantin Mavrocordat 1761 Gregoriu Callimachu... 1761.
 Const. Racovițiã..... 1763.
 Stefanu Racovițiã 1764. Gregoriu Ghica..... 1764.
 Scarlatu Ghica..... 1765.
- Gregoriu Callimachu de
 2-a órã..... 1766.
 Cost. Mavrocordatu.... 1769.
- Alesandru Ghica..... 1766.
 Gregoriu Ghica..... 1768. Cost. Mavrocordatu.... 1769.
 Manuelu Rosettu..... 1770.
 Alessandru Ipsilante... 1774. Gregoriu Ghica..... 1774.
 Constantinu Murusu... 1777.
 Nicólã Caragia..... 1782. Alesandru Mavrocordat 1782.
 Michail Suțiu..... 1783. Alessandru Ipsilante... 1785.
 Nicólã Mavrogene..... 1786. Alessandru Mavrocordat 1787.
 Alessandru Ipsilante... 1788.
 Mihail C Suțiu..... 1792. Alessandru Murusu.... 1792.
 Alessandru Murusu.... 1793. Michail C. Suțiu..... 1793.
 Alessandru Ipsilante... 1796. Alessandru J. Callimachu 1795.
 Const. Angiarliu..... 1797. Cost. Ipsilante..... 1797.
 Alessandru Murusu.... 1799. Alessandru Suțiu..... 1800.
 Michail Suțiu..... 1801. Alessandru Murusu.... 1803.
 Constantinu Ipsilante... 1803. Scarlatu Calimchu..... 1806.
 Alesandru Suțiu..... 1806. Scarlatu Calimachu.... 1812.
 Constantinu Ipsilante domnu preste amîndóue Principatele 1806.
 Joanne Caragia..... 1810. Scarlatu Calimachu.... 1812.
 Alessandru Suțiu..... 1819. Michail Suțiu..... 1916.
 Gregoriu Ghica..... 1822. Joanne Sturđia..... 1822.
 Alessandru Ghica.... 1834. Michail Sturđia..... 1834.
 Georgiu Bibescu..... 1842.
 Barbu Stirbeiu..... 1849. Gregoriu Ghica..... 1849.
 Allesandru Joanne Cuza domnu preste amîndóue Principa-
 tele române unite 1859.

FINITU.

